

Miquel Planas

Castelló d'Empúries

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

6 MONOGRAFIES LOCALS

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Miquel Planas i Roig

11 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA d'ESTALVIS PROVINCIAL

Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 11

Sèrie: *Monografies locals* (Núm. 6)

Primera edició en català: *Juny 1987*

Tiratge: *2.000 exemplars*

Edició:

Diputació de Girona / Caixa d'Estalvis Provincial

Gerència editorial:

Xavier Carbó

Director de la col·lecció:

Jaume Fabre

Consell assessor:

*Ramon Alberch, Narcís-Jordi Aragó, Enric Bonmatí,
Narcís Castells, Josep Clara, Miquel Gil, Ferran Juncà,
Jaume Marquès, Aurora Martín, Enric Mirambell,
Joan Miró, Joaquim Nadal, Gabriel Planella,
Modest Prats, Carles Sapena, Mariàngela Vilallonga.*

Maquetació:

Enric Marquès

Correcció:

Rosa Gallart / Fermí Sidera

Redacció i administració:

*Servei d'Estudis, Documentació i Informació
de la Diputació de Girona. Pujada a Sant Martí, 5.
Telèfon (972) 20 57 00. Apartat de Correus 11. 17080 Girona.
Secretària: *Aurèlia Planas*. Subscripcions: *Nuri Sumsi*
Distribució: *Marta Déu*. Arxiu: *Fina Poch*.*

Fotocomposició i impressió:

Alzamora Artgràfica, S.A. Olot

ISBN: 84-86377-32-3

Dipòsit legal: GI-422-87

LA NOSTRA PORTADA

L'església de Santa Maria, vista des del teulat del claustre del convent de Santa Clara (Foto: Joan Segur).

Índex

Situació	5
Cronologia	6
— 1-El poblament antic	8
— Els escriptors i l'estany	10
2-Residència comtal	12
3-La capital i el territori	14
4-Menestrals i comerciants	16
5-Religiosos i jueus	18
6-La catedral de l'Empordà	20
— El convent de Sant Domènec	22
7-Els poders municipals	25
8-L'evolució de la població	26
9-L'expansió agrícola	28
10-Els efectes de les guerres	30
— Castelló al final del segle XVIII	32
11-Les desamortitzacions	34
12-Els religiosos i la cultura	36
13-El Foc de Castelló	38
— Els Climent	40
14-Els darrers cacics	42
15-El Centre Agrícola i Social	44
16-Els Rossinyols	46
17-"Penya Ràpids" i "Aires Nous"	48
18-L'Espiga	50
— Dos homes i un poble	52
19-Un poble madur	54
20-Les passions desfermades	56
21-La venjança inútil	58
— Les ferides de la guerra	60
22-Un parèntesi de 40 anys	62
23-Un poble del segle XIX	64
24-El turisme	66
25-Empúria-brava	68
26-La indústria turística	70
27-Una agricultura moderna	72
28-El règim democràtic	74
— Joan Alsina al cor	76
29-Els aiguamolls	78
30-Llengua i comunicació	80
31-Cinema i espectacles	82
32-Els esports	84
33-Les festes populars	86
34-Els gegants i l'Esbart	88
35-Personatges populars	90
— L'auca de Castelló	92

TERME MUNICIPAL DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Situació

Castelló d'Empúries és una vila emplaçada en una elevació de terreny a uns 17 metres d'altura sobre el nivell del mar i situada al bell mig de la plana empordanesa. El nucli entoronat és característic d'un poblament antic sobre la plana al·luvial, flanquejat a nord i llevant per l'antic Estany de Castelló, avui horts, closes i pastures, i al sud i ponent per la Muga. El terme, planer i de considerable extensió, 41,84 Km², confronta al nord amb els de Vilanova de la Muga i de Pau, a l'est amb els de Palau Saverdera, de Roses i el mar, al sud amb el de Sant Pere Pescador i a l'oest amb els de Riumors, Fortià i Vila-sacra.

El litoral de Castelló, d'uns set quilòmetres de platges sorrenques, s'estén des de les *llaünes* i aigualleixos a tocar la desembocadura del Fluvià i del rec Sirvent fins a l'antic grau de Roses, on va a parar el rec Madral. Enmig hi aboquen la Muga, la Mugueta i el rec dels Salins, entre els quals hi ha el que resta de l'antic estany de Castelló, formant actualment alguns aiguamolls, la llacuna dels Salins (antiga salina medieval), el grau de la Muga i el Clot de Franquets.

La principal via de comunicació és la carretera comarcal d'Olot a Roses, passant per Figueres, però la vila està molt ben comunicada amb l'autopista de Barcelona-la Jonquera i també amb el ferrocarril, que passa per la veïna estació de Peralada. Darrerament s'ha construït un petit aeroport esportiu a Empúria-brava, per a avionetes i helicòpters.

La urbanització d'Empúria-brava s'estén per unes 600 Ha. des de la carretera de Figueres a Roses fins a la mar i des de la Muga fins' al rec dels Salins. Per la seva extensió i les seves característiques, és una de les més importants urbanitzacions residencials marines d'Europa.

Cronologia

- 879** Primera vegada en què apareix documentalment el nom de Castelló d'Empúries.
- 944** Un precepte de Lluís d'Ultramar confirma l'església de Sant Joan Sescloes com a possessió de Sant Pere de Rodes.
- 945** El comte Gausfred fa donació de l'estany de Castelló i els seus drets de pesca al monestir de Sant Pere de Rodes. El mateix Gausfred farà efectiva la separació dels comtats d'Empúries i del Rosselló.
- 1007** Primera referència documental sobre l'antiga església de Santa Maria de Castelló.
- 1064** El bisbe Berenguer de Girona consagra la nova església de Santa Maria.
- 1078** A la mort de Ponç I es separa el comtat d'Empúries, per al seu fill Hug II, del de Peralada, per a l'altre fill, Berenguer.
- 1091** Hug II reconeix haver usurpat l'edifici de la Canònica de Girona per convertir-lo en la seva residència. Cerca nous terrenys (el Palau dels Comtes) i Castelló queda consolidada com la capital del comtat.
- 1193** Inundacions i pesta a Castelló i tot el seu comtat, que alguns historiadors han esmentat com l'inici de la decadència de la riquesa material de l'Alta Edat Mitjana.
- 1230** Hug IV mor a Mallorca després d'haver participat, al costat de Jaume I, en la seva conquesta.
- 1285** Durant la invasió francesa i el setge de Castelló, el comte Ponç Hug IV salva el rei Pere el Gran fent-lo fugir de Castelló.
- 1325** Pere I d'Empúries (quart fill de Jaume II) inicia la segona dinastia comtal emporitana, vinculada a la família reial barcelonina, després de l'extinció de la dinastia feudatària.
- 1385** La vila de Castelló és presa per les tropes reials per sotmetre la rebel·lió de Joan I d'Empúries.
- 1386** El rei Pere III concedeix a Castelló el Consolat de Mar i altres privilegis.
- 1387** El rei retorna el comtat a Joan d'Empúries. Però les desavinences prossegueixen fins a la mort del comte, el 1398, empresonat ara pel rei Joan.
- 1402** Amb la incorporació del comtat a la Corona, Castelló deixa de ser la capital d'un estat.
- 1417** Es bategen prop de cent jueus a l'església de Santa Maria.
- 1421** Un aiguat, que afecta tot l'Empordà, destrueix el Pont de Castelló i molts carrers i edificis de fora les muralles.
- 1655** Els francesos arrasen les muralles i destrueixen els convents i cases extramurs de Castelló després de més de 20 dies de setge.
- 1794** Quan arriben els francesos (amb la Guerra Gran) es troben amb una vila buida. Tothom ha fugit. Durant tres dies saquegen totes les cases i edificis.
- 1810** Castelló, en la guerra del Francès, és comandat per un batlle nomenat pels francesos.
- 1874** "Foc de Castelló". La lluita durant dos dies entre les tropes liberals del brigadier Moya i els carlins de Savalls es fa dins els murs de la vila, que queda destrossada.
- 1889** Pau Guanter forma la cobla "Els Rossinyols", escissió de la

cobla de "Els Agramonts". Es reunifiquen el 1905.

1898 Es crea l'Asil Toribi Duran gràcies a les donacions del seu benefactor.

1911 Es forma el Centre Agrícola i Social, sindicat que realitza serveis econòmics, socials i de beneficència pels treballadors.

1920 Josep Bordas de la Cuesta és elegit alcalde de Castelló, amb el suport dels propietaris i l'Església.

1925 Es formen els "Rossinyolets" a l'entorn de Baldomer Pastells, "l'Avi Rau", el mític flabioler.

1931 Josep Bordas, a la Segona República, torna a ser elegit alcalde per ERC. La vila queda dividida entre els seus partidaris (blancs) i detractors (negres).

1932 Sorgeixen les societats "Penya Ràpids" i "Aires Nous" per organitzar balls entre la joventut.

1934 Surt *l'Espiga*, publicació quinzenal, portaveu dels Esplais del Centre Agrícola i Social.

1936 Durant la nit de Sant Llorenç (9/10 d'agost), festa major, són assassinats onze homes de Castelló per uns milicians de Barcelona.

1941 Creació de la Central Lletera Empordanesa per a la transformació i comercialització dels productes lactis.

1959 Es crea la Cooperativa Agrícola de Castelló d'Empúries dins l'"Hermandad de Labradores".

1963 Comencen les obres per arranjar el nucli antic de Castelló, que es clouran, després de diverses etapes, l'any 1975.

1964 Es forma la societat "Ampuriabrava S.A.", que iniciarà les gestions per la futura urbanització el 1968.

1971 Reneix el Club de Futbol, atenent una demanda popular. Se li dona el nom del vell equip: "Esplais".

1973 Joan Alsina, fill de Castelló, mor assassinat a Xile durant el cop d'Estat del general Pinochet. La seva mort causa una profunda impressió a tot el món, però especialment a Castelló i entre els qui el conegueren de prop. El seu record encara perdura.

1976 Joan Casadevall, el darrer alcalde del franquisme, renuncia a ser novament nomenat i es retira davant la campanya de signatures endegada per tenir un alcalde democràtic. Al mateix temps es lliura la urbanització d'Empúria-brava al Municipi.

1983 Dimissió de l'alcalde socialista Sr. Brossa a causa d'una polèmica sobre les taxes de pagament de l'Escola Municipal de Música. L'Esteve Ripoll és nomenat alcalde i els regidors que també han dimitit són reemplaçats per altres membres de la llista. També, i després de molt temps, s'aprova el Pla General de Castelló.

1984 Després de prop de deu anys de lluites i mobilitzacions es crea la Junta de Protecció dels Aiguamolls. Jordi Sargatal és nomenat Director del Parc Natural.

1987 Albert Compte és nomenat Cronista Oficial de la Vila de Castelló d'Empúries. Es clou la primera fase del palau que alberga l'Ajuntament. Comença a funcionar la planta potabilitzadora del rec del Molí, que subministra aigua a Empúria-brava, Roses i Cadaqués.

EL POBLAMENT ANTIC

1

Fins a l'any 879 el nom de Castelló d'Empúries no apareix en un document.

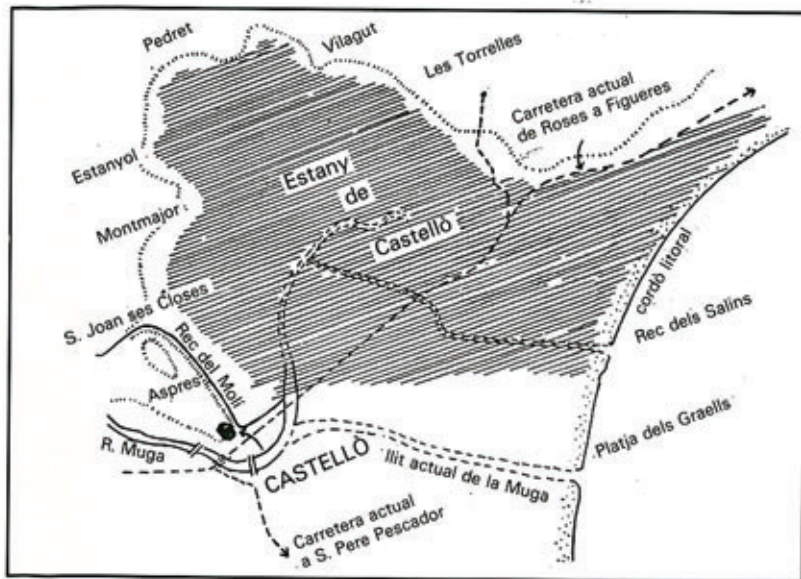
Aquest primer esment és a causa d'un judici celebrat "in villa Castilione in territorio Petralatense" en presència de Dela, comte d'Empúries, i de Teodari, bisbe de Girona, respecte a la possessió de quatre cel·les monàstiques que es disputaven els monestirs de Banyoles i Sant Policarp de Rasés. Amb anterioritat a aquesta citació documental no existeix cap informació arqueològica fidedigna que

permeti suposar l'existència d'un poblament antic en l'indret on ara s'aixeca la vila.

Castelló és situat enmig d'una plana al·luvial, que en temps prehistòrics estava coberta per les aigües. El poblament paleolític i neolític estava concentrat en les muntanyes que, com un amfiteatre,

El riu Muga ha estat un factor determinant per a l'assentament primitiu de Castelló i va tenir un paper fonamental, a partir del s. XVIII, en la dessecació de l'estany.

L'antic Estany de Castelló ocupava una extensió considerable de la plana al·luvial de l'Alt Empordà. La seva dessecació serví per a augmentar les superfícies de conreu i pastures.

encerclen la que avui és la plana empordanesa i aboquen al mar: des del cap de Creus i la serra de l'Albera fins a les muntanyes del Montgrí. A poc a poc les maresmes es varen anar dessecant a causa de l'aportació de materials dels rius Muga i Fluvià. Els grecs, establerts a Empúries i Roses, es relacionaven amb els indigets que habitaven a diferents poblats i nuclis aturonats de la plana.

L'època romana representà una transformació substancial del poblament antic, afectat per una organització territorial, comercial i administrativa fortament colonitzadora. Durant aquesta època, potser hi va haver als turons que avui formen el nucli antic de Castelló un establiment romà. La topografia i l'entorn, un lloc aturonat sobre l'estany i al costat esquerre de la Muga, permeten suposar-ho, però per ara les troballes no són prou significatives: les dues làpides romanes del Palau dels Comtes que descriu Pujades al s. XVII i algunes troballes de monedes romanes de bronze i

de fragments de ceràmica romana no són suficients per a assegurar l'existència d'un establiment romà.

L'historiador Pella i Forgas va aventurar la teoria que l'antiga Rhodes, "castillo de los emporienses", estaria no lluny de Castelló, al costat de la Muga i coberta d'arenes, tal i com la descriuen i situen els autors clàssics. El que sí és cert és que durant la colonització romana es va produir un floriment de l'agricultura a la comarca. El blat, la vinya i l'olivera es van repartir per les diferents zones d'acord amb les característiques i la qualitat de les terres. El conreu del lli, producte importantíssim per la seva transformació i comercialització i com a les zones dels estanys de Castelló uns camps immillorables.

La possibilitat que hi hagués un establiment antic als turons de Castelló confirmaria l'opinió d'Yvette Barbaza que el poblament de la Costa Brava ja va quedar definit en els seus grans trets a partir de l'època romana i explicaria que el lloc de Castelló fos ja definitivament constituït l'any 879 i amb un cert prestigi, suficient per a ser seu d'una reunió judicial de tanta importància.

Aviè, al segle IV dC., relata com en temps pretèrits les avui dues planes empordaneses eren uns grans golfes en què el mar penetrava profundament. Identifica clarament les maresmes i l'estany de Castelló, el Cap de Creus i la Muga:

“Després (de) la maresma de Tonon als peus dels monts i al cap de la Penya Tononita s'eleva, per on el sonor riu Anisto revolta la seva aigua espumosa, tallant el mar amb el corrent.”

Estrabó, en començar la nostra època, parla dels joncals que hi ha en aquesta planúria pantanosa. Titus Livi escriu sobre el lli i el blat de les terres fèrtils.

Les aigües reculen lentament. Pere de Marca, al s. X, situa tres illes que sobresurten de la superfície de l'estany (Uduagro = pantà, Fonilària = fonolls i Sabarto = guaret), ço que ens indica com s'anaven aprofitant les terres ixents. L'estany tenia encara unes dimensions extraordinàries: les seves aigües ocupaven el pla que va des del mar fins a tocar les muralles de Castelló i s'estenien fins al peu de la serra de Roses, amb tot un seguit d'estanys perifèrics als termes de Roses i Palau.

L'estany ofería als castellanins caça, pesca i recol·lecció, i també un lloc idoni per al conreu de l'arròs. Ara bé, també era focus de malalties i infeccions. Francisco de Zamora, al final del segle XVIII, ho detecta prou bé (Diario de los viajes hechos en Catalunya):

“Esta (l'Empordà) no es una tierra absolutamente enfermiza, bien que su llanura o tierra más baja está expuesta a más enfermedades, con notoriedad la perteneciente a los arrozces y la anegadiza de la parte de Castellón de Ampurias y sus lugares vecinos, donde siempre se respira un aire pesado, húmedo, infecto, promovido por la estancación y la corrupción de las aguas (...).”

Durant el s. XIX encara es manté l'estany, però el desviament de la Muga cap al seu interior per anar-lo colgant amb el llot i les aportacions de les seves aigües obren noves terres al conreu. Martínez Quintanilla escriu:

L'ermita de Sant Joan Ses Closes apareix documentalment al mateix temps que Castelló. Emplaçada a la riba occidental de l'estany, esdevingué sufragània de l'església de Santa Maria en aquesta zona dels cortals.

(...) “Desde que se varió el cauce de dicho río, el terreno no es por algunos sitios tan pantanoso como antes, quedando seco en el verano hasta el punto de permitir el cultivo del maíz y algunas legumbres. Las lagunas más grandes son las de Santa Margarita, Juncà y Grau: la profundidad mayor será de unos ocho metros: la extensión varía extraordinariamente de invierno al verano. Miles de foijas, patos y otras aves acuáticas acuden a estas lagunas, especialmente en los días que reina el viento del norte o Tramuntana” (P. M. Quintanilla *La Provincia de Gerona, Girona, 1865*).

Un pagès hi ha a l'Empordà
que Llop-cerver s'anomena:
té les urpes de voltor,
la cara de gos de presa;
d'escanyapobres com ell
no n'hi ha un altre a la terra.
Ell roba a parents i amics,
i de tot arbre fa llenya;
si no pot prendre un ramat,
s'aconhorta amb una ovella,
com a Llop-cerver que es diu,
xucla la sang de les venes:
si no els pot xuclar la sang,
a bocins la pell los lleva;
si no els pot xuclar la pell,
sense fil de roba els deixa.
A qui posa un corbatí
no el curaran pas los metges;
més li valdria un dogal
en mans del tiracordetes.
En anys de fam com aquest
lo bé de Déu abassega,
lo d'anytany i lo d'enguany,
per fer-ne més bona venda.

Pobrets, si voleu menjar,
donau-li flor de ginesta.
Si no teniu doblers d'or,

si no en teniu, ell ne deixa
dant-li el cinquanta per cent,
o bé... el xanguer de l'esquena
A demanar caritat
no aneu mai a casa seva,
puix té ensenyat un mastí
que sols als pobres mossega,
als pobres de Jesucrist
que ell menar voldria a l'herba
cada dia a pasturar
amb los bous i les ovelles.
A l'acostar-se la fam,
per ell lo temps de la messa.
se'n puja dalt del graner,
troba pollada la xeixa!
Pica de peus com un boig,
i així dient s'escabella:
—Doncs a on llençaré el blat?
com ho faré que no ha vegen?
La vergonya que en tindrè
me courà més que la pèrdua!
Més son front de condemnat
s'il·lumina amb una idea.
Quan se ve la mitjanit,
posa el blat a la carreta,
sacs i més sacs de forment,
saques i saques de xeixa,

En aquesta època es desenvoluparen les llegendes al seu entorn: El Bruel, un bram profund que per a uns era el so produït per gasos comprimits sota els fangs de l'estany originats per la descomposició de matèries orgàniques i per a altres el crit d'un ocell, el bitó, amb brams audibles més de 3 quilòmetres de lluny. Però nosaltres preferim la llegenda, que es conta des de temps immemorial i que ha motivat contes (Joan Puig Dalmau: *Una vegada era un rei*, Figueres, 1950), obres de teatre (C. Fages de Climent: *El Bruel*) i múltiples poemes. Jacint Verdaguer també va escriure una versió poètica de la llegenda:

i els va a tirar a l'Estany
que allà d'allà remoreja.
Quan és al peu de l'estany
voldria tornar enrera,
veient que sota sos peus
comença a desdir la terra.
Les braus voldria aturar,
més apar que algú els empenya.
Si anaven a pas de bou,
ara van a pas de llebre,
Seran diables malvats
que avui faran bona sega!
Llop-cerver llença un gran crit,
més ja en les ones se n'entra,
a gavells xeixa i forment
amb los bous i la carreta,
dins un remolí d'infern
que les aigües arrastella.
Allí s'enfonsà l'avar,
com dins el mar una pedra;
mai més se n'ha sabut res:
sols en temps de primavera,
dins l'Estany de Castelló,
i en l'Estany de Torroella,
los pagesos del voltant
senten uns bous que bruelen.

RESIDÈNCIA COMTAL

2

Els comtes d'Empúries

Beneficiaris

Ermengari	812-816
Gaucelm	825-832
Sunyer I	832-842
Alaric I	842-844

Independents

Sunyer II	849-915
Benció I	915-916
Gausbert I	916-931
Gausfred I	931-991
Húg I	999-1040

Feudataris

Ponç I1040-1078
Hug II1078-1116
Ponç Hug I1116-1153
Hug III1154-1173
Ponç Hug II1173-1200
Hug IV1200-1230
Ponç Hug III1230-1269
Hug V1269-1277
Ponç Hug IV1277-1313
Ponç Hug V1313-1322
Hug de Cardona1323-1325

Castelló deu la seva puixança medieval al fet que fos el lloc escollit per a ser residència temporal dels comtes d'Empúries. Això es va produir probablement al final del segle X, en temps de Gaufred I, comte que ja prescindia de l'autoritat dels reis francs i que va donar al títol caràcter d'hereditari. La vila degué ser escollida a causa de la seguretat que oferia el fet d'estar lluny de la costa i dels pirates, i perquè gaudia alhora

d'una immillorable situació al centre del comtat i era nucli clau en les comunicacions. A més, els vaixells podien arribar fins al peu de les muralles gràcies a la canalització del Grau de la Muga. Tot plegat la convertí en el centre administratiu, polític, econòmic i comercial del comtat, al mateix temps que experimentava un fort desenvolupament urbanístic que depassà aviat les primitives muralles.

L'evolució de la vila ha anat molt sovint aparellada als esdeveniments que s'anaven produint a l'entorn dels comtes. L'any 945 Gausfred donà l'estany de Castelló i els seus drets de pesca al monestir de Sant Pere de Rodes. Hug I, veient consolidada la possessió i domini del comtat, intentà refer la unitat dels comtats d'Empúries i del Rosselló, però fracassà a causa de la intervenció de Bernat Tallaferro, comte de Besalú. Ponç I va esdevenir el primer comte feudatari, retent vassallatge als comtes de Barcelona.

En els episodis que es coneixen de la història més antiga de Castelló sovintegen els conflictes amb el bisbat de Girona a causa de propietats, drets o rendes.

D'estirp reial

Pere I1325-1341
Ramon Berenguer1341-1364
Joan I1364-1399
Joan II1399-1401
Pere II1401-1402
Martí l'Humà1402
Maria de Luna1402-1407
Martí l'Humà1407-1410
Ferran d'Ant.1412-1416
El Rei Alfons1416-1418

Segona estirp reial

Enric I1418-
-------------------	-------------

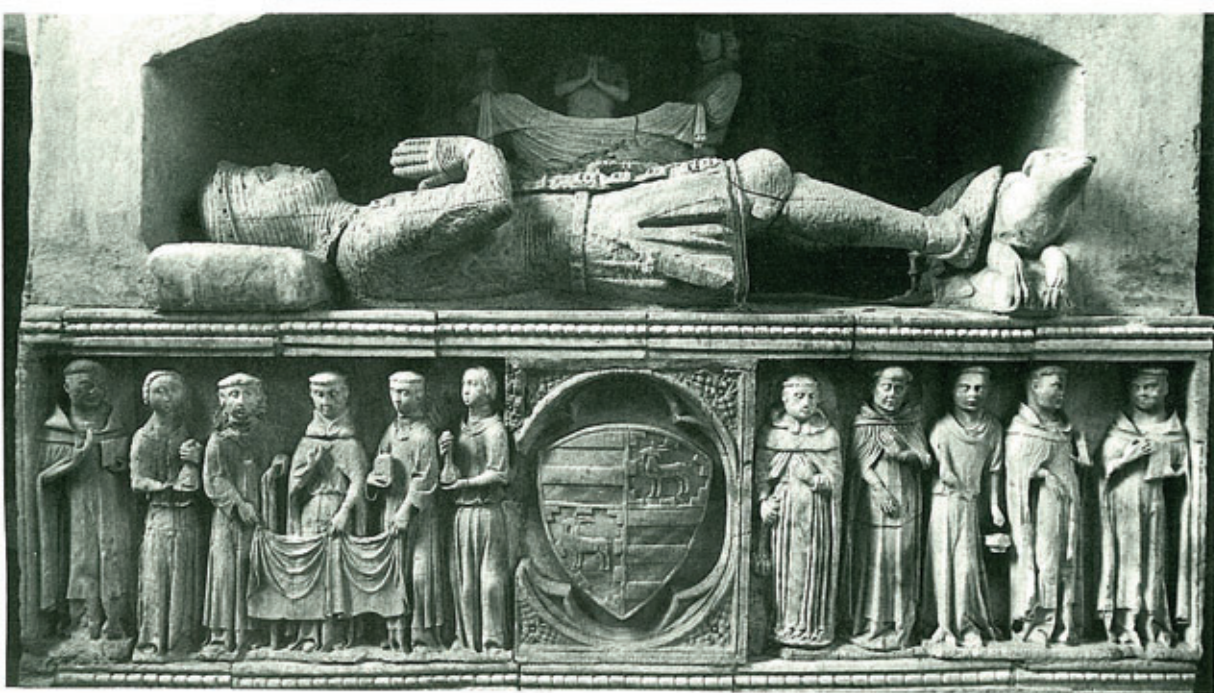
Casa de Cardona

Enric III1608-
---------------------	-------------

Casa de Medinaceli

Lluís II1691-
--------------------	-------------

MONSALVATJE, F.: Los condes de Ampurias Vindicados, Llibreria Ramon Bonet, Olot, 1917.

Tomba del comte Ponç Hug V, dit Malgaulí, fundador del convent de Sant Domènec; avui la podem veure a l'àbsis de la catedral.

A la mort de Ponç I (1078), tot i la separació del "pagus" de Peralada de la mà de Berenguer, Castelló d'Empúries s'havia consolidat com la capital del comtat i la principal residència dels comtes, que encunyaven moneda i tractaven de tu els ja hegemònics comtes de Barcelona. Mentre que Ponç Hug II s'hi enfrontà, Hug IV va ser un dels principals col·laboradors de Jaume I en la conquesta de Mallorca (1229), amb 80 cavallers, 20 ballesters

a cavall i 1000 servents. El botí mallorquí que va obtenir va ajudar el desenvolupament mercantil de Castelló, Roses i Cadaqués. Ponç Hug III va acompanyar el rei Jaume a la conquesta de València. L'any 1210 Hug IV va signar un tractat amb Pere II "agregant el comtat d'Empúries a la Confederació Catalano-aragonesa".

Hug V participà en la lliga de Barons contra Jaume I saquejant Figueres, vila reial, amb la consegüent repressió contra Castelló. El seu nét, Ponç Hug IV, s'enemistà amb Jaume II, i això l'obligà a iniciar la construcció del castell del Montgrí, que havia de controlar tota la zona

empordanesa.

L'extinció de la dinastia feudatària, en el primer quart del segle XIV, va interrompre el lleuger ensopiment dels darrers anys de la nissaga comtal, ja que Pere I, quart fill baró de Jaume I, va celebrar a Castelló unes noces fastuoses amb Joana de Foix, les despeses de les quals van ser tan grans, que s'hagué de vendre les darreres naus de la flota emporitana. Durant la seva estada embellí i enjardinà Castelló, va reconstruir el palau dels Comtes, va donar impuls a la construcció de l'església, i aconseguí nous privilegis reials. Després, amb comtes cada vegada més absentistes, el centre polític es desplaçà a d'altres indrets.

LA CAPITAL I EL TERRITORI

3

14

En temps dels comtes feudataris, el Comtat d'Empúries es constituí com un petit estat gairebé independent i, tot i passar, segles després, a una branca de la casa d'Aragó, i més tard a l'alta noblesa castellana, va sobreviure fins que Ferran VII, al principi del s. XIX, va declarar extingida una de les seves darreres prerrogatives: la de nomenar o confirmar les autoritats dels pobles.

En un principi el comtat s'estenia des del Pirineu, al nord, fins a la ratlla que va de la platja de Pals a Castell d'Empordà, al sud; i del mar fins a la vella calçada romana que entrava a la Península. El pas de la capital d'Empúries

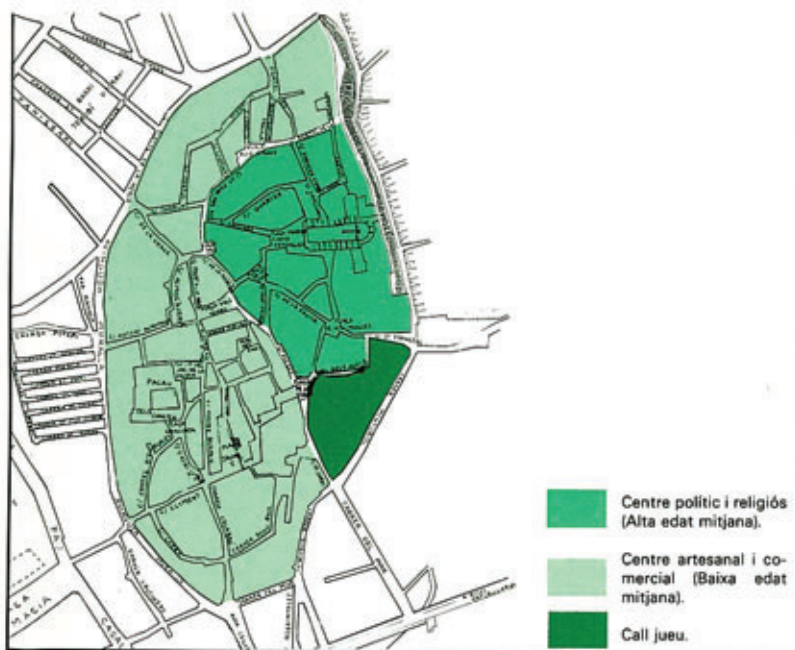
a Castelló i el fraccionament dels patrimonis van fer que a la Baixa Edat Mitjana, d'aquest territori, en quedessin segregades la porció meridional (des de les muntanyes del Montgrí) i la porció nord-occidental, l'antic vescomtat de Rocabertí (el "pagus" de Peralada).

Al segle XV, el comtat va entrar en declivi a causa de l'entronització de dinasties foranes, de la decadència del sistema feudal en el sentit de domini i jurisdicció comtals i de la creixent puixança del poder reial, que anava retallant progressivament el seu territori. El comtat va acabar circumscrit a una jurisdicció administrativa que als segles

El nucli més antic de la vila, amb els seus carrers estrets i tortuosos, es mostra amb claredat; en destaca la silueta i el campanar de l'església de Santa Maria.

XVI i XVII coexistia amb d'altres de senyorials o reials tot mantenint una personalitat i unes característiques especials cada vegada més tènues.

Castelló va ser, des del s. XI, el centre feudal d'aquest territori. El primer recinte, un petit nucli fortificat a l'entorn de l'Església de Santa Maria, que albergava una població de pagesos i artesans, es va veure depassat a partir del segle XII a causa d'una important

expansió urbana. Es va formar aleshores un nou recinte emmurallat que abastaria els actuals carrers Portal de la Mercè, avinguda de la Muralla, carrer del Mur i carrer de Monturiol. El rec del Molí, antic fossat de la muralla, seguia marcant la línia de separació del nucli aturonat amb l'estany que s'estenia als seus peus.

Aquesta etapa, que va durar fins al s. XV, és la de més vitalitat i prestigi de Castelló: des del primitiu "Puig Salner" fins a la línia de les muralles es van anar distribuint els diferents sectors urbans, centrats per la Plaça dels Homes, la Plaça del Gra (avui de Jaume I), la del Vi, la de l'Oli i la de la Llana. Aquest nucli històric, que indica les

diferents funcions de la vila, servia d'eix bàsic a partir del qual es distribuïen els carrers on hi havia els obradors i botigues de les activitats menestrals, o allà on es realitzava el mercat dels diversos productes.

Però a Castelló d'Empúries la vitalitat comercial i manufacturera li va arribar gràcies al fet que va esdevenir capital política i administrativa d'un comtat. S'hi trobaven els edificis més destacats de la jerarquia comtal i religiosa medieval: el Palau dels Comtes i la Catedral de l'Empordà. Tot plegat donava una imatge d'una capital feudal, de la qual encara es conserven alguns testimonis: l'església de Santa Maria, els convents de Sant Domènec, de Sant Agustí, de

El dret de tretxa

La capital del comtat era deficitària en productes agrícoles. Els estanys i zones aigualoses i les closes, que s'anaven aprofitant per a pastures d'una ramaderia creixent, deixaven poques extensions per als cereals, desplaçats cap a l'interior. La preocupació per assegurar-ne el subministrament era constant en els comtes.

"Regalia de la prohibició y licencia de sacar fuera de los terminos del condado y de cobrar derecho de lo que se saca, llamado «Derecho de Tretxa».

Consiste esta regalia en tres cosas: 1º En prohibir que los víveres, como son trigo, cebada, avena, mijo, arroz y otros cualquier géneros y especies de granos y legumbres, miel, carne, pescado y otras cosas necesarias a la vida humana, se saquen del condado. 2º En permitir y dar licencia de sacarlos del condado así por mar como por tierra. 3º En hacer pagar y cobrar derechos de todo aquello que mediante dicha licencia, dada de palabra o por escrito, se sacaba del condado".

MONSALVATJE, F.: *Los Condes de Ampurias Vindicados*, Llibreria Ramón Bonet, Olot, 1917, p. 300.

Santa Clara i de la Mercè, la Llotja, la Casa Gran, la Presó, la Cúria, el Pont Vell o el Portal de la Gallarda.

MENESTRALS I COMERCIANTS

4

Els artesans i menestrals es congregaven a l'entorn del nucli polític alhora que es produïa un gran procés colonitzador de les terres ermes (blat i arròs, sobretot). Els comtes i tota una jerarquia de nobles i senyors eren els posseïdors de la terra, que era treballada pels serfs o bé cedida en domini útil. Els cortals, explotacions ramaderes voltades de closes i explotades per masovers, quasi autosuficients, havien de cedir part de la seva producció als senyors. La vila devia tenir un aire de

ciutat mercantil en plena activitat. Hi havia dues parts bastant delimitades:

El Puig Salner, el nucli més antic, centre religiós i cultural, amb el temple parroquial i altres edificis annexos, com la canònica, l'hospital o l'escola. També hi residien al principi els comtes i els nobles més destacats, que més tard es van desplaçar cap al raval.

La segona part, fins a arribar a les muralles, era la zona que s'havia estès a partir del nucli primitiu. Organitzada a l'entorn de diverses places i barris, els seus carrers estrets i en lleuger pendent allotjaven els obradors, comerços i habitatges de la població manufacturera i mercantil que s'havia aplegat a la vila. Els vells noms d'aquests carrers i places són per si sols ben significatius: carrers de la Llana, del Lli, de la Sabateria Vella, de la Paraireria Vella, de la Fusteria, de la Peixateria Vella, del Bordell, dels Predicadors... i places del Gra, de l'Oli, del Vi...

Però Castelló va desenvolupar també la funció de centre

La plaça dels Homes, on hi havia el Consell Municipal, era també un centre comercial i mercantil de la vila comtal.

comercial en relació amb l'exterior. Al mercat del dimarts i a les diferents fires que se celebraven, hi acudien marxants de tot tipus que mercadejaven amb els menestrals i comerciants castellanins. I pel port de Roses i pel Grau de la Muga entraven i sortien constantment vaixells que portaven blat o altres productes alimentaris i s'enduien teixits, manufactures de cuir, eines del camp o també excedents d'oli i vi de la contrada. Castelló no obtingué la seva Llotja fins a la incorporació del

Sota les arcades de la plaça de Jaume I, s'hi feia el mercat del dimarts.

comtat a la Confederació Catalano-aragonesa, el 1386. El 5 de maig de 1386, el rei Pere III va concedir a la vila de Castelló, cinc mesos després que a Girona, el privilegi de no pagar lleuda, imperiatge ni passatge en tots els estats de la Corona d'Aragó i tenir Consolat de mar, elegint i nomenant els propis cònsols. Quan el rei Martí va incorporar el comtat d'Empúries a la Corona (1402) –on va continuar tenint entitat pròpia–, va confirmar el privilegi de tenir el Consolat, en plena activitat gràcies a les indústries de teixits, adoberies, blanqueries i tot tipus de manufactures de la vila. El Consolat va mantenir les seves funcions fins al s. XVIII, en què el decret de Nova Planta va consumir la seva desaparició.

El Consell Municipal dels segles XIV i XV estava format pel batlle, quatre cònsols (dos dels quals eren mercaders) i un consell de Prohoms, i tenia la seu a la Llotja a la Plaça dels Homes.

A redós de l'església de Santa Maria, a la placeta del Campanar, hi havia la Llotja pública de Contractació, amb els magatzems, la duana i els indrets on es feien les contractacions i on es mantenia l'administració.

Els Graells i el comerç

“A través de la documentació del segle XIV sabem que el grau de la Muga era vial d'embarcacions de carregament (es troba en la descripció geogràfica de Catalunya de Josep Aparici). En realitat venia a ser el “port” de mar de Castelló. Per ell passava bona part del tràfic comercial dependent de la Vila. El 7 de desembre de 1624, el patró francès Grimau embarcà mil quarteres de blat, lliurades amb l'autorització deguda per Pere Ignasi Ferrer, cavaller de Fortià. En alguns contractes de Cortals –com el Vanover de l'esposa de Jeroni Pujades– s'estipula que les parts en gra siguin portades a la vila o a la platja dels Graells segons s'indiqui. De fet, els Graells estaven equipats amb “boitiga”, espècie de magatzems o llotges per a les mercaderies, que li donaven un cert aire de petit “emporium”. Diversos contractes de compra-venda dels anys 1627 i 1633 ens informen de la seva ubicació. Alguns d'aquests magatzems havien estat construïts arran del sorral del mar, i afrontaven a migdia amb el camí públic que anava de la platja dels Graells a la Vila de Castelló”.

PUJOL I CANELLES, Miquel:
“Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començaments del segle XVII” a *A.I.E.E.*, Figueres, 1985, p. 121.

RELIGIOSOS I JUEUS

5

18

Dins el nucli medieval de Castelló, a més dels comtes i nobles, que amb el suport d'una burgesia menestral convertiren la vila en el cap del Comtat, hi havia diverses comunitats que van tenir un paper cabdal en aquest procés: l'aljama hebrea i les comunitats de religiosos.

La comunitat jueva de Castelló d'Empúries, juntament amb les de Girona i Besalú, fou una de les més importants de les terres gironines. L'administraven dotze consellers, tres secretaris, un tresorer i tres oïdors de comptes, i el seu govern s'estenia al districte de l'Empordà, que regia amb lleis

i costums propis. La primera notícia que se'n té és de l'any 1293, i ens indica que hi havia una sinagoga molt activa. El 1284 ja existia una sinagoga a l'aljama de Figueres, vila reial a la qual havien anat jueus de Castelló i Peralada, atrets pels privilegis oferts pels monarques. Els de Castelló gaudien també d'importants privilegis, concedits pels comtes per contrarestar els esforços reials.

Els jueus eren apreciats per la seva potencialitat econòmica i creditícia i per l'activitat menestral que desenvolupaven. L'any 1321 es va donar permís als síndics jueus per eixamplar la sinagoga de Castelló. L'any 1386, quan el rei Pere III es va emparar del comtat d'Empúries, va incorporar la comunitat jueva al patrimoni reial, però confirmant els privilegis concedits pels comtes, especialment aquell segons el qual al cap de sis anys podien exigir els crèdits a llurs deutors.

Sembla que el call de Castelló estava situat a l'entorn dels carrers de la Llana, de la Muralla, del Calabró i dels Jueus. A partir de mitjan s. XIV es va produir una lenta davallada de la comunitat de Castelló, tot i els esforços de comtes i monarques per

protegir-la i revitalitzar-la. Després dels avalots generalitzats del 1391 contra totes les comunitats jueves, i de les agressions del 1401, el rei Martí els va haver de protegir.

L'any 1417, en plena davallada, es batejaren prop de cent jueus d'un i altre sexe a l'església de Santa Maria. El 17 d'abril de 1420 l'Aljama de Castelló es va posar a la venda. Quan el 1492 els Reis Catòlics van signar el decret d'expulsió per tot el Regne, en devien quedar ben pocs, a Castelló.

A l'entorn de la Parròquia, el 1553, amb 35 capellans, hi havia tot un organigrama d'entitats i congregacions (Obra de l'Església, beneficiats, procuradors, confreres, *caritaters* i procuradors de beneficència) que feia arribar la seva influència a tots els sectors de la població. Hi havia també el clergat regular, dedicat a la beneficència, la peregrinació o l'ensenyament. Cinc comunitats que disposaven de privilegis, terres, dominis i rendes exercien així mateix la seva influència a la vila.

Els Templers s'hj establiren el 1168. És la primera casa monàstica de la qual tenim notícia. Aviat van ser substituïts per l'ordre de

L'església de Sant Agustí, en el convent de Santa Magdalena (foto de l'esquerra), es construí dins els murs de la vila, després de les destruccions de 1655. D'altra banda, de la presència dels jueus a Castelló, sols en resta el testimoni d'alguns noms de carrer. En les fotos, el carrer dels Jueus.

l'Hospital, i després hi arribaren els mercedaris (convent de Sant Bartomeu, 1238), les monges clarisses (convent de Santa Clara, 1260), els franciscans (convent de Sant Francesc, 1264) i els agustins (convent de Santa Magdalena, també al s. XIII). Tots estaven

extramurs, fins a l'any 1655, en què foren destruïts pels francesos i es reconstruïren a l'interior. Finalment, el de Sant Domènec, fundat el 1317, s'establí vora el Palau dels Comtes i s'ha mantingut, amb bastants canvis, fins avui. Hi havia també el monestir de Sant Marc.

El beat Maurici Proeta

Presentem uns breus trets biogràfics del Beat Maurici Proeta extrets del Costumari Català, de Joan Amades, (Vol. I, pag. 788), i completats amb d'altres notícies, en els quals es combina la ficció i la realitat però que ofereixen un bon retrat d'un Castelló feudal i menestral.

Nasqué a Castelló a una casa del carrer de Sant Marc que la tradició recorda. El seu pare era tintorer i a causa d'una malaltia molt greu que patí, Maurici, aleshores un noieta, es veié obligat a atendre els compromisos del pare. Com que no podia fer tanta feina, barrejà tots els tints de diferents colors dintre d'una mateixa caldera (altres diuen que ho feia amb aigua de mar) i hi va tirar la roba, sortint cada peça del color que desitjava el client, sense necessitat de desfer-la ni treure el folre. Els tintorers l'escolliren patró de llur ofici (20 de febrer). En realitat sembla que fou un missioner agustí format a Castelló que predicà per Catalunya i el nord d'Àfrica. Morí a Mallorca el 1546.

LA CATEDRAL DE L'EMPORDÀ

6

20

Sens dubte, el monument més important de Castelló és l'església parroquial de Santa Maria, edifici gòtic bastit entre els segles XIV i XV per iniciativa dels comtes d'Empúries per tal de restaurar la desapareguda seu episcopal de l'Empúries visigòtica i aconseguir reforçar l'hegemonia dels seus estats i de la Capital. Davant l'aferissada oposició del Bisbe de Girona i del Capítol de la Catedral, varen decidir edificar el temple per forçar l'arribada d'un bisbe, que finalment no es va produir.

El primer document conegut que fa referència a l'església de Santa Maria és de l'any

1007 i correspon a un petit temple medieval que ja existia al segle X. L'any 1019 l'església de Castelló va ser cedida a la Canònica de la Seu de Girona.

l'any 1064 es consagrà una nova església, suposem que a mig construir, que va ser el precedent més immediat de l'actual. El nou edifici gòtic es començà a construir a començament del segle XIV sota la direcció d'Antoni Antígó, reconegut mestre d'obres, començant per la capçalera, continuant a les naus i arribant a la façana, al principi del s. XV. El campanar de planta quadrada que es

L'església gòtica de Santa Maria fou construïda al segle XIV. Dirigida per Antoni Antígó, a ell es deu també la magnífica portalada del segle XV.

conserva, amb dos pisos inferiors llisos i els tres superiors amb obertures i decoració ja gòtica, degué ser construït al segle XIII, potser concloent l'església romànica i conservant-se en l'edifici gòtic.

La part més monumental és la gran portalada de marbre blanc, obra d'Antoni Antígó, formada per sis grans

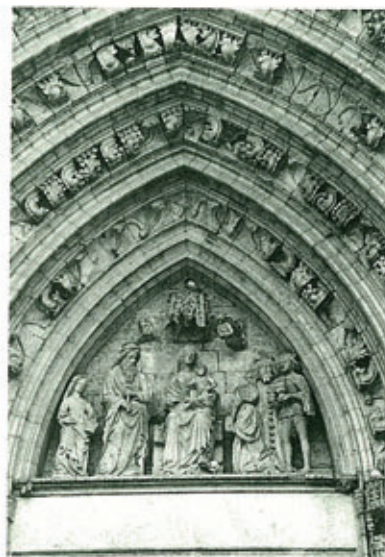
arquivoltes en degradació formant unes fornícules on hi ha col·locades les estàtues dels dotze apòstols. Al timpà hi ha, en relleu, l'escena de l'Epifania. En els pedestals de moltes de les estàtues hi ha els escuts familiars dels nobles i burgesos de Castelló que al llarg d'un segle contribuïren en la seva edificació. Cal afegir també que l'església es dotà d'uns terrenys que contribuïren amb les seves rendes al manteniment de la seva obra.

En conjunt, els seus elements presenten una considerable uniformitat i l'església ha sofert poques reformes en èpoques posteriors (dues capelles del s. XVIII als extrems de les naus i una sagristia de la mateixa

època) i conserva la planta basilical original. En canvi, ha sofert contínues i constants destruccions al llarg dels segles que han fet desaparèixer elements tan importants com el retaule d'alabastre de Beuda de l'altar major, de dos cossos sobreposats, amb escenes de la passió i presidit per la Mare de Déu de la Candelera, obra gòtica de l'escultor Vicenç Borràs.

El sepulcre del comte Malgaulí i el del seu germà Hug, la doble pila baptismal romànica d'una sola peça, l'orgue del s. XIX (restaurat fa pocs anys) i el museu de la Sagristia, amb peces d'art sacre, són elements que també destaquen d'un conjunt molt interessant.

Del retaule d'alabastre de Beuda, en destaca la Mare de Déu de la Candelera, notable obra gòtica de l'escultor Vicenç Borràs feta entre 1483 i 1485. De la portalada de marbre blanc cal destacar la magnífica Epifania, i de la capella de Sant Cristòfol el medalló central de la rosassa.

Albert Compte, un dels historiadors que més ha treballat sobre Castelló d'Empúries aplicant mètodes moderns en la investigació de l'evolució econòmica, política i social de la Comtal Vila, escriví recentment un article (al programa de la Festa Major de 1986) on explica l'evolució d'un dels edificis més singulars de Castelló d'Empúries, el Palau dels Comtes i Convent de Sant Domènec, que a la vegada esdevé un resum de la seva història. En transcriure aquest text recent i dens, que respira la profunda coneixença de l'autor sobre la seva vila (hi nasqué el 1919 i allí hi té la casa pairal) volem també retre-li un petit homenatge pels treballs i estudis que ha fet i pels que, de ben segur, farà.

“Un dels edificis més singulars del nostre poble, junt amb l'església parroquial, sobretot per llurs imponents masses dominants del casc urbà, és el convent de Sant Domènec.

Sorgeix en el període d'apogeu de Castelló, a principis del segle XIV, l'any 1317, fundat en temps del darrer comte de la branca original, Magaulí, el qual cedí, per aquesta finalitat, uns terrenys seus prop les muralles. Poc més tard el comte Joan (1364-1399), edificà una mansió o palau a tocar el convent que, a la seva mort, passà per manament testamentari als frares dominics, concretament durant el govern del seu successor, el comte Pere II, l'any 1401. Des de llavors convent i palau constituïren una sola unitat residencial, si bé seguim desconeixent la ubicació exacta de cada un d'aquells dos conjunts, així com llurs característiques constructives, especialment del primer.

D'aquells temps, però, són les restes de l'església primitiva, formada per l'absis –empotrat en la torre de defensa de la muralla de ponent, la “força dels Predicadors”, un dels trossos més ben conservats del recinte murallat castellaní– i el transsepte, com també probablement el gran saló gòtic d'arcs

Part de les dependències de l'antic Convent de Sant Domènec la utilitzà durant un temps com a caserna la Guàrdia Civil. Al final de la pàgina següent hom pot veure l'estat del Claustre després de la primera fase de rehabilitació.

diafragma, situat a l'ala de migdia del claustre actual i diferents fragments arquitectònics i escultòrics (capitells, columnes, sepulcres, etc.) dispersos.

(...)

El bloc d'edificis actual és molt més recent, dels segles XVI i XVIII, especialment del segon. Les guerres de la segona meitat del segle XVII i principis del XVIII, començant per la dels segadors i acabant per la de Successió, foren desastroses per la nostra vila, ocupada, gairebé de manera ininterrompuda, per tropes

espanyoles o franceses, durant tres quarts de segle, i repercutiren negativament sobre el convent dominic. És després de la Guerra de Successió, especialment des del segon terç del segle XVIII, en la llarga tongada de prosperitat estesa fins a finals de segle, que el convent fou reconstruït, remodelat i ampliat, edificant-se l'actual església, claustre i la majoria de les dependències situades damunt d'aquest. La manca de l'ala de llevant del dit claustre, fou deguda probablement a l'existència d'una capella, la de Sant Antoni dels Carnissers, avui en runes.

El convent de Sant Domènec fou el més ric dels de la nostra vila i, entre altres béns, posseïa un cortical propi. Els seus frares es dedicaven a l'ensenyament i a la predicació (...). Quan la desamortització, a l'any 1835, el convent passà en mans de l'Estat, els frares foren expulsats de la casa, i dels objectes mobles de l'edifici, uns passaren a l'església parroquial (recordem les belles tombes del darrera de l'altar major) i altres, la majoria, desaparegueren. Les diverses

dependències foren utilitzades per encabir-hi serveis de l'Estat o de l'Ajuntament: així l'església serví durant molts anys com a dipòsit o caserna de la remunta, mentre a les ales al voltant del claustre s'hi encabien les escoles nacionals i l'hospital.

És curiós comprovar que, ara que estem celebrant l'agermanament amb la ciutat rossellonesa d'Elna, de tantes afinitats amb la nostra població –centres històrics i religiosos (Elna bisbat, Castelló catedral sense bisbe), notables edificis medievals (Elna claustre romànic, Castelló Catedral Gòtica), decadència posterior, etc. –sigui aquest gran edifici dels dominics el darrer alberg d'una de les institucions caritatives creades a la nostra vila no res menys que per un arcedià del cabilde d'aquella població germana, el venerable Castelló, l'any 1252: hospital major, situat en els seus orígens en l'actual porxada gòtica de la plaça del campanar.
(...)”

L'Ajuntament de Castelló ha editat el llibre *Palau dels Comtes. Passat, present i futur* per commemorar el trasllat de les oficines municipals a edifici, que es va restaurant aquest per fases. S'hi reuneixen diversos treballs referents a les etapes que ha viscut el Palau fins a la nova reutilització culminada el 1987.

ELS PODERS MUNICIPALS

7

24

Paral·lelament a la gestió del poder comtal i dels estaments que l'havien de mantenir, es va anar desenvolupant a partir del segle XIII una organització municipal que cada vegada va estar més deslligada dels representants dels comtes ("veguer"). Mentre durà l'expansió feudal de Castelló, l'aliança entre comtes, nobles i cavallers i la burgesia mercantil, menestral i financera es va mantenir en tots els àmbits. Però l'absentisme dels comtes va anar deixant a la classe mercantil el control de la institució municipal.

El Consell General solia congregat de seixanta a cent

L'anomenada Casa de la Moneda, on presumiblement hi havia hagut una seca dels comtes d'Empúries.

cinquanta persones, que controlaven i governaven la vila d'acord amb els interessos de les classes dominants que ells representaven. Durant els segles XIV i XV va prendre importància el Consell Secret, el qual, format per quatre Cònsols elegits entre els diversos grups socials prenia els acords de caire particular assessorats per un Consell de Prohoms, compost en principi per quaranta membres.

El Consell es reunia a la casa del comú, a la plaça dels Homes, que durant els anys 1393-95 va ser reformada per encabir-hi també la Llotja. El sistema de la insaculació en l'elecció dels cònsols, establert al principi del s. XVI, va ser l'única modificació en un règim que es va mantenir inalterable fins al Decret de Nova Planta, el 1716.

Mentre els Prohoms variaven poc en el temps (representaven les famílies poderoses, els sectors dominants), els governants i els administratius canviaven cada any. Els caps de casa estaven separats en categories, o mans, la major, la mitjana i la menor, que

escollien els seus representants. Albert Compte descriu en un dels seus treballs el procés de l'any 1536:

De la caixa dels rodolins s'extreien les tres bosses corresponents a les tres mans. En cada una d'elles hi havia els noms dels prohoms representants de cada mà escrits en un trosset de pergamí i ficats dins un rodolí de cera. Els rodolins es treien de les bosses, a mesura que els corresponia el torn, i es dipositaven en un bací d'aigua d'on un minyó de menys de deu anys els anava agafant. Es començava pels Cònsols en Cap, que no podien exercir si tenien altres càrrecs

incompatibles o eren nobles o clergues.

Pel mateix procediment s'anaven elegint els càrrecs administratius: els tres oïdors de comptes (economia i administració local), dos sobreposats (tenien cura del

L'edifici de la presó, adossat a l'antiga Cúria, conserva encara l'aire medieval i uns curiosos i interessants gravats en els seus murs, realitzats possiblement per presoners.

terme) i el mostassaf (jurisdicció sobre els mercats i abastaments). També el clavari o tresorer i el batlle, elegit pel Comte entre una terna presentada pel consell de la vila. Tot i que el poder comtal s'havia separat del municipal (controlat per nobles i privilegiats), aquests continuaven influint-hi, nomenant o ratificant el nomenament del batlle, fins al principi del s. XIX.

Els comtes continuaven exercint, encara que apagada, una acció tutelar sobre Castelló, que es manifestava en la presència d'un Governador, més tard anomenat Procurador.

El jurament de Jeroni Pujades

Jeroni Pujades, nascut a Barcelona en 1568 (el seu pare, Miquel Pujades, era un advocat nascut a Figueres), fou doctor en Dret i va exercir de 1604 a 1608 d'assessor ordinari i Comissari General del Comtat d'Empúries, on es va establir, i va escriure el seu Dietari, obra fonamental per a conèixer la primera meitat del segle XVII. Com a historiador escriu la Crònica Universal del Principat de Catalunya.

El relat que fa Jeroni Pujades de l'acta del seu jurament com a

assessor ordinari de la Comtessa d'Empúries a Castelló ens descriu a la perfecció les jerarquies de poder comtal a la vila:

“Dilluns a 18 de octubre 1604, dia de Sant Lluc, se'm, despediren los privilegis de assessor ordinari i comissari general del comtat d'Empúries per la excel·lent senyora dona Joana de Cardona y de Aragó, comtessa de Empúries”. El diumenge 24 s'embarca amb la seva mare i família cap a Castelló, on jurà el 2 de novembre; en la forma acostumada a “la casa de la Llotja en mà y poder del cònsol

en cap Narcís Pau, en medicina doctor, acompanyant-me a dit jurament Benet de Pons, governador; Francesc Sunyer, veguer; micer Ermenter Sunyer, advocat fiscal de dit comtat; don Miquel de Homs, senyor de Sant Jordi, y molts parents i amics de la vila de Figueres que vingueren a honrrar-me. Y fet lo dit jurament aní a la cort de la Audiència a pendrer possessió feta per lo rey nostre senyor de la persona de micer Francesch Mijavila, en jutge de Cort y del real Consell”.

PUJADES, J.: *Dietari* (Ed. a cura de J. M. CASAS i HOMES), F.V.C.J. Barcelona, 1975-76. 4 vol.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

8

26

El fogatge de 1553, amb els seus 399 focs, 359 de laics i 40 de religiosos, marca una inflexió en la tendència demogràfica de l'antiga capital del comtat d'Empúries. És probable que en el segle XIII i al principi del XIV hi hagués un major nombre d'habitants dins les muralles castellanines i que, després de la crisi provocada per la Pesta Negra (1347) i de totes les que la seguiren, es produís una recuperació que es degué establir cap a mitjan s. XVI. El fogatge de 1553 és, doncs, significatiu: Castelló tenia encara un potencial important.

La doble pila baptismal d'una sola peça és una de les poques mostres de la primitiva església romànica que han arribat fins avui.

A partir d'aquí, manquen dades continuades de població fins al principi del s. XVIII (i són inferiors: 1.521 habitants el 1717). Cal recórrer als registres parroquials per poder seguir l'evolució a partir de les corbes que descriuen les mitjanes dels naixements.

Després d'una estabilitat durant tota la primera meitat del segle XVI, Castelló experimentà una crisi profunda de la qual no es recuperà fins al 1715. Durant tot el segle XVIII la corba de baptismes va seguir una ràpida línia

ascendent fins cap al 1770, en què s'estabilitzà, però a un nivell més alt (2.911 hab. el 1787). Les guerres del canvi de segle van representar nous problemes a la població.

A partir de 1830 el ritme es tornà a accelerar, però per poc temps: el 1900 el nombre d'habitants era inferior, i continuà disminuint, amb més o menys intensitat, fins al 1970.

Fins a dates recents, Castelló ha tingut unes altes taxes de natalitat i de mortalitat i un

Estabilitat demogràfica

1497	. . .	1.760, aprox.
1553	. . .	1.840, aprox.
1717	. . .	1.521
1787	. . .	2.911
1860	. . .	2.937
1900	. . .	2.591
1930	. . .	2.432
1960	. . .	2.009
1970	. . .	2.110
1979	. . .	2.408
1986	. . .	3.354

Font: Censos de Població

creixement vegetatiu petit i, a voltes, negatiu. La mitjana era 5 o 6 fills per matrimoni, dels quals dos o tres morien abans de ser adults. Més de la meitat de les defuncions eren albat, és a dir, nens i nenes més petits de dotze anys. A més de tenir l'esperança de vida més baixa, els antics castellanins es veien afectats per crisis concretes causades per epidèmies, infeccions o guerres. Els anys 1642, 1649, 1666, 1684, 1693, 1705, 1737, 1794, 1810 o 1823, algun d'aquests factors o l'efecte combinat de tots tres va fer

que el nombre de defuncions superés amb escreix el de naixements.

La corba de naixements té una clara relació amb la degradació del nucli medieval i la ruralització de la vila: estancament fins a mitjan segle XVII, davallada durant tota la meitat de la centúria a causa dels fets bèl·lics i militars, i ràpida recuperació en el segle XVIII, gràcies a un superior i millor aprofitament dels recursos agraris i ramaders de la vila.

D'un recompte realitzat per Mn. Pujol als registres parroquials de 1600-1609, se'n dedueix que la suma de cortalers, pagesos, hortolans i bracers dona prop d'un 22% de la població activa. L'artesanat acaparava un 49% de les activitats: tèxtils-paraires, teixidors, cardadors, sastres, calceters..., de la pell i el cuir –blanquers–, seguits del metall i la construcció. El sector terciari era important, amb un 8% de comerciants, 7% de traginers i tota una estructura burocràtica i nobiliària. Castelló era, doncs, una vila encara menestral i mercantil, però en descens, amb una creixent massa de treballadors (13'5%), potser provinent dels antics artesans que s'havien de llogar al camp a mesura que s'anava transformant l'activitat principal.

Epidèmies i gana

Jeroni Pujades és un testimoni privilegiat del que succeí a Castelló els primers anys del segle XVII:

“Dimarts a 14 de dezembre 1604. En Castelló d'Empúries se pensà seguir un avalot com lo de Barcelona per los blats, per què tractant lo Consell de la Vila de fer botiga y firmar syndicat per manllevar per comprar blat, y volent que T. Llorens venés lo blat que tenia a la vila, digué que primer lo cremaria. Pensaren-lo apunyalar y, si de ventura no s'asserta passar per davant la Llotja lo governador, succehia un escàndol”. *El mateix Pujades el taxarà a 44 sous la quartera, però no en trobaren més de mil dues centes quarteres a la vila i vuit-centes als cortials.*

I el juny de 1608. “En aquest mes de juny en la vila de Castelló d'Empúries hi hagué cruel mortaldat de criatures y de algunes persones grans que's morien de pigota o varola. Havia tres fins en quatre mesos se era moguda, però aquest mes hy havia dia de quatre y sinc criatures mortes y comunament cada dia. Hanse mortes mes de 100 criatures” *i passa a explicar els símptomes i l'agonia del mal.* *Dies després escriu* “Dimarts al primer de juliol 1608, me morí Hierònima, filla mia y de la senyora Salvadora, segona muller mia, que era nada als 18 de janer proppassat. Morí de la corrença de la pigota o varola”.

PUJADES, J.: *Dietari* (Ed. a cura de J. M. Casas. Homs), F.V.C.J., Barcelona, 1975-76, 4 vols.

L'EXPANSIÓ AGRÍCOLA

9

28

Des del moment en què s'inicià una imperceptible davallada del sector artesanal de Castelló, al final del segle XV, l'agricultura experimentà un lent creixement i una transformació de les seves estructures. Als segles XVIII i XIX hi havia encara un sector cohesionat d'artesans i mercaders, però les seves activitats estaven relacionades sobretot amb les tasques del camp: eines, carros, bótes... De l'antiga indústria tèxtil, del cuir o del metall en quedaven poques restes.

Castelló havia esdevingut una important vila rural. Si antigament la producció de

cereals –blat, sobretot– era insuficient per a alimentar la població i doncs calia recórrer a la importació, al segle XVII i sobretot al XVIII la seva producció era excedentària, i també la de carn. La davallada menestral i mercantil anava paral·lela a l'expansió agrària: les rompudes de terres guanyades a l'estany o ermes, l'aparició i desenvolupament del blat de moro i algun farratge i la generalització d'altres rompudes són fets molt freqüents al segle XVIII.

De les tres zones del terme de Castelló, les terres de ponent estaven ocupades des d'antic pels cereals, les de migjorn eren el marc adequat de les explotacions ramaderes voltades de prats i anomenades cortals: n'hi va arribar a haver unes trenta, repartides per tot el terme. Finalment, la zona nord-est, ocupada per l'antic de Castelló, es va anar convertint en prats i aiguamolls que els

comtes i comunitats religioses cedien o arrendaven als petits pagesos de la vila. Al segle XVII ja hi havia dues confraries a Castelló: la de Sant Antoni, pels cortalers, i la de Sant Isidre, pels pagesos. Els jornalers i treballadors (amb alguna peça de terra o uns pocs caps de bestiar) augmentaren.

En el s. XVIII, amb una economia decantada definitivament a l'agricultura després d'aquest llarg procés de ruralització, es va produir una expansió del sector gràcies, sobretot, a un augment de l'extensió de la superfície agrària. El nou

Can Savalls és el típic exemple del cortal que s'assenta sobre unes terres riques en pastures, que alimenten el bestiar. A la plana següent, la fotografia és prou eloqüent d'un cortal ric i potent, que domina tot el terreny.

creixement demogràfic a partir dels anys trenta indica aquest dinamisme. Es va produir també la definitiva transformació de l'estructura econòmica, centrada ara a l'entorn de la renda de la terra: es van consolidar les grans possessions. Mantenint antics drets feudals o creant-ne de nous sobre les terres que s'anaven posant en conreu, un grup privilegiat, format per religiosos, hisendats i propietaris absentistes, va posar a controlar la major part de les terres, sota domini directe o bé arrendant censos i rendes a tercers.

Els pagesos de la vila que conreaven les seves pròpies terres i anaven arrendant-ne d'altres, i els cortalers, masovers de les explotacions ramaderes de les closques que tenien en semipropietat, formaven una classe mitjana. Paral·lelament, s'anava establint a la vila un bon nombre de treballadors i jornalers. Finalment, els hortolans formaven un grup molt estable. Al principi del segle XIX Castelló era una vila rural amb una estructura econòmica i social extraordinàriament polaritzada: uns pocs hisendats controlaven gran quantitat de terres i es beneficiaven de l'explotació d'una majoria de treballadors.

La distribució de la riquesa

Albert Compte presenta un retrat de l'estratificació econòmica del Castelló de les primeres dècades del segle XIX a partir de tres relacions impositives, una de 1813 i dues de 1823:

“Però junt a la terra existeixen també càrregues de tipus feudal, que són percebudes per l'Església i per la noblesa, aquesta darrera representada pel Comte d'Empúries: d'aquesta mena són les primícies, els delmes, els censos i censals, les “tasques”, etc. que no solament es cobren en l'època absolutista, sinó també durant l'ocupació francesa, moltes vegades arrendades a particulars”.

Dels grans contribuents en destaca “en primer lloc la Rvd. Comunitat de Preveres, amb cinc heretats, més els ingressos en espècies i pecuniaris (primícies, delmes, censos), la contribució de la qual representa una onzava part del

total pagat per la vila. De la clerecia regular el convent més ric és el de Sant Domènec, que és propietari d'un cortal i de diferents cases i censos (...). Segueix a continuació el Comte d'Empúries que disposa no solament de terres (domini directe de l'antic estany) i alguna casa, sinó encara de certs drets feudals (“tasques”, “tretes”, “lleudes”, etc.). (...) El tercer lloc l'ocupa la Universitat que, per les terres i el Molí (...). Al marge tenim un grup de grans propietaris, la riquesa dels quals resideix en llurs possessions territorials, emmarcades en aquestes unitats d'explotació agro-pecuàries de notable extensió i situades a la franja litoral, que són els Cortals”.

COMPTE, Albert: «El terme de Castelló d'Empúries en la transició de l'absolutisme al règim liberal.» *A.I.E.E.*, Figueres, 1979-1980, pp. 174-176.

ELS EFECTES DE LES GUERRES

10

La definitiva davallada de Castelló es va produir a partir de 1640, en què tot un seguit de guerres, lluites i destruccions provocades pels exèrcits van incidir sobre una població i una economia en decadència.

Després de la guerra dels Segadors (1642-1652), l'Empordà va continuar en guerra a causa de les contínues incursions dels francesos, que aterrien les poblacions. El 1643 van arribar fins a les portes de Girona, i el 1654 senyorejaven per tot l'Empordà, però sense atrevir-se amb Castelló ni amb

Girona, on s'havien refugiat les tropes espanyoles. En la campanya de 1655, els francesos van prendre la vila després de 20 dies de resistència: arrasaren les muralles, les cases i els convents extramurs i arribaren a intentar volar l'església de Santa Maria, però els veïns ho impediren lliurant-los una important quantitat de diners i totes les seves riqueses.

Els abusos i ultratges dels francesos pels pobles catalans van continuar fins al 1659, en què amb el Tractat dels Pirineus (i amb la consegüent pèrdua del Rosselló, del Conflent i de l'Alta Cerdanya,

La força dels Predicadors, l'antic fossat per on transcorre el rec del Moli i el Portal de la Gallarda són alguns dels pocs exemples que resten de les antigues fortificacions medievals.

l'Empordà va esdevenir fronterer. La inestabilitat va ser constant fins entrat el segle XVIII, a causa dels allotjaments de les tropes, de les ràtzies, de les destruccions de collites i propietats i fins i tot del contagi que produïen (amb la seva mobilitat d'un cantó a l'altre) de tot tipus de malalties i infeccions.

Després de la guerra de Successió (1705-1714) va venir una llarga etapa de pau que va possibilitar moments de prosperitat per a la vila. Però cap al final del segle, coincidint amb un alentiment del progrés agrícola, s'entrà en una etapa novament difícil. El 1789 és produí la Revolució Francesa i pocs anys després hi hagué una invasió de les terres empordaneses per tropes revolucionàries de la Convenció. La Guerra Gran es va manifestar a Castelló el 22 de novembre de 1794, amb l'arribada de les tropes franceses, que es va traduir en robatoris, saqueigs i destruccions de moltes de les cases de la vila.

I iniciant el segle XIX, la Guerra del Francès (1808-1814) va tornar a afectar la vila: Castelló era un lloc de pas entre una Figueres francesa i una Roses inicialment aliada (fins que a final del 1808 també va caure). Va ser menys violenta, però

La guerra dels Segadors

Els síndics de Castelló van adreçar-se l'1 de desembre de 1644 a la Generalitat per queixar-se dels abusos de les tropes castellanques allotjades durant la guerra dels Segadors. El memorial és ple de detalls:

“Los ecónomos de la Comunitat de presbiteros de la Iglesia parroquial de Santa Maria i dels Convents de Sant Domingo, Sant Agustí i Sant Bartomeu de Nostra Senyora de la Mercé, i lo síndic de la Universitat de la vila de Castelló de Ampurias, bisbat de Girona, diuen que del principi de les presents guerres ha assistit en aquella vila infanteria i cavalleria de presidi per detenir los enemichs, que tenen ocupada la vila i fortalesa de Roses; I en aquest discurs de temps peteixen los dits Convents, Comunitat, Universitat i singulars persones de aquellas, eclesiastiques i seculares, falta de fruits de sas terras que nos cultivan, i las que cultivan, així lo enemich de

Roses, com los soldats de presidi de la mateixa vila de Castelló, los devastan; I en las casas, per rahó de allotjaments i mals tractes que tenen i fan los soldats, obligan a despoblarse los habitants i naturals de la vila, que de present no hi ha mes de cent casa habitades de seculares i casas buides i deshabitadas, carrers i cuartos de la vila enters; i la Universitat pobre, carregada de censals a que está de molt temps atrás obligada, i sens impositions i drets que abans tenie imposats, i de que pagava los mals i carrechs i se sustentaven, i ara reb molt poca cosa, perque los soldats aporten sos vivanders; i ha tanta falta se ha carregat major carrega, que de fet i ab tota forsa quatre anys ha esta contribuhint la Universitat tota la lenya que es crema en los cosos de guardia i casas de gobernador de les armes i capitans i cabos, ab tan gran excés que ha gastat cada un any la Universitat”.

A.C.A., Generalidad, vol. 49, fol. 147.

més gravosa: de 1808 al 1810 es va mantenir l'ajuntament controlat per militars, que procuraven la recepció de tributs i prestacions de guerra. El 1810 es va constituir una comuna formant part de la sots-prefectura de Figueres. Les tropes franceses controlaven el nou Consell

Municipal i el batlle des de la caserna del vell quarter i convent de Sant Domènec.

Un detall anecdòtic: El 16 d'agost de 1812, Bonaventura Peya, batlle, donava compte de la celebració de sant Napoleó a Castelló, amb globus, ofici i ball en honor de l'Emperador.

L'infatigable viatger i crític observador Francisco de Zamora visità Castelló els dies 28 i 29 de gener de 1790. Fa una descripció impressionista i personal de com era la vila en aquell moment. En presentem els fragments més destacats.

“Salimos de Rosas, para ir a Castelló, tomando por el camino recto que hemos explicado, viendo a un lado y otro la famosa llanura del Ampurdán, pero inundado de aguas detenidas, que si fuese invierno lluvioso no se podría pasar. No obstante, hay sus dificultades y mal olor.

(...) Pasé por el brazo que da comunicación al mar la laguna, y dicen que por allí sale el río la Muga. Tiene un puentecillo de tres ojos, en el cual hay seis compuertas: las del lado de la laguna, para impedir que salga el agua y el pescado que se cría en ella y las de parte del mar, para impedir que entren.

Por allí sube el pescado marino a la laguna en los meses de marzo, abril y mayo, y, engordando allí todo el verano, se coge por invierno, cuando corren tramontanas o entra agua turbia en las lagunas. Se coge por medio de unas redes que se ponen en lugar de las compuertas. Si tardan en su tiempo a abrir las compuertas, cuando sube el pescado se les ve tan espesos que podrían cortarse con una espada, y pican en la compuerta.

Esto vale al Señor 1.000 libras, pero es causa que haya laguna (...).

Me enteraron de que en Castelló ha habido fábricas de lana famosas, de las que hay muchas memorias, y también consulado o lonja de mar, de que en el día sacan cónsules.

Diéronme razón de que lo mucho que comen las gentes y beben es en gran parte causa de las tercianas que padecen.

Antes de llegar a Castelló pasamos a vado un canal que empezó a formarse del mar, metiéndose en la tierra y, después desbandando

la Muga, que antes de entrar en la laguna, se une a este canal, y así permanece. Por él suben embarcaciones de algun porte.

Por dichos mapas y noticias de prácticos se sabe que la laguna era mucho mayor y que la Muga la ha ido cerrando, y que lo haría del todo si entrase recta por la punta superior y tuviese libre la salida. Lo cual, y el cultivo a establecimientos perpétuos, la cegaría (...)

Las tencas que se cogen en ella van hasta Francia, y en Perpiñan tienen un precio de 4 pesetas el primero que llega. Castelló tiene unas 7 mil libras de propios desempeñados. Sus fincas són grandísimos terrenos aguanachados, de los que solo sirven para pastos, y unos pocos para cultivo en clase de arrendamientos.

(...) Los arrendadores de la laguna tienen la obligación de mantener los bordes para que no inunden el terreno, y de abrir las compuertas cuando hay avenidas.

(...) El Conde de Ampurias cobra en este estado el derecho que llaman de treta de todos los frutos, lo que ciertamente es perjudicial.

(...) Desde la sagristía (de l'església) vimos la huerta de Castelló, que es muy grande y famosa, con el riego de la acequia de la Muga, que da el común, graciosamente a los terratenientes.

Surte de verdura al contorno. Hay ganado lanar. La sacristía es buena, y en ella vi una pintura de la cena. La capilla de Dolores, que acaba de hacerse, es muy mala.

El hospital era grande, pero está arruinado. Tiene rentas, pero mal administradas.

La Casa de la Villa es de edificación antiguo (antiga Llotja de mar), y en él vi la extracción que se hace para dos Cónsules de Mar y un Juez de apelaciones, todo lo cual indica grandeza.

La iglesia la han blanqueado poco hace.

Del convento de Santo Domingo sólo hay que decir que en la iglesia se hallan dos sepulcros de los condes de Ampurias.

La cárcel es miserable, y la plaza, mala. Mejor es la del Grano, en donde hay

La Casa Gran és un gran casal gòtic documentat des del segle XIV que ha perdurat com un dels millors exemples del gòtic civil castelloní. Pelai Negre i Pastell en recercà la història des del s. XVI fins que la família Negre l'adquirí.

33

muchísimas sitges, como en otras partes del pueblo. Hay plazas de la Lana, del Vino, del Lino y otros nombres, que indican la grandeza de este pueblo. No obstante, a principio de este siglo en muchas de ellas habia zarzas y se criaban conejos campesinos. Hoy se va mejorando el pueblo.

(...) Hay índice de los documentos del archivo de la villa, y noticias de las tenerías, paraires, sastres, carpinteros, plateros y otros muchos oficios de crecido número de maestros que aquí habia. Su decadencia se atribuye a las guerras y peste del siglo pasado y a la del principio de este.

(...) Hay un molino del común, de cuyo producto se reparten cada año 620 cuarteras de trigo a 8 pesetas, aunque valga a mucha mayor cantidad; a más de las cuales se dará a otros conventos y cargos unas 100 cuarteras, y todavía queda en el común 3 mil libras francas.

(...) Los frutos principales de este pueblo son trigo de todas calidades, avena, cebada, maíz y mijo, ganado lanar y vacuno.

La labranza se hace con bueyes y mulas promiscuamente, con la diferencia que los más obreros de una heredad entera labran con bueyes, y los de la villa, que labran en varias partes, con mulas.

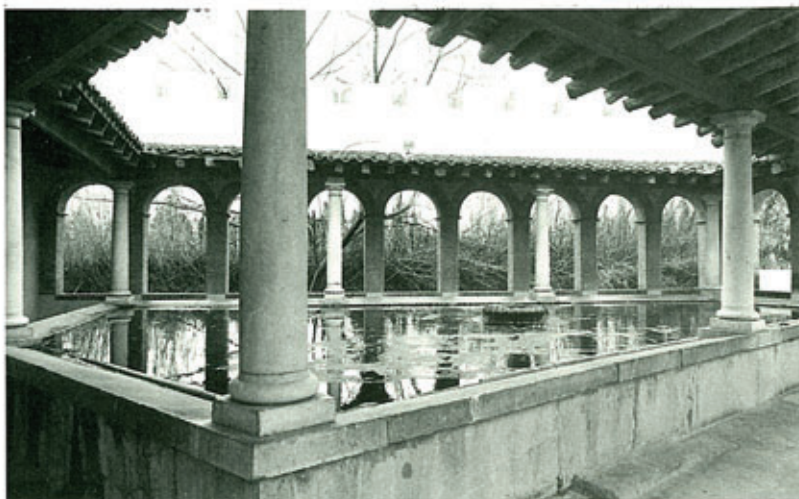
(...) En Castelló las calles són estrechas, con volador en muchas de ellas, sin empedrar y con mil obstáculos en los pasos.

(...) El puente sobre el rio Muga tiene siete ojos, pero necesita recomposición. Hay cuatro mil carneros, dos mil cabezas de ganado vacuno, y mil de yeguas y caballos. (...)"

FCO. DE ZAMORA: *Diario de los viajes hechos en Catalunya (1785-1790)* Ed. Curial (reed.), Barcelona, 1973.

LES DESAMORTITZACIONS

11

34

iniciades parcialment el 1789 per Godoy, les desamortitzacions de béns eclesiàstics i comunals van ser un fenomen fonamental durant tot el segle XIX. Després d'uns intents de venda i d'arrendament de béns de l'Església fets el 1808 pels francesos i el 1820-1823 pels liberals, la Desamortització de Mendizábal, a partir de 1836, va iniciar el procés d'una manera continuada. En temps d'Espartero es van posar a la venda nombrosos béns del clergat secular i després del regular (1841-44).

La màxima concentració de les propietats del Clergat a la província de Girona es donava, el 1835, a Castelló d'Empúries,

com a resultat d'un procés secular d'acumulació per part de les comunitats religioses (especialment el convent de Sant Domènec, amb 110 finques, 32 censos i 3.520.524 rals) i el clergat regular (la Comunitat de Preveres aplegava 338 finques i 704 censos, amb un valor total de 4.772.494 rals). Castelló fou doncs, un dels municipis més afectats.

Després de tot aquest procés, la gran majoria de terres i béns de les comunitats religioses havia canviat de mans, excepte els dels ordes de beneficència, els de les monges Clarisses i els dels ordes que s'encarregaven de l'ensenyament. Albert Compte opina que bona part de la terra

El safareig-brollador públic està format per columnes procedents del claustre del convent dels franciscans, que fou fundat el 1264 i subsistí fins al 1835. En canvi, les desamortitzacions respectaren el convent de Santa Clara, que es veu a la fotografia de la pàgina següent.

(unes 400 vessanes) fou comprada per la gent de Castelló, en petites parcel·les, generalment de 2 a 4 vessanes. Però del quadre realitzat amb les dades que aporta Montserrat Moli sembla deduir-se que els hisendats, els grans comerciants, i els de professions liberals van ser els grans beneficiats.

La desamortització de Mendizábal a Castelló (1837-1854)

COMPRADORS DE BÉNS DESAMORTITZATS

	Nombre Castelló	Nombre Província	Valor Reales
Hisendats	21	133	2.463.499
Comerciants	6	77	432.680
Prf. Liber.	5	66	653.743
Fabricants	—	41	—
Pagesos	4	40	36.203
Artesans	2	34	15.830
Militars	1	13	12.375
Funcionaris	—	6	—
Jornalers	1	4	18.752
	40	414	3.633.082

BÉNS DESAMORTITZATS DEL CLERGAT

ORDE I CONVENT	Nombre Finques	Valor Rematat	Nombre Censos	Valor Censos
Sta. Magdalena (Agustins)	7	260.945	11	48.472
Sant Domènec (Dominics)	102	3.119.809	24	170.992
Sant Francesc Assís	2	123.900	1	68.618
Id. (Franciscanes)	4	77.020	2	21.317
N. S. Mercè (Mercedaris)	11	518.550	40	178.717
Comunitat de preveres	236	1.585.361		

MOLI, Montserrat: *La desamortización de Mendizábal en la provincia de Gerona*, Tesi doctoral, universitat de Barcelona, 1974.

Alguns pagesos i arrendataris accediren a la propietat de la terra, i entre aquests, els masovers i alguns propietaris avançats produïren una certa modernització tècnica i dels conreus a la segona meitat del XIX.

Madoz inicià el 1855 un procés desamortitzador molt més ampli que afectava tots els predis rústics i urbans, censos i fors pertanyents a l'estat, al clergat, als ordes militars, confraries, obres pies i santuaris, i també els béns municipals. El mateix 1855 es va fer un repartiment de terres del comte d'Empúries. La zona de la Rubina es va dividir en

cinc parts, per carreteres, se'n van fer peces d'una vessana i quart, es van sortejar entre els treballadors i foren lliurades a cens. Eren terres comunals procedents de la dessecació dels estanys i dels aigualleixos que els comtes havien cedit al comú i que tothom aprofitava com a pastures.

La repartició del Vernar, els Salins i la Rubina va representar la fi de la seva utilització comunal, però va possibilitar un cert accés a la terra per part de famílies treballadores. Però una peça d'una vessana i quart i alguns caps de bestiar a la casa no eren suficients per a mantenir una família.

ELS RELIGIOSOS I LA CULTURA

12

L'asil Toribi Duran fou fundat el 1898 per un filantrop nascut a Castelló que s'enriquí a les Amèriques, també deixà uns censos per mantenir la comunitat religiosa que portava l'asil.

36

La desamortització eclesiàstica no va afectar la vitalitat cultural que vivia Castelló al segle XIX. De l'estament religiós, que havia concentrat des de l'època medieval les tasques culturals, educatives, musicals i artístiques, el segle XIX van sorgir algunes figures que representen els fruits d'aquesta secular tradició.

En el camp de la música hi ha la figura fonamental de mossèn Joan Lleys i Agramont (1803-1853), mestre de Capella des del 1823. Innovador i avançat en pedagogia musical, les seves composicions, estudis i mestratge exerciren una influència decisiva en la vida musical castellanina:

deixebles seus com Bonaventura Frigola i Frigola, Isidre Lleys, Bonaventura Frigola i Fajula, Agustí Aparici o Càndid Candi foren figures importants durant tota la segona meitat de segle; com a organistes, mestres de capella o compositors, assoliren una gran projecció.

La tradició musical de la vila es remunta al s. XIV, quan els comtes d'Empúries van fundar una Capella de Música per al servei de la Catedral de Castelló. Comptava en principi amb un mestre de capella i dos beneficiats músics, que gaudien dels fruits i béns de la comunitat de preveres. El s. XVIII l'ajuntament va reforçar la capella amb tres

músics eclesiàstics per tal de millorar l'ensenyament i contractà una "Cobla de Músichs", que participaven en les funcions religioses i les festes i actes de l'Ajuntament. Se'ls concedí en usdefruit unes peces de 10 vessanes al Vernar, on avui hi ha la "carretera dels Músichs". Durant el segle XIX hi hagué una Escola Municipal de Música, que impartia classes de solfeig als joves de la vila. La Capella va quedar

circumscriu a la parròquia fins a la desamortització. Al final de segle hi havia a Castelló 8 capellans i els ordes dels Germans de Sant Gabriel i de les Monges Carmelites, dedicades a l'ensenyament, que havien estat respectades per la desamortització, com també les monges Clarisses (Convent de Sta. Clara) i les religioses de Sant Josep, que mantenien l'Hospital de Santa Llúcia i l'Asil Toribi Duran. Aquest asil va ser fundat per aquest filantrop i industrial, que va néixer a Castelló (1814-1888) i que s'enriquí a les Amèriques. En morir deixà diners per fundar dos asils, un a Barcelona (1890) i l'altre a

Castelló (1898). En aquest marc va sorgir la figura de Ramón Ruiz Amado, nascut l'any 1861. Fill de la família Contreras (va prendre el nom matern), exercí per un temps la carrera d'advocat, fins que ingressà a la Companyia de Jesús, on es convertí en un prestigiós escriptor i pedagog. Llicenciat en filosofia i lletres, fundà la revista *La Educació Hispano-Americana* (1904-08) i dirigí l'editorial *Librería Religiosa*. Més que els seus escrits d'història i traduccions, són coneguts els seus treballs pedagògics i religiosos: *La iglesia y la libertad de enseñanza*, 1907. Morí a

Barcelona l'any 1934. Les escoles públiques de Castelló porten el seu nom.

Hi havia també al Castelló de mitjan segle XIX un hospital municipal, una societat de Socors Mutus, dues societats d'esbarjo (La Terragada i La Punyalada) i un teatre amb dues-centes cinquanta localitats on representaven funcions dramàtiques un grup d'aficionats del poble o companyies dels voltants. L'Ajuntament era l'onzè de la Província, amb un pressupost de 47.001 rals, però el cinquanta-tresè en contribució territorial i el vint-i-unè en contribució industrial.

37

L'orgue de la Catedral

L'església de Santa Maria tenia un orgue almenys des del segle XVI amb el qual aprenien els alumnes de la Capella. Destruït el 1794 pels francesos, l'actual fou començat per Jean Pierre Cavaillé l'any 1804 i acabat el 1854 per Gaietà Vilardebó. Es tracta d'una peça única tant per la seva façana com pel seu estil. És de concepció barroca i reuneix característiques hispano-franceses. Està format per 4 teclats i 56 jocs, però l'any 1936 fou saquejat i s'emportaren pràcticament els 4.000 tubs i es conservaren solament el moble i les conduccions d'aire. Restà 50

anys mut i descuidat, convertit en un niu de rata-pinyades. Gerhard Grenzing i M^o T. Barbens, restauradors i organistes, iniciaren la seva restauració l'any 1971, començant per la cadireta. Els treballs, que duraren uns deu anys, es realitzaren en diferents etapes en què s'anaven restaurant minuciosament les diverses parts, pagades amb donatius dels fidels i dels admiradors del Monument. Gràcies a la constància de mossèn Salvador Pagès es pogué acabar, havent recollit uns set milions de pessetes. El 3 de juliol de 1981 es va fer la inauguració i des d'aleshores la catedral és seu dels Festivals Internacionals d'Orgue a Catalunya.

EL FOC DE CASTELLÓ

13

38

Havent renunciat al tron d'Espanya Amadeu de Savoia, l'11 de febrer de 1873 es va proclamar la República. Les passions i lluites polítiques, que s'havien aguditzat des del Bienni Progressista (1854-56), no van ser tan intenses a Castelló com en altres indrets de Catalunya. A les eleccions municipals del 1868, després de la revolució, van guanyar els republicans, però a les de Diputats a Corts

El Pont Vell, construït al s. XIV pel comte Pere I, sofrí greus desperfectes durant els combats del "Foc de Castelló", sent com era un lloc estratègic per a l'entrada i la defensa de la vila.

(gener de 1959) hi va haver una majoria progressista-unionista, a causa de la influència dels Climent. Els republicans van tenir el 26% dels vots, però els carlins prop del 20. Al seu costat, Figueres era molt més majoritàriament republicana.

La tercera guerra Carlina s'havia iniciat el 1872, aprofitant la interinitat provocada per la revolució de 1868. Les tropes carlines de Savalls controlaven Olot i feren contínues sortides per totes les comarques gironines. Castelló, amb la seva polarització política, era un freqüent objectiu de les recaptés de contribucions.

El desembre del 1873 en Savalls va sojornar a la vila i va manar als més suspects de liberals de fer-li guàrdia tota la nit davant la Casa de l'Ajuntament, desafiant així els rumors en el sentit que els carlins tenien por d'entrar a Castelló.

A la primeria de novembre de 1874, vigilant sempre Figueres, va enviar Capdevila i 120 carlins a recaptar contribucions. L'hostilitat dels milicians castellanins va desencadenar l'atac del sanguinari Xic del Sallent, que entrà a la vila a sang i foc. El mateix dia 3 arribà el brigadier Moya, procedent del Castell de Sant Ferran, amb

800 soldats, 85 cavalls i 2 canons Krupp i, després d'un dur atac, va aconseguir travessar el pont i entrar a la vila. Els carlins es van refugiar a l'església i a la casa pairal dels Nouvillas. A la tarda arribà Savalls amb 900 homes i va ordenar l'atac sobre el pont defensat pels republicans. Després de traspasar-lo, es van trobar dins les muralles tres grups que es perseguien mútuament.

La nit va fer encara més tràgica la situació. La lluita fou duríssima, brutal, despietada. Els liberals que venien de Figueres no es van atrevir a entrar, per les notícies que els donaven els fugitius i pel brogit i els espetecs que sentien

mentre veien retallar-se la vila en la foscor de la nit, sols il·luminada per les flames dels incendis. La lluita va continuar els dies 4 i 5.

Savalls, fingint un replegament, va deixar lliure el pont. Els republicans van aprofitar-ho per fugir i, atrapats entre dos focs, van caure presoners dels carlins. Les dades dels rectors i dels documents són clares: Savalls afirma que "la batalla de Castellón de Ampurias ha sido la más terrible y sangrienta que ha ocurrido en este Principado en la presente campaña", i "en las treinta horas que duró el fuego hemos tenido dos gefes, cuatro capitanes, cinco tenientes, cuatro alféreces y 80 individuos de tropa heridos y 20 muertos". Els morts republicans no van ser menys, i els 150 presoners que va fer Savalls eren tots ferits. Al cementiri van ser enterrades 66 persones. A la vila les conseqüències van ser greus: sis castellanins morts, innombrables famílies robades i mig poble enderrocat i cremat.

La Torre dels Carlins fou construïda al final de segle XIX pel Regimiento de Toledo, destinat a Castelló per reconstruir i fortificar novament la vila.

"Páginas amargas"

Bartolomé de Vera y Casado va néixer a Cuevas Bajas (Málaga) l'any 1851. Va seguir la carrera militar i el 1874 va ser nomenat sergent de segona del Regimiento de Toledo, regiment que fou destinat a Castelló per reconstruir i fortificar la vila i que va exigir contribucions i donatius no sols a Castelló sinó a tots els pobles de les rodalies.

Durant la seva estança aquí va conèixer la Llúcia Verges Esponellà, castellanina, amb qui es casà. Abandonà la vida militar i va ser secretari d'Ajuntament, primer a Colera (1877) i després a Castelló, on hi restà fins a la seva mort, l'any 1921. Apreciat entre els castellanins per la seva bonhomia i dedicació professional, aviat se li desvetllà la seva inquietud cultural i literària i promogué revistes i periòdics.

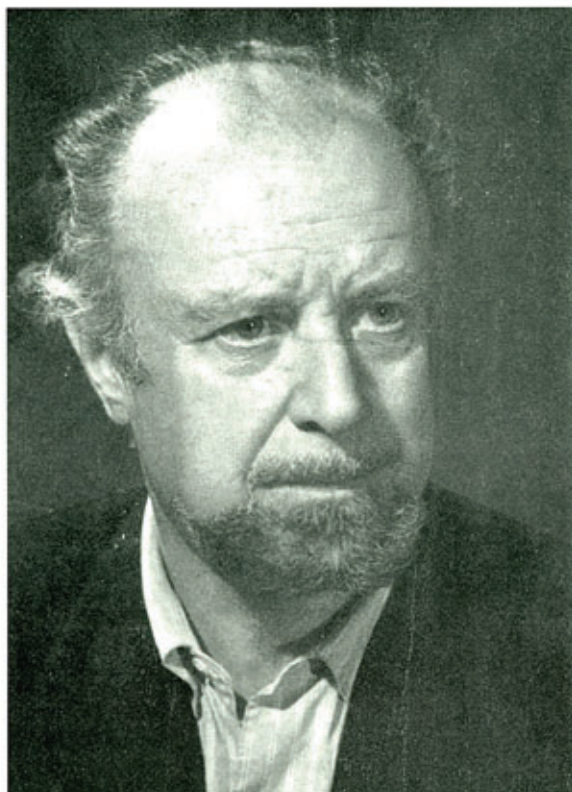
Però el més reconegut de la seva obra són els textos que feu retratant la situació municipal del moment des del seu punt de vista liberal, la qual cosa li ocasionà alguns problemes. Destaquen la Memoria sobre vicios y abusos existentes en los Municipios i la segona part, Proyectos y bases para corregirlos i sobretot el llibre Páginas Amargas, amb el subtítol Cómo se administra un pueblo bajo el dominio del cacique político. Notas sobre Castelló de Ampurias, la Condal Vila.

Carles Fages de Climent (Figueres 1902-1968) passà bona part de la seva vida a la casa pairal de la seva família a Castelló d'Empúries, especialment després de la Guerra Civil. Els Climent són un vell linatge empordanès, com ho prova que un dels seus avantpassats, Pere Pau Climent, posseïa el títol de ciutadà Honrat de Barcelona, expedit el 1668. La darrera pubilla dels Climent es casà a la darrereria del segle passat amb un Fages de Figueres: Carles es definia a si mateix com un castellaní nascut a Figueres.

Poeta i autor dramàtic, fou també articulista, crític, conferenciant, narrador, cronista, i gran conversador, dotat d'una originalitat, agudesa, humor i clarividència fora del corrent. D'entre les seves obres –*Les bruixes de Llers* (1924), *Tamariu i roses* (1925), *El Bruel* (1929), fins arribar a la *Balada del Sabater d'Ordis* (1954)– en destaca una en prosa, *Climent* (1932), on repassa la biografia de dos avantpassats seus, Enric Climent i Casadevall i Enric Climent i Vidal, liberals compromesos en un Castelló d'Empúries molt polititzat.

Aquestes biografies, realitzades gràcies als escrits i cartes que trobà a l'arxiu familiar, són un àcid i irònic retrat d'unes famílies i d'una població catalana del segle XIX: el caciquisme, les lluites polítiques, els carlins... van ser ben retratats pel nostre escriptor (d'idees monàrquiques, reaccionàries i tradicionalistes, que potser explica la duresa de certes crítiques).

Enric Climent i Casadevall, el besavi, hi és retratat com un mà foradada i un sensual hereu d'un patrimoni que a causa dels plets polítics i econòmics que lliurava i les constants aventures amoroses, s'anà ensorrant lentament. Es féu popular perquè tingué una destacada actuació en la defensa de Llers, amb 250 homes, l'any 1823,

Carles Fages de Climent, poeta i personatge polifacètic al llarg de tota la seva vida, seguit a partir de documents i cartes trobats a l'arxiu familiar l'agitada història de dos avantpassats seus, en un llibre que ha esdevingut un retrat del segle XIX català.

enfront dels exèrcits francesos que acabaren amb el trienni liberal espanyol.

Portà una intensa activitat política d'acord amb les seves idees liberals. L'any 1838 va ser nomenat cap de la duana de Cadaqués, el 1839, diputat a Corts, president interí de la Junta Diocesana de Girona i Intendent de la Comandància General d'Hisenda de la Província. Participà en el pronunciament de 1840. Va ser condecorat i nomenat Comissionat a Castelló per les eleccions a diputat a Corts en 1841. Morí l'any 1851.

El seu fill, Enric Climent i Vidal, nascut a Castelló l'any 1824, seguí la mateixa línia política del seu pare. L'any 1842 s'hagué d'exiliar a Portvendres per raons polítiques. Per eixugar els deutes del pare i deslliurar el patrimoni familiar d'una ruïna anunciada es casà amb un pubilla tarragonina, després de vèncer la inicial i dura oposició de la sogra.

Aquí el tenim passejant amb el seu oncle, Climentet –que tindrà un paper fonamental en el manteniment del patrimoni en els moments compromesos– per les vores de la Muga, mentre parlen del tema:

“Perquè pels habitants d'aquest vell racó, la cosa més difícil és caminar mitja hora en una mateixa direcció sense travessar les aigües vives o mortes d'aquest riu, casolà com un déu familiar, que després d'acostar-se sota les set arcades desiguals del pont, es migparteix en braços i estanys, llacunes i aiguamolls, entre els quals els conreus, l'herba, i el bestiar es barregen en una mateixa concepció luxuriant del paisatge. Cenyint la muralla, darrera mateix de casa En Climent, el rec del molí trascola les seves aigües, vivificant les hortes apartel·lades i s'aboca altra vegada als bassiols del riu, es filtra en el sorral i reneix més avall en gorges on el fons no es troba i el peix no s'hi acaba.”

Progressista convençut, Climent era partidari d'Isabel II, tot i que la seva adhesió començà a vacil·lar cap al 1851. Aquest any va ser candidat a diputat a Corts i vençut pel contrincant moderat. Tendí cap al federalisme i és considerat, junt amb Roger de Maçanet, Maranges de l'Escala i Abdó Terrades de Figueres, un dels precursors del Republicanisme Federal Empordanès.

Tot i les seves idees en pro de la llibertat i radicalment anticarlines, es portà a Castelló com un autèntic cacic, a fi de mantenir l'ordre i l'autoritat al seu districte: el 1854 va ser nomenat diputat a Corts i el 1855 sots-inspector de la Milícia Nacional de Girona i Llers.

Després del bienni liberal fou processat per haver format part de la Junta Revolucionària de Girona, sots-inspector dels Milicians, i sofrí el segon exili el 1856. El ser home de confiança de Prim i amic personal seu va fer que es mantingués al seu costat. El 1868 fou vocal de la Junta Revolucionària de Girona per Figueres, governador civil de la Província el 1868 i 1878, diputat a les Constituents el 1878.

El 1872 va ser president del Comitè Constitucional Dinàstic dels districtes de Figueres i Vilademuls (al qual pertanyia Castelló i servia per contrarestar el poder republicà, ni que fos amb un districte artificial). El seu ascendent sobre la vila de Castelló i algunes accions pròpies de cacic li asseguraren el suport popular en una comarca polaritzada entre republicans i carlins.

El seu fill fou notari de Castelló i es casà amb una senyoreta Contreras, d'origen castellà, filla del recaptador de contribucions, d'opinions conservadores i per tant adversari del Sr. Climent, profundament liberal. Morí el 19 de novembre de 1878 a la casa pairal de Castelló, prematurament envellit i asmàtic.

ELS DARRERS CACICS

14

Tot i les transformacions en la tècnica, en les propietats i en els conreus que es van produir arran de les desamortitzacions, a Castelló hi continuava havent una tremenda desigualtat social, que es traduïa en uns comportaments antagònics entre els privilegiats i els treballadors. Mentre que els

propietaris rendistes, els alts funcionaris o els seus apoderats donaven mostres d'ostentació fins i tot per anar a l'església, els treballadors esperaven cada dia asseguts als porxos de la Plaça dels Homes el moment de ser llogats a jornal en les explotacions dels pagesos o en els cortals.

El govern del poble anava a càrrec de dos cacics controlats pels propietaris i senyors, que, junt amb alguns pagesos rics, eren els únics que els podien nomenar. S'anaven rellevant sense que els seus programes diferissin gens: adoptaven les idees del moment, i cadascun ja tenia un grup bastant definit que li feia costat i l'abonava. Eren dos bàndols força delimitats quan, l'any 1920, Josep Bordas de la Cuesta es va presentar per ser alcalde i fou elegit. Fill de l'escriptor Ramon Bordas Estragués, havia arribat a Castelló passada la Primera Guerra Mundial, provinent de l'estranger, on havia hagut d'exiliar-se a causa de dificultats comptables al

Les processons religioses revelaven a principi de segle la complexa i diferenciada estratificació social i econòmica de Castelló.

Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria de Barcelona quan ell n'era secretari.

A Castelló va recuperar antigues coneixences i amistats i, dotat d'un gran do d'atracció, va endegar una campanya molt populista basada en la canalització de la Muga, ja que les seves riudes produïen grans destrosses als conreus i a la ramaderia de la vila. Va rebre el suport dels propietaris i terratinents i del clergat per la seva humilitat i religiositat, i sobretot, per l'ascendent que tenia sobre la gent. En ser alcalde, la seva postura va esdevenir més arrogant i ostentosa. Però no tot el poble li donava suport. El cop d'estat de Primo de Rivera, el 1923, el va obligar a un exili molt oportú, en un moment en què una inspecció del Governador, després d'unes denúncies, havia trobat a les arques municipals un descobert de més de 40.000 ptes. A França, es va unir al grup de Macià i va participar en la frustrada invasió de Catalunya des de Prats de Molló. Acabada la dictadura, va tornar amb l'aurèola de l'exiliat i amb tots els seus pecats perdonats.

Va aconseguir novament l'alcaldia a les eleccions municipals del 12 d'abril de

1931, presentat per l'Esquerra Republicana de Catalunya. Però aquest cop les coses van ser diferents. Bordas es va mostrar intransigent amb l'església i els propietaris, que tant l'havien ajudat deu anys enrera.

Les primeres mesures de l'Ajuntament van ser la prohibició del toc de campanes per anunciar la missa, la prohibició de les processons, el laïcisme a les escoles, el favoritisme envers els amics en el repartiment dels impostos municipals, carregant-los als contraris, i arbitriats de les més diverses, com impedir a uns l'entrada a l'envelat per la festa major o portar ell i els seus amics armes pel carrer. El Governador Civil, que aleshores era Claudi Ametlla, va haver-hi d'intervenir.

Tot això, en un poble on hi havia una extremada diferenciació social, va trobar un camp obert per expandir-se. Al costat dels més fanàtics seguidors, hi havia els més durs adversaris. No eren d'esquerres o de dretes: eren "blancs" (bordistes) o "negres" (antibordistes), dos bàndols irreductibles i radicalment antagònics. Les actes de l'Ajuntament d'aquella època (1931-32) mostren una preocupació per la millora de la qualitat de vida

Visca la República!

A les actes de l'Ajuntament de Castelló queda enregistrat el programa d'actes que es van realitzar el dia del primer aniversari de l'adveniment de la República:

"Dimecres a la nit es farà un miting a la Sala. Dijous dia 14 d'abril (1932): secularització del cementiri a les 10 del matí. I a la tarda una festa escolar, una manifestació Pro-república, cinema gratuït i berenar infantil ofert per l'Ajuntament".

Per al berenar l'Ajuntament es gastarà 10 pessetes per 100 panets, 61,90 pessetes pel formatge, 44 pessetes per vint-i-sis dotzenes de bananes, 51 pessetes per begudes i queviures. A més de 350 pessetes per una execució de Sardanes de la Principal de Figueres per a la diada del 14 d'abril.

Arxiu Municipal de Castelló. Llibre d'actes, 1932.

del poble: resolució dels problemes de la Muga, millora de les comunicacions, obres als carrers de diferents sectors del nucli urbà (clavegueres, pavimentació i desguassos) treball per als aturats castellanins, i mesures per garantir la qualitat de la llet que es venia al poble (com ara la compra d'un "lactodensímetre").

EL CENTRE AGRÍCOLA I SOCIAL

15

44

Tret dels pagesos benestants i dels masovers que treballaven als cortals del terme, que eren els sectors agraris potents i capdavanters d'una pagesia encara endarrerida, a Castelló d'Empúries hi havia, a començament de segle, molts treballadors i petits propietaris (amb alguna feixa, un hort i quatre animals) que necessitaven els jornals per poder anar subsintint. Alguns d'ells tenien veritables problemes, sobretot als mesos d'hivern, quan hi havia poca feina al camp, per poder alimentar la família. Havien d'anar a captar pels masos i per les cases del poble, però

ho feien d'una manera especial: anant encaputxats perquè la gent no els conegués i poguessin, per tant, guardar l'anonimat al poble. Eren els vergonyants.

Els del poble els ajudaven més que als captaires i rodamons. En arribar al mas, encaputxats, es quedaven a la porta i els pagesos els baixaven amb una corda i un ganxo un farcell on hi havia pa, cansalada i d'altres aliments, i fins i tot roba. L'església aglutinà en certa manera aquesta especial forma de caritat i beneficència, promovent, el 1911, junt amb alguns destacats i filantròpics propietaris, el Centre Agrícola i Social, sindicat que promogué l'assistència als més necessitats. Aquesta entitat va

El Centre Agrícola i Social aconseguí construir, gràcies a la subscripció popular, uns locals on també es desenvolupaven activitats culturals, artístiques i d'esbarjo.

anar prenent importància i desplegà amb el temps tota mena d'activitats: compra de terres per tal de repartir-les en peces de mitja vessana entre els "treballadors" (si l'arrendatari pagava durant vint anys seguits l'arrendament, n'esdevenia propietari); arrendament també de parcel·les de dues vessanes als petits pagesos; creació d'una caixa rural per oferir crèdits avantatjosos als afiliats; la "Societat de malalts i d'assistència als treballadors", que en cas de malaltia els pagava les 2/3

parts d'un jornal i els fornien medecines...

Gràcies a la subscripció d'accions, també s'adquirí un edifici on realitzar aquests serveis socials i econòmics i oferint un espai on realitzar actes culturals i recreatius. D'aquí van sorgir, l'any 1932, els "Esplais del Sindicat" per tal de desenvolupar l'esport, el teatre, l'excursionisme i la cultura. Més tard s'anomenà simplement "Esplais", ja que, inspirada per dos rectors de la parròquia, era oberta a tota la vila. Disposà d'una biblioteca i publicà una revista: "L'Espiga".

Durant la república va aparèixer a Castelló el

"Sindicat d'Obrers Agrícoles i d'Altres Oficis", filial de la Unió de Rabassaires, el qual, a diferència del Centre, posà veritablement en qüestió la gran diferenciació social que vivia la població en promoure el repartiment de les propietats entre els treballadors i jornalers. Durant la guerra va comissar l'edifici i tota la infraestructura del Centre. El Centre Agrícola i Social no posà mai en qüestió l'estat de coses quasi d'antic règim que es mantenia a Castelló, sinó que contribuï a perpetuar la classe dels propietaris rendistes i pagesos benestants que explotaven la nombrosa mà d'obra, llogant-la sols en època de feina i pagant uns jornals molt baixos, la qual

tampoc no tenia on anar en no haver-hi a la comarca uns centres industrials que en creessin una demanda important. La beneficiència i el repartiment de terres era un bon pegat per contenir les tensions. Tot i això el Centre desenvolupà una meritòria actuació, dins aquestes limitacions, possibilitant un cert accés a la terra (que encara els lligava més) i oferint un suport als treballadors en cas d'accident, malaltia o temps difícils. Ara bé, quan arribaren unes circumstàncies polítiques diferents, aquesta oposició es plantejà amb tota la seva duresa i, en un clima d'exaltació i violència motivat per la guerra, esclatà de la manera més tràgica.

La procesó per la pluja

Era el principi del segle i feia molt de temps que no plovia. La sequera havia fet perdre ja algunes collites. El poble va decidir treure el santcris gros de l'església en una procesó. No havien acabat de travessar l'avui "Pont Vell" que va començar a ploure a bots i barrals i sense parar. Al cap d'uns dies es va haver de treure el santcris petit i fer-li mullar els peus per acabar amb les pluges torrencials que s'havien produït. Tot plegat ens revela la dependència del poble envers la naturalesa.

ELS ROSSINYOLS

16

46

Durant els anys 20 Castelló comptà amb un cine particular i un teatre (el del Centre Agrícola i Social), cinc cafès (Mercantil, "Comercio", Bar Sport, Comercial i "Cafè del Centro") i una societat recreativa, La Favorita. En Josep Blanch Reinalt, en aquells moments (1926) detenia la direcció de l'Escola Municipal de Música, hi havia dues cobles d'un gran renom arreu de les nostres comarques. Per entendre aquest fet tan excepcional en una vila rural de poc més de dos mil quatre-cents habitants, ens cal tenir present la gran tradició musical que hi havia a la vila.

De la mateixa manera que en la música religiosa el mestre Lleys va crear escola, Antoni Agramunt, nascut el 1858, tingué una influència que es prolongà fins ben entrat el nostre segle. Format a l'Escola de Música, esdevingué un compositor i músic de gran talent, contemporani de Pep Ventura i de la renovació de les cobles i de la sardana. Ell inventà la sardana revessa i també en fou un prolífic compositor, amb més de mil títols. A ell es deu *El foc de Castelló*, entre tantes altres. Des del seu mestratge a l'Escola de Música i des de la cobla que fundà i dirigí, la Cobla Empordanesa o Cobla de l'Agramunt, influí pràcticament en tots els músics posteriors, entre ells Pau Guanter, "Rossinyol".

Pau Guanter va néixer a Castelló l'any 1871. Aviat destacà a l'Escola de Música, i passà a formar part de la Cobla de l'Agramunt. L'any 1889 sorgiren divergències entre alguns dels seus membres i ell se'n separà i formà la seva pròpia cobla, "Els Rossinyols", amb la qual guanyà el concurs de Cobles de Catalunya celebrat a Barcelona l'any 1892. Els 1905 els seus components es tornaren a ajuntar i es van mantenir amb aquest nom fins a la Guerra Civil. Després hom

*La Cobla
Empordanesa o
Cobla de l'Agramunt,
en una de les
fotografies més
antigues que es
conserveu, datada el
1870.*

intentà refer-la, i arribà fins a l'any 1951, però ara ja era diferent.

De l'època de "Els Rossinyols", en podem destacar, entre molts altres, els germans Riera, Josep (1877-1962) i Enric (1879-1962), les dues tenores, que després de fer de professors de solfeig, acabaren dedicant-se a la fabricació de llengüetes per a instruments de música en un obrador de la plaça dels Homes. En Josep Blanch

Els Rossinyols en la temporada 1929-30, quan havien assolit, sota el mestratge de Pau Guanter, la seva màxima popularitat.

Reynalt (1888), també deixeble de l'Agramunt, passà a dirigir l'orquestra de Peralada i, el 1939, l'Escola de Música de Castelló, i fou també mestre de Capella de la Parròquia.

"Els Rossinyolets" es va formar a l'entorn de l'"avi Rau", Baldomer Pastells, un altre personatge fonamental, que agrupà els joves d'entre 11 i 14 anys més avançats de l'Escola Municipal de Música. Tingueren representacions per tot Catalunya a causa de la seva originalitat i la qualitat dels seus instrumentistes. Duraren poc: del 1926 al 1928, i aleshores els seus membres més destacats passaren a "Els Rossinyols".

L'època del teatre

Des del començament de segle, al redòs de les societats de ball i esbarjo "La Punyalada" i "La Terragada" es desenvolupà a Castelló una gran afecció al teatre. Sainets i peces còmiques, com per exemple La botifarra de la Llibertat, es representaven amb freqüència en una o altra sala, despertant sempre una gran expectació. Encara avui els més grans recorden en Ramon Giberanu ("El marrà") i l'Amiel, el pare del "Xaxo", com a dos extraordinaris còmics de l'època.

Aquesta tradició, que sembla que ja arrenca del segle passat, donà els seus fruits als anys vint, i sobretot als trenta, donant una extraordinària vitalitat a les representacions teatrals de la vila, mentre el cinema s'anava introduint lentament. Durant la República les dues sales, la de la Societat "Aires Nous" i la dels "Eslais" del Centre Agrícola i Social, successors en certa manera de les del principi de segle, continuaven portant una activa vida teatral.

Persones d'aquesta època formades aquí i que a la postguerra van tenir un paper fonamental en la renaixença d'aquest gènere i en la formació de joves actors, se'n recorden moltes: en Pere Canet "Pirroscas", excepcional actor còmic, en Ventura Soler i en Pere Ripoll, molt bons actors dramàtics i tants altres, com ara l'Esteve Quera, en Jaume Giralt, en Quimet Soler, en Martí Fontclara (avi), l'Ignasi Gener o l'Esteve Prim.

PENYA RÀPIDS I AIRES NOUS

17

Les generacions joves no trobaven un lloc on fer ball o anar a divertir-se; heus aquí que l'any 1932 un grup de joves castellanins, d'edats compreses entre els 15 i els 17 anys, organitzà sessions de ball cada diumenge en un local que els havia deixat l'Heribert Batlle. La música era d'un manubri que els portaven de Figueres, del qual canviaven les peces i melodies cada mes. Tot i això, s'hi afegí tot el jovent. Fins i tot van haver de fer ball al pati de les escoles (al claustre del Palau dels Comtes), durant els mesos d'estiu.

Ara bé, la lluita política que estava vivint la vila, dividida en dos bàndols irreconciliables, els blancs i els negres, va fer que alguns joves, seguint l'exemple de llurs famílies, se'n separessin i fundessin la penya Aires Nous. La causa de la separació fou ben pueril: la discussió sobre la conveniència o no de llogar per la festa major la cobla Els Rossinyols, en la qual hi havia alguns membres de dretes. No es va llogar. Els que restaren de la "Penya Ràpids", que a més s'havien quedat sense local, van haver de demanar-ne un a l'Ajuntament, que els oferí l'antiga església de Sant Domènec, adossada al Palau dels Comtes, i mig destruïda, aleshores. Els joves en repararen la teulada, van arranjar l'interior, hi construïren baranes, llotges i escenaris i hi van fer ball periòdicament fins a la Guerra Civil. Van mantenir sempre una bona competència amb els

Mossèn Tomàs Miralpeix aglutinava al seu entorn un nombrós grup de joves que desenvolupaven diverses activitats, entre les quals destacava el teatre, com ara la representació anual dels Pastorets; aquesta és del 1935.

La societat Aires Nous es va formar a causa de la polarització política que es vivia a Castelló i com alternativa al grup Penya Ràpids, que organitzaven balls i festes cada diumenge.

dels "Aires Nous" per portar-hi les millors orquestres.

Aquest grup de joves es dedicà a organitzar també alguns partits de futbol, però quan es van formar els "Esplais del Centre", on, a més de la secció

de teatre, excursionisme i cinema, hi havia la del futbol, s'hi van afegir. Mentrestant, la societat "Aires Nous", formada per accions, continuà amb els balls introduint al seu redós algun grup de joves que feien teatre i va iniciar també la projecció d'algunes pel·lícules. Acostada als "negres", fou suprimida durant la guerra, però després va ressorgir i a la seva sala es va dur a terme una intensa activitat teatral i cinematogràfica. Avui, el 1987, els antics accionistes i socis estan fent una sèrie de converses per tal de revitalitzar-la.

Al contrari, la "Penya Ràpids" fou dissolta un cop acabada la guerra i el local de ball es convertí en un magatzem de la "Hermandad de Labradores" fins que l'Ajuntament n'encarregà el projecte de reforma, l'any 1974, bé que no es pogué inaugurar com a Sala Municipal fins a l'abril de 1981.

Durant la postguerra, el cine i el teatre es feien als "Aires Nous" o als "Esplais d'Acció Catòlica" (la parròquia els tenia en usdefruit). El Grup "Talía" anà davallant i quedà sols el grup de teatre dels Esplais, on es permetia actuar les dones. El 1953, un grup de joves de l'Aspirantat a Acció Catòlica d'edats compreses entre els 10 i els 15 anys muntà un escenari a Can Contreres, on a partir d'aleshores assajaren amb el rector diversos sainets en català, la qual cosa els serví per a aprendre a llegir i escriure la nostra llengua. A mesura que n'anaven aprenent entraven al grup d'Acció Catòlica. Un dels qui hi entrà més aviat fou l'Esteve Ripoll, en una representació dels Pastorets, i des d'aleshores esdeingué un puntal fort per a mantenir la continuïtat del grup. Quan el 1961 el rector anuncià que deixava l'elenc de joves, ell i els vicaris Josep Rovira i Salvador Testart passaren a mantenir-ne la flama, fins avui.

L'ESPIGA

18

50

En una comarca com l'Alt Empordà, on Figueres ha exercit, sobretot des del segle XIX, d'avançada en idees, moviments polítics i publicacions de tota mena, es feia difícil el desenvolupament i la projecció de la premsa local a Castelló d'Empúries. Tot i així, hi arrelà, durant la primera meitat del nostre segle, una petita tradició periodística, iniciada l'any 1913 amb la *Fulla dominical de Castelló d'Empúries*. Escrit en català i promogut per la parròquia, presentava tot un seguit de temes religiosos combinats amb notícies locals i culturals.

Capçaleres de la revista L'Espiga corresponents al número 1 i al 25.

A partir dels anys vint, les divergències polítiques de la vila es traduïren en diferents publicacions esporàdiques de fullets i proclames. L'abril de 1923 apareixia *El Castelloní*, "periòdic defensor de la llibertat del districte de Vilademuls", (districte electoral "fantasma" creat per les dretes per contrarestar el pes que els liberals i, sobretot, els republicans tenien a la comarca). La publicació era catalanista, propera a la candidatura de Pla i Carreras, i sols en sortiren tres números més. I del 30 de maig fins al 8 d'agost de 1931, aparegueren nou números de *La Tramuntana*, setmanari del "Centre Català", defensor de les idees d'Estat Català, partit en el qual militava el castelloní Jaume Compte.

Però fou *L'Espiga* la publicació que assolí una continuïtat i una projecció més grans. Va sorgir els sis d'agost de 1934, escrita en català (com totes les anteriors) i amb periodicitat quinzenal. *L'Espiga* era el protaveu dels "Esplais", l'entitat cultural, esportiva i recreativa creada en el si del "Centre Agrícola i Social" i inspirada en el rector Tomàs Miralpeix i mossèn Esteve Carbonés. *L'Espiga* es definia com a apolítica, però els seus principals socis protectors eren homes vinculats a la Lliga.

Logotips de seccions fixes que publicava la revista.

**NO DIGUIS MAI D'AQUESTA
AIGUA NO BEURÉ**

¿Qui m'ho havia de dir?... Tant que vaig
contradir l'instal·lació d'aquesta font... i avui
és tot el meu refrigeri i alegria.

El format de la publicació era de mitja quartilla, tenia tapes dures i a les pàgines interiors es combinaven els textos amb els dibuixos. El seu contingut era atractiu, amè i adient a l'aire de la societat que li donava suport. No parlava de política, encara que feia costat als principis religiosos, socials

*A la revista també es
satiritzaven temes i
assumptes
municipals.*

i culturals de la dreta catalana: en alguns números hi ha un índex assenyalant les pel·lícules de cinema que en aquell temps passaven a Castelló i que era convenient no veure.

Al principi hi havia les següents seccions: *Editorial* (signada per "la Redacció"), *Del Passat*, *Entreviu*, *Del Present*, *Esquixos* (notícies curtes), *Noves* (notícies socials i humanes), *De l'Esdevenidor*, *Passatemps*, *Acudits*, *Receptes...* amb moltes i variades col·laboracions, signades sempre amb els més variats i originals pseudònims: Forment, Xiu-xiu, Jot-flic, El pinzell, L'aresta, Kafe-crem, Oscar, Tilin, Tassis, Mas-quefa, Miki... El moment culminant potser és el número 25 (6 d'octubre de 1935), un número extraordinari, amb canvi de capçalera, dues tintes i un munt d'anuncis. Després començà la decadència. El darrer número, el 33 (19 de febrer de 1936), sols té el *Tema*, les *Noves* i els *Esquixos*. La lluita política, que destrassava la convivència del poble, també l'havia tocat.

Definició de principis

(...) "Som empordanesos que vol dir francs, castellanins que vol dir magnànims, catòlics que vol dir homes de conviccions. Guia la nostra ruta la noblesa d'ànim, el respecte per tothom i el ressorgiment de la nostra pàtria. Estimem la cultura, l'esport, l'esbarjo i l'excursionisme. Volem la purificació de nostra parla per la dignificació de nostre nom.

Fugim de tota política que sembli l'odi, perquè divideix, cerquem la pau, símbol d'amor, perquè uneix: aquest és nostre programa, aquesta és nostra bandera".

L'Espiga, any 1, núm. 1,
6-VIII-1934.

Dos homes van tenir el seu paper a la vida de Castelló en temps de la II República: l'un era de fora però arrelà al poble, l'altre, castelloní, anà a lluitar i morir pels seus ideals a Barcelona.

CLAUDI AMETLLA

Periodista i polític nascut a Sarral, a la Conca de Barberà, el 22 de maig de 1883. Durant la seva joventut exercí la carrera de magisteri, que abandonà ben aviat per dedicar-se a l'activitat periodística, primer a Tarragona i després a Barcelona, on fou redactor, des del 1906, del diari *El Poble Català*, òrgan del Partit Nacionalista Republicà. Seguí intensament la vida política catalana del moment i col·laborà en diverses revistes i publicacions, com la *Revista de Catalunya* (1902) i *el Diluvio* (1915). Entre 1915 i 1918 dirigí *Ibèria*, revista que feia costat a la causa aliada durant la Primera Guerra Mundial. Corresponsal a Barcelona de l'agència francesa Havas, fundà la filial aquí amb el nom de Fabra, que esdevingué la capdavantera de les agències d'informació de tot Espanya.

La seva relació amb Castelló començà en aquest temps, quan hi anava els caps de setmana a festejar Maria del Carme Peris Mas de Xeixàs, d'una família propietària provinent d'Olot i afincada a Castelló, amb qui es casà el 1917, a la casa pairal. La seva vida transcorregué entre Barcelona i la vila comtal, on passava els caps de setmana i els mesos d'estiu. La seva filla petita, Anna Maria, nasqué a Castelló, un deu d'agost, temps de vacances.

Un dia d'estiu de l'any 1931 anuncià a la família: "us presento el governador civil de Girona". Compromès amb el partit d'Acció Catalana, al llarg de tota la seva vida política lluità per la unitat de les esquerres a casa nostra. Des del nou càrrec, els contactes amb Castelló es van fer més freqüents i intensos, sobretot a

causa de la radicalització i politització que s'anava produint a la vila: si fins aleshores era vist com un foraster instal·lat al poble que s'havia guanyat l'estimació de tothom, llavors, en el seu nou càrrec, era reclamat per uns i altres, i topava constantment amb l'alcalde republicà i cacic local Bordas de la Cuesta.

Sempre moderat però ferm en les seves actuacions, l'experiència de divuit mesos al Govern Civil de Girona, exercint el càrrec amb una postura equànime, equilibrada i honesta, li serví decisivament quan, el 1933, es va fer càrrec del Govern Civil de Barcelona, infinitament més complex i tens.

Elegit diputat a Corts de Barcelona l'any 1936 i havent reprès la direcció de l'agència, la guerra l'atrapà a Castelló, on havia anat a passar uns dies de repòs. La tensió i inseguretat que observà a la vila i les notícies que venien de Barcelona el van empènyer a tornar-hi, amb tota la família. Allà féu servir les seves influències

per ajudar tothom qui podia fins que li arribà la informació que ell també corria perill. Va escriure a l'agència Havas, a París: "Digueu-me si em podeu acollir a mi i als meus per un temps que no puc determinar; però digueu-m'ho sense ambigüitats, amb un sí o un no". Tres dies després el telègraf li portà la resposta. Era un sol mot: "Oui".

Partí vint-i-sis dies després de començada la guerra. Home de dos exilis, quan aquesta acabà va haver de tonar a fugir de la persecució franquista i continuà fins a la seva mort, el 1968, una intensa tasca per les llibertats de Catalunya. La seva viuda morí a Castelló, on ara resideixen els descendents, el 14 de març de 1984, a l'edat de 90 anys.

JAUME COMPTE

Polític nascut a Castelló d'Empúries el 1897, fill d'una família benestant de la vila. Aviat marxà cap a Barcelona on podia portar a terme les activitats que li dictaven els seus ideals. Jaume Compte fou membre fundador d'Estat Català i dirigent de l'organització

"Bandera Negra", que agrupava elements d'aquest partit partidaris de l'acció directa. L'any 1931 no volgué integrar-se a Esquerra Republicana i continuà militant a Estat Català, després a Estat Català Proletari i posteriorment fundà el Partit Català Proletari.

A més de la seva activitat política, cal remarcar les accions que portà a terme en defensa dels seus ideals. En 1925 era un dels acusats més notables al judici seguit per l'anomenat complot de Garraf, temptativa contra la vida d'Alfons XIII. Un intent de fuga, reduint

per la força un sentinella, va fer que li allarguessin la condemna. En temps de la República, ja lliure, tingué contactes amb el grup "Nosaltres Sols", però se'n separà aviat preconitzant accions més efectives i directes. Col·laborà també en aquests temps al setmanari *L'Insurgent*, òrgan del Partit Català Proletari.

Prengué part activa en la preparació i en els fets revolucionaris del 6 d'octubre de 1934 i morí en la defensa de l'edifici del Centre Autonomista de Dependents de Comerç i de la Indústria de Barcelona a mans de la tropa que reprimí la Proclamació de l'Estat Català de Lluís Companys. Al seu costat moriren també Manuel González Alba, íntim amic seu amb qui compartia les idees independentistes i obreristes, i l'Amadeu Bardines.

Jaume Miravittles descriu així el qui havia estat amic seu: "En Compte era un home de baixa estatura, fort com un roure, de veu fosca i mirada penetrant. El prototipus d'energia continguda i de la capacitat d'acció, encara que sense formació teòrica marxista". El 14 d'abril de 1931, amb la proclamació de la República, Macià li va proposar un càrrec, que fou rebutjat per Jaume Compte amb aquesta resposta: "Jo només vull fer de porter d'aquest Palau per no deixar entrar cap bandarra". Tot i residir a Barcelona, on era representant de diverses cases editorials, anava a passar els caps de setmana a Salt, amb la seva germana, i a Castelló, on havia esdevingut ídol popular, i on tingué una certa influència en els anys de la República.

El 6 d'octubre de 1984 l'Ajuntament de Castelló va organitzar un col·loqui a la Sala Municipal per commemorar el cinquantè aniversari dels fets d'octubre i de la mort de Jaume Compte. En el debat hi participaren diversos historiadors i polítics, sota la presidència de l'ex-president de la Generalitat, Josep Tarradellas, que va voler retre homenatge a la figura i l'exemple de fidelitat a Catalunya que donà Jaume Compte en aquella jornada.

UN POBLE MADUR

19

54

Manllevem aquesta expressió de Claudi Ametlla per descriure l'ambient que es visqué a Castelló a partir de 1934. El dia 6 d'octubre Josep Bordas de la Cuesta hi proclamà l'Estat Català.

L'endemà va ser detingut amb dinou persones més i van ser portats al castell de Sant Ferran. Quan, el 16 de febrer de 1936, Bordas tornà a ser elegit, els odis es desfermaren. Qualsevol excusa era bona per a encetar una discussió entre blancs i negres: a totes les eleccions hi havia bufetades i sempre calia que la Guàrdia Civil hi intervingués, per protegir monges i religiosos dels insults i amenaces (s'havia arribat a bolcar el

cotxe-taxi que les conduïa a votar) o despartint la gent embolicada en baralles, com una que s'inicià perquè no es deixava votar a una noia muda.

Durant l'estiu de 1935 ja començaren a cremar les garbes, els camps i eres que esperaven la batuda i que eren de propietaris considerats de dretes (mostra, per altra banda, de la més primitiva lluita de classes: atemptar contra la propietat dels opressors). I al principi de 1936 un grup de joves s'afilià a la Falange Española y de las JONS i començaven a aparèixer pintades de "¡Viva la Falange!" i "¡Arriba España!" pels carrers i murs de la vila. El més greu és que ho feien a

l'entorn d'un tal Antonio Sánchez Medina, pistoler falangista fugitiu de Granada i germà d'un guàrdia civil destinat a Castelló, que feia els ulls grossos davant aquests actes. L'Ajuntament demanà que la Comissaria de la Generalitat de Catalunya a Girona prengués les mesures pertinents alhora que insinuava una relació d'aquests grups amb una organització de fora a nivell de

Bordas de la Cuesta, amb la vara d'alcalde, presidint una de les primeres festes del vells. Aquest personatge combinava els actes populars i de benestar social amb les més pures actuacions pròpies d'un cacic.

Els conflictes amb l'església tampoc no faltaven, en un clima de radicalització que es va anar crispant en tots els estrats, fins i tot a l'hora d'anar a missa.

tot Espanya i que a Castelló estaven encoberts en les societats "Esplais", "Fejocistes" i "Aires Nous".

Mentrestant, la discriminació exercida per Bordas i els seus continuava: rebaixaven el carrer davant l'entrada de la casa d'un perquè no hi pogués entrar el carro, impediien de batre a un altre per "perill d'incendi" i, finalment, la nit del 23 al 24 de juny, van ser detinguts nou militants de la Falange i foren portats a la

presó de Figueres, on cinc van ser processats, per les pintades i per alteració de l'ordre. El retorn de Bordas de la Cuesta per tercera vegada a l'alcaldia creà un clima de terror a la vila. Els que governaven, més envalentits que mai i rancorosos pel que els havia passat, desplegaren una onada de por i d'agressions sota la qual els enemics del batlle temien per la seva pròpia vida. Però també hi hagué una resposta radical per part d'alguns d'aquests: una nit en què s'apagà l'enllumenat del poble, una pedra va trencar els vidres d'un bar freqüentat pels negres. Els blancs, al bar del davant, van haver de fugir perseguits a trets pels carrers del poble.

Conseqüències de l'octubre de 1934

El testimoni d'en Claudi Ametlla ens retrata molt bé els fets d'aquestes jornades d'octubre del 1934:

"Amb el cop de sis d'octubre del 1934, a Castelló es proclama, amb gatzara de festa, el que manava la Generalitat i un poc més. L'endemà, els regidors bordistes, amb llur cap al davant, eren portats a la presó de Figueres. Els administradors municipals que els substituïren, digueren que a la caixa municipal faltaven diners altra vegada, cosa que els uns cregueren –ja ho creien abans– i els altres negaren, contra totes les evidències. Però això passava a segon terme, davant l'explosió de passions que aquell fet polític provocà a tot el país.

En aquest moment l'oposició acabà de perdre el poc seny que sempre havia tingut. Aconsellats els directors per l'odi –l'odi general i obligatori que no sabreu d'on pot provenir damunt d'aquesta terra tan agraïda–, denunciaren els que més s'havien distingit en la moxiganga que acompanyà aquella proclamació. Tretze ciutadans incauts i intoxicats signaren la delació. Tots tretze –ai las!– foren assassinats poc dies després d'esclatada la guerra, en una recolzada de la carretera que de Figueres va a Girona".

AMETLLA, Claudi: *Memòries Polítiques*, vol. III. Barcelona, 1983.

LES PASSIONS DESFERMADES

20

56

El dia 18 de juliol en Claudi Ametlla, que havia arribat el dia abans, decidí tornar amb la família a Barcelona mentre el poble de Castelló esperava amb gran tensió i nerviosisme les notícies que anaven arribant de Girona i Barcelona. L'endemà, el "Sindicat d'Obrers Agrícoles i demés oficis" (filial de la Unió de Rabassaires, en oposició al Centre Agrícola i Social) declarà la vaga general. El dia 22, el Comitè de Milícies Antifeixistes, que s'estava formant, confiscà l'església i detingué gran nombre de veïns, sobretot de dretes, i els tancà en una habitació del Palau dels Comtes, i els

La indignació d'un home bo

Claudi Ametlla, des de l'observatori de l'Agència Fabra i des dels càrrecs polítics que ocupà, conegué les principals persones i visqué els més destacats esdeveniments de la història de Catalunya a la primera meitat del nostre segle. Les seves Memòries Polítiques són un testimoni de primera mà d'aquest observador intel·ligent, obert i clar que fou Claudi Ametlla. I el cas de Castelló no hi podia faltar.

Quan s'assabentà que, prop de Figueres, havien trobat els cadàvers d'onze homes de Castelló d'Empúries, assassinats la nit de Sant Llorenç, Claudi Ametlla pensa:

"Ho havia sospitat. Aquells mal aconsellats que delataren després del sis d'octubre i que havien estat portats a la presó... Com podia ser d'una altra manera? Esclato en un terrible insult contra els que judico autors o inductors del crim".

haurien asfixiat cremant els ornaments sagrats si no hagués aparegut la Guàrdia Civil, que s'emportà els presoners a Figueres.

El mateix dia 22 al vespre van ser detinguts els capellans Lluís Frigola i Tomàs Miralpeix (aquest darrer, rector de l'Asil Duran, era al llit amb un còlic nefrític). Els van assassinar a

Més tard, va escriure: "Ha mort també Mossèn Miralpeix, l'únic capellà entre els dotze o catorze que hi havia a Castelló en qui era patent un caire liberal i obert. Era, sens dubte, el més popular i el de millor tracte. Sovint havia vingut a casa i ajudat els meus fills a muntar el tren elèctric, entès i aficionat com era d'aquesta mena d'estris".

I també: "Les noves que ens porta la desolada missatgera trasbalsen tota la família, ja prou plena d'ansietat. Cap dels assassinats no és família nostra, bé que dos o tres força amics. Ningú de nosaltres no és castellaní, però un poc ens hi considerem tots: dos o tres mesos cada any habitem allí gaudint-hi aquella pau que ja serà difícil trobar en l'atormentada vila. La més castellanina és la sogra (...) Plora desconhortada..."

AMETLLA, Claudi: *Memòries Polítiques*. Vol. III. Barcelona, 1983.

trets a la mateixa habitació del Palau dels Comtes (de la cera), que servia de presó. El Comitè de Milícies Antifeixistes obligà els nois de la Falange a construir barricades a totes les entrades de la població, i els milicians hi muntaven guàrdia, al costat de les imatges dels sants de les esglésies, que ells havien "armat" i que els servien per a practicar el tir al

Mossèn Frigola va ser una de les primeres víctimes, tot just iniciada la Guerra. Al llarg del conflicte, el seguiren molts altres, tal com indica aquesta esquila publicada el 1939.

blanc. També es van emparar de les cases dels propietaris més importants i s'exigí la "contribució de guerra" a tots els "enemics" o "de dretes". El poble estava aterrit.

El dia 9 d'agost, vigília de la festa, arribà un camió de Barcelona amb gàbies de gallines, buides, i durant tot el matí es van dedicar a requisar-ne a les cases i cortals dient que eren destinades als hospitals de Barcelona. A la tarda, acompanyats d'uns del

poble, van anar al castell de Sant Ferran, custodiat pels milicians, i amb el pretext de portar-los a Girona perquè fossin jutjats, es van endur onze veïns. A la "Creu de Fallines" els afusellaren, a la cuneta de la carretera i, després de ruixar-los amb gasolina, els hi van calar foc. Havien signat la denúncia el 1934 i, Pere Canet, per exemple, havia estat nomenat alcalde per la Lliga. De retorn, els del Comitè corrien per la vila anunciant "ja hem mort els pollastres", jugant amb el doble sentit de la frase, en la vigília de la festa major.

Per falta de circulació de diner, durant la Guerra Civil l'Ajuntament va editar bitllets i paper moneda propis.

Calgué plorar també la mort de tres Germans de Sant Gabriel que feien classe a 40 nens del poble gràcies a les rendes d'una obra pia, i la del capellà J. Bonacasa, la de l'organista Serratosa i la del vicari Francesc Calvet. Altres castellonins moriren en la fugida (els germans Gonzalo i Baudilio Prats, anant cap a Barcelona), en altres ciutats (l'Andreu i en Robert Bassas, falangistes) o desaparegueren a la guerra: José Alma, Francisco Puig i Juan Mallol van ser mobilitzats i no se'n va saber mai més res.

LA VENJANÇA INÚTIL

21

58

Després d'aquests inicis tan colpidors, semblava que no es vivia la guerra a Castelló. Poble rural, ja sense cap paper militar o estratègic, va viure els anys següents en silenci, enmig de les tensions entre partits polítics, d'odi, d'embargaments i de por. Tret de les famílies que tenien els homes al front, els esdeveniments bèl·lics es vivien amb un cert distanciament: els espetecs de les bombes sobre Roses, Figueres i Peralada, la propaganda política, l'estraperlo, el pas dels soldats... El palau dels Comtes fou convertit en taller de reparació d'avions. Finalment,

el bombardeig del Pont Nou, quan fugien els republicans. El poble esperava l'arribada de les tropes franquistes: uns amb esperança, els altres amb por. Els més vius ja havien fugit.

Però la guerra havia continuat a Castelló, i amb ella uns inicis de revolució social, per la via ràpida, de les col·lectivitzacions i expropiacions. El 25 d'octubre de 1936 s'havia constituït un Consell Municipal integrat pels partits del Front Popular existents aleshores (Esquerra Republicana, PSUC i Rabassaires) i s'elegí novament Bordas de la Cuesta

com a alcalde, que presumia de ser l'amo del poble. Es rebutjà la CNT i el PSUC. El 22 de novembre de 1937 l'Ajuntament de Castelló, legalment constituït, reelegí Bordas.

Després d'una onada d'atemptats i de radicalisme, el 30 de gener de 1938 la Comissaria de la Generalitat a Girona nomenà Gil Junqueras i Bosch com a Comissari Municipal, i pel desembre, va

Els Germans de Sant Gabriel, que portaven una important tasca d'ensenyament a la mainada de la població, foren també víctimes del conflicte.

*A causa dels
desperfectes de la
Guerra i de la
destrucció de
nombroses imatges i
reliquies, l'església de
Santa Maria tardà
molts anys a
recuperar la seva
antiga esplendor.*

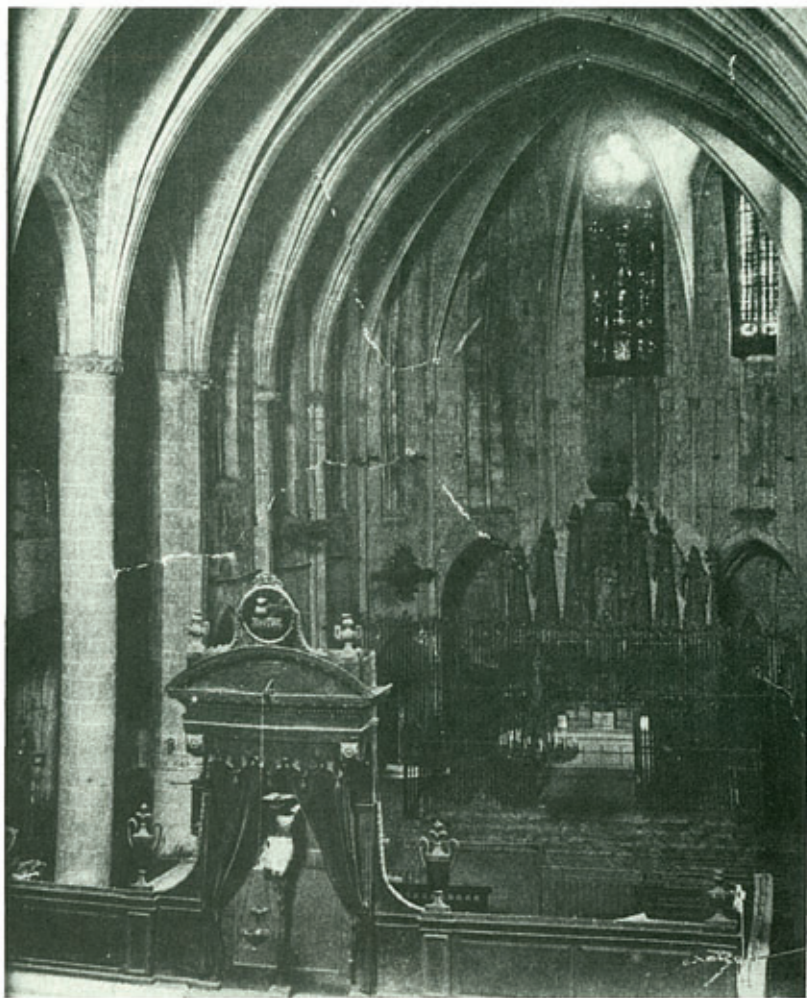
haver de dimitir per amenaces i perill de la seva vida: havia promogut el repartiment d'aliments per a tot el poble i havia intentat mantenir la pau, però "Castelló és un poble en què les passions polítiques hi són profundament arrelades i no fos que un altre dia no tinguéssim que lamentar-ho tots".

El dia 2 de febrer de 1939 arribaren les tropes i aleshores s'inicià una temporada en què les denúncies, les delacions i les intrigues portaren la intranquil·litat a una part del poble. D'altra banda, tot era inútil: la venjança mai no retornaria els morts a la vida i els culpables o inductors d'aquells i altres excessos ja feia temps que havien fugit. Les víctimes ho eren a causa de la seva adscripció política o per rancúnies personals: doblement inútil.

Tenim dades de Josep Solé i Sabaté segons les quals a la presó de Girona foren

executades, afusellades, tres persones de Castelló el dia 25 d'abril de 1939: l'Antoni Pujol Vergés, pagès de 35 anys, militant del PSUC; Antoni Guerra i Canet, d'ERC, nascut a Castelló feia 50 anys, paleta i casat, i en Joaquim Juncà i Costa, de 44 anys, pagès i casat. El 12 de maig també va ser afusellat en Pere Oliva i Gardell, del PSUC, de 40 anys, nascut a Vilanova, pastor i

casat. A més d'aquests quatre, n'hi hagué, segons expliquen alguns veïns, d'altres que moriren sense judici, i d'altres que restaren molt de temps a la presó o a l'exili. Mala manera d'acabar amb els odis i de començar una època de "paz", de "prosperidad" i de "reconciliación nacional": massa famílies marcades per la guerra, massa morts, en aquest poble pagès i petit.

Ni les confiscacions de béns (públics, religiosos o privats) ni les destruccions de cases i hisendes ni el forçat exili d'uns i altres no varen afectar tan profundament com els onze castellanins morts del principi de la guerra i tots

els altres que els seguiren. Carles Fages de Climent escrigué uns versos sobre aquests primers dies, fins ara inèdits, que fan posar la pell de gallina.

El dia de Sant Llorenç
és diada assenyalada,
a l'obligat de fiscorn
tot l'Empordà s'hi aplegava,
quan refila el flabiol
d'En Rau, no és cap a la plaça,
Castelló vila major,
festa Major de la plana!

Diada de Sant Llorenç
per crueltats t'han triada,
les graelles dels balcons
reixaven d'ombra la plaça.
Les tonades d'altres anys
sotjen ran de barbicanes;
fiscorn de Mestre Agramunt,
ai com ressones encara!
tenora de Mestre Pep,
tota sola sanglotaves!
Mestre Blanc en presó estant,
sent les veus d'altres anyades,
ai dia de Sant Llorenç,
portes foc a les entranyes!

Ai dia de Sant Llorenç,
quina buidor més estranya!
La plaça és en solitud
com una tomba esventada,
ai forasters d'altres anys,
ara manca el cap de taula.
A la banda del Pont Nou
els sants de fusta daurada
brandaven penjats pel coll
sota la forca dels arbres;
han tret el Crist de la Seu
nuat amb tirants de carro,
osca, llaó, pels carrers,

fent petar la xurriaca.
Escamots d'escopeters
punteria li han provada.
Quina bala us llevà els ulls
Santa Lúcia Gloriosa?
Sant Sebastià, quin dardell
us feria una altra volta?
Beat Maurici, miracler
fill venerat d'aquest poble.
Sant Llorenç i Sant Miquel
patrons de l'església nostra!

A can Negre, el Comité
tota la nit que treballa,
de tinta no en gasten no
només escriuen amb llapis.
Ja arriben escopeters
d'altres pobles a ajudar-los.
Llur punteria han provat,
ja els fan beure i els afarten
Al Castell de Sant Ferran
dret al castell se n'anaven.
Els estels d'aquella nit
de vergonya tremolaren.
Ve la primera remor:
va ser a la nit entrada...
ve la segona remor:
va ser pel camí de Bàscara.
Són onze morts ben comptats
i els presos eren quaranta.
Els noms surten un a un
com els naufrags a flor d'aigua.
En Colombó que va ésser
jutge de pau, i el ramblaire
de cavalls Rafel Tibau;
per valents els germans Fàbregas,

l'hereu Planas que va dir
"vull anar amb el meu pare"
varen morir abraçats
i abraçats van soterrar-los;
el pobre Rom i el Paient
-l'home de la Calamanda-
l'altre Planas (el Pagès
de les Eres) que fou batlle;
i l'apotecari nou,
i el barber de Peralada;
en Martí Augé, el pescador
subtil caçaire de guatlles

Ai vila de Castelló
podràs ben enrecordar-te'n
d'aquesta Festa Major!
Vindran collites i anyades...
Que el jovent torni a dansar
masurques i americanes:
quan els fadrins i els casats
i plaça facin ballades
duran clavell negre al trau
i les dones arracada
d'atzabeja per senyal.
Els presos eren quaranta
trenta nou a Sant Ferran
i en Climent clos dins de casa.

ENDREÇA

Bé en sabeu la lletra amarga:
al buf del vostre fiscorn
en fareu una sardana.

OREMUS devotament
pels nobles fills de la vila

**que per la glòria de Déu
i de la pàtria moriren:
Gonçal i Baldiri Prats,
Germans Robert i Andreu Bassas
Mossèn Francisco Calvet,
Mossèn Joaquim Bonacasa,
Germans de Sant Gabriel,
Mossèn Joaquim Serratosa,
Mossèn Tomàs Miralpeix,
Mossèn Lluís Farigola
que heu mullat amb vostra sang
el palau dels nostres Comtes
el poble us crida PRESENT!
nostre Déu us tingui en Glòria.**

*La casa pairal de la
muller de Claudi
Amella, Carme Peris
Mas de Xaixàs, restà
buida durant un
temps a causa de
l'exili forçat, després
de la guerra.*

Però també moriren altres castellanins per la causa republicana. Les ferides foren tan profundes que encara avui perduren i poca gent gosa parlar-ne. Al final dels anys 50 uns quants veïns i el rector de la vila començaren una campanya per tornar a celebrar la festa el dia de Sant Llorenç. Aviat la població es partí un altre cop entre els partidaris de mantenir-la el dia assenyalat l'any 1939 i els que la volien tornar al dia 10 d'agost. Carles Fages de Climent, home religiós però anticlerical i enfrontat pràcticament amb tots els sacerdots que tingué la vila, va escriure:

**El rector de Castelló
és tossut com una cabra,**

**vol que la festa major
sigui una festa macabra.**

I en un altre lloc, aprofitant que el rellotge de la torre tenia un mecanisme espatllat i quan eren les nou sonaven deu campanades, va escriure sobre aquest fet:

**Ja ens ho recorda prou
amb sa melangiosa veu
el rellotge de la seu,
que en lloc de tocar les nou
ens toca sempre les deu.
Hi ha una veritat que ens cou
i a Fallines una creu,
els van rostir el dia nou
per celebrar el dia deu.**

UN PARÈNTESI DE QUARANTA ANYS

22

62

El temps del franquisme transcorregué lent, somort, inacabable. La successió d'alcaldes que començà el 9 de febrer de 1939, "año de la Victoria" –Gerardo Vera, Antonio Ribas, Miquel Alba, Lluís Juncà, Salvador Serra, Joan Reig i Pere Coderch– i també els que ho foren provisionalment –Pere Colls, Constantino Fontclara i Narcís Capella– no aconseguiren treure la vila comtal del seu ensopiment.

Cap al final dels anys 60 i al principi dels 70 diversos factors van influir en el lent despertar de Castelló, que havia esdevingut un poble rural, deixat de la mà de Déu:

l'arribada tardana del turisme, les gestions iniciades per mossèn Salvador Tubert per a la protecció i restauració de l'Església de Santa Maria, i també la designació de Joan Casadevall, el darrer alcalde del franquisme (del 14 d'octubre de 1966 fins a l'1 de febrer de 1976).

Durant aquesta darrera etapa tots aquells factors produïren una sensació de sortida d'una etapa d'ensopiment crònic. El cert és que el turisme, que sempre havia passat de llarg, començà a visitar el poble i es van fer necessaris tot un seguit de serveis i de condicions que sols es podien realitzar amb un augment del pressupost. El 1931 el pressupost municipal era de poc més de 150.000 ptes. L'any 1966 havia pujat a 600.000 ptes. El personal i la infraestructura municipal corresponen als d'un poble pagès de 2.000 habitants: un secretari, quatre

auxiliars i un arquitecte que s'hi acostava de tant en tant. L'any 1975 el pressupost ja era de prop de catorze milions i mig de pessetes. En aquest temps es realitzaren un conjunt d'obres de pavimentació i sanejament dels carrers de diferents sectors del nucli urbà, el cobriment del rec de Santa Clara; l'adquisició d'uns terrenys per a les escoles i per a zona esportiva i l'ordenació fins allà on fou possible del desenvolupament del nucli urbà i dels accessos. També es va haver d'adaptar el subministrament de l'aigua potable, l'electricitat, els serveis d'escombraries i altres demandes d'una vila turística que creix a marxes forçades.

Processó a l'Asil Toribi Duran, entitat que experimentà una bona vitalitat després de la guerra. Aviat, però, va començar la seva decadència.

En l'aspecte monumental i cultural, cal referir-se al fet que les continuades sol·licituds del rector de la parròquia, Mn. Salvador Pagès, varen donar els seus fruits d'ençà de l'any 1963, en què la Direcció General de Arquitectura del Ministerio de la Vivienda començà les obres de reconstrucció i restauració del temple parroquial, i també l'arranjament dels entorns i la reconstrucció de l'antiga Llotja de Mar.

L'any 1970 l'arquitecte Francisco Pons entregà el projecte de restauració. Les obres van començar el 1971 amb la neteja de l'interior i després es va fer la supressió de l'arrebossat de parets i voltes, l'obertura de 7 finestrals laterals i de les 7 rosasses de la nau central; l'obertura de tres capelles superiors tapiades; la reforma de l'altar major, el nou presbiteri i la pila baptismal; el reforçament de les voltes i la renovació del teulat. En total, s'hi destinaren uns 21 milions de pessetes, en diferents fases. En la darrera es restaurà la Casa de la Vila i antiga Llotja, la seva plaça, la plaça de Mossèn Cinto Verdaguer i el carrer Carbonar. El 5 de febrer de 1975 se celebrà l'acabament de les obres amb la presència del Bisbe Jaume Camprodon i es va retre un homenatge a la D.G.A.

El museu de la sagristia

L'any 1962 l'aleshores rector de la parròquia de Castelló, Mn. Salvador Pagès, inaugurà el museu d'art sacre, instal·lat a la sagristia del Temple. Del conjunt de peces d'orfebreria religiosa de diverses èpoques de la vida de la parròquia destaquen una Vera-Creu, de plata daurada, del s. XVI, diversos relicaris de plata dels segles XV i XVI, així com custòdies, sacres de plata repussada, incensers, corones i calzes. El museu exhibeix també un retaule de fusta tallada del segle XVII, algunes mostres de pintura del segle XVIII, mobiliari i hàbits religiosos de diverses èpoques. L'actual rector havia fet crides els darrers anys davant la necessitat de fer una reparació del teulat i els sostres de la

sagristia, ja que hi havia perill de degradació de les peces exposades, a causa de la humitat que s'infiltrava. Finalment, la Diputació ha concedit una subvenció de 4 milions de pessetes a l'Ajuntament per tal de reformar el museu parroquial de totes les seves mancances.

Feta la restauració del 1962, mossèn Pagès reclamà "la devolució d'unes valuoses peces que en mala hora s'emportaren per ser exposades en el Museu Diocesà" i que avui són al Museu d'Art de Girona i que cal que tornin al seu lloc d'origen, on hi ha totes les condicions per a ser-hi guardades i exposades. Es tracta sobretot de dos fragments notables del retaule gòtic de Sant Miquel i una corona de la Verge.

UN POBLE DEL SEGLE XIX

23

64

Per tal de fer-nos una idea de la magnitud de la transformació que sofrí la vila de Castelló en els anys següents, volem presentar un retrat aproximatiu de com devia ser entre els anys 1955 i 1965, és a dir, abans de l'arribada del turisme i en plena època franquista. La població, que el 1857 era de 3.260 habitants, havia baixat als 2.009 (1960), i la diferència entre els naixements i les defuncions no permetia ser gaire optimista respecte a una recuperació. La immigració era baixa i es compensava llargament per les sortides de treballadors i jornalers cap a nuclis que oferien una major demanda de mà d'obra.

Com passava cent anys enrera, els productes més importants de l'agricultura castellanina eren el blat (i altres cereals), el blat de moro i la userda (i altres farratges). Trilogia majoritària, tot i que s'anaven introduint nous conreus (fructicultura) o s'anava produint una especialització més accentuada dels tradicionals (horta). Les closes i les terres de qualitat inferior foren ocupades per pastures que, juntament amb els farratges eren la base d'una creixent ramaderia. La població s'ocupava encara majoritàriament en les activitats agro-pecuàries, tot i que la propietat de la terra continuava concentrada en unes poques mans. La classe

A mitjan segle XX les coses no havien canviat gaire respecte de quan els jornalers de Castelló havien d'anar a fer les veremes a França, a final del segle XIX.

de pagesos benestants la formaven els que ja havien adoptat els avenços en les rotacions i en les tècniques, i els que havien introduït els primers tractors, símbol de la mecanització, que repercutí encara més sobre els treballadors, en perdre jornals.

En definitiva, el sector agrícola continuava endarrerit, amb alguns símptomes de modernització i d'especialització, i s'havia reduït també el nombre d'explotacions fins a

Estructura de la propietat agrícola

Propietaris	Núm.	%	Superfície	Ha.	%
Petits	603	(90,5%)	0 - 10 Ha.	956	(24,7%)
Mitjans	55	(8,2%)	11 - 100 Ha.	1.517	(39,2%)
Grans	8	(1,1%)	101 - ... Ha.	1.387	(35,9%)
	666			3.860	

- a) Absentisme: 1.935 ha. de propietaris de fora (58'4%)
 b) Explotacions: Terres de conreu 58,5% i prats i altres 48,6%

CENS RAMADER (1955): boví, 812 caps; llaner, 1.569 caps; caprí, 51 caps; verres, 12; cavallars, 403 caps; mular, 159 caps; asnal, 32 caps; aus, 19.180 caps; conills, 83.

Font: Elaboració pròpia a partir de BARBAZA, Y.: *Le paysage humain de la Costa Brava*. Armand Colin. Paris, 1966.

La farinera de Castelló ha desenvolupat una tasca important en la transformació dels cereals dels camps empordanesos.

quedar-ne les més rendibles en els nous temps que anaven arribant. La indústria era quasi inexistent, dedicada exclusivament a la transformació de productes

agro-pecuaris: una farinera amb sis treballadors, creada ja a final del segle passat sobre un edifici anterior que aprofitava les aigües del rec del Molí, i una fàbrica de productes lactis, que entrà en funcionament el 1941 i que en 1962 recollia una mitjana de 25.000 litres diaris de llet, per utilitzar-los per a l'elaboració de mantega i formatges. El personal arribà a ser de cinquanta treballadors. L'existència d'un molí de farinades, cinc carreters, tres tallers mecànics, dos basters, un esparter, un cladaire i un cisteller no fa més que reafirmar el caire rural de la vila.

La infraestructura turística no podia ser més reduïda: cap hotel i una casa d'hostes amb sis habitacions (1958). Altres dades esparses ens completaran aquesta visió impressionista: dues escoles de nens i una de nenes, dues sales de cine-teatre amb una capacitat per a 800 persones, 29 telèfons (1957), tres convents de religioses (les Carmelites de la Caritat, les Josefines de la Caritat i les Clarisses) i un ajuntament amb un secretari, dos administratius i sis ajudants que l'any 1957 tenia un pressupost de 467.000 pessetes. Fet i fet, quasi igual que cent anys enrera.

EL TURISME

24

66

Un xic a l'interior, allunyada de la costa, la vila de Castelló visqué el fet turístic amb un cert retard respecte als centres veïns de Roses o l'Escala. La gent de Castelló veien passar els turistes de llarg. La situació de la vila, que l'havia convertida en la capital del comtat d'Empúries, fou la causa del retard en el desenvolupament del turisme, que havia d'influir d'una manera especial. Empúria-brava representà l'entrada de Castelló en l'oferta turística de la Costa Brava i també la concreció d'un nucli separat, autònom i altament especialitzat respecte al nucli antic.

Demanda de llicències d'obres

<i>Anys</i>	<i>Instàncies</i>
1967	12
1968	51
1969	73
1970	110
1971	222
1972	229
1973	394
1974	341
1975	303
1976	373
1977	537
1978	770
1979	924
1980	762
1981	671
1982	588
1983	1.015
1984	1.066
1985	938
1986	1.082

Nota: El febrer de 1984 hi ha l'aprovació del Pla General. Això explica el salt.

Font: Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries.

Durant els anys 1964-65, una societat anomenada "Ampuriabrava, S.A." formada pel marquès de Sant Mori, Pere Coll, Fernando Vilallonga, Miquel Arpa i Lluís Carulla, adquirí un conjunt de terrenys aigualosos i inundables, davant el mar i a l'entorn de cinc masos

propietat del marquès. L'any 1966, l'Ajuntament de Castelló, amb el nou batlle, Joan Casadevall, aprovà els projectes inicials d'urbanització d'aquest sector. Els projectes preveïen l'existència d'un canal navegable a l'entorn del qual es repartiren tot tipus de construccions i xalets per a estiuieg i també s'hi desenvolupà una completa zona de serveis, d'infraestructura turística i de jardins i parcs. Un hotel de

Terrenys de la zona d'Empúria-brava, l'any 1966. Hom pot observar encara els drenatges on s'hauria conreat l'arròs, i també alguns dels cinc cortals originaris, dels quals sols resta l'estructura a l'edifici de los Arcos.

categoria, uns baixos índexs d'ocupació del sòl i unes limitacions en el creixement en

alçada completaven el projecte.

El febrer de 1967 l'Ajuntament de Castelló rebé una nota d'agraïment d'"Ampuriabrava, S.A." per haver aprovat el Pla en el qual l'empresa es comprometia a enquitranar uns carrers de Castelló: els que van des de la carretera de Roses (camí ral) fins a l'Ajuntament i la Catedral. El 1970 s'aprovà el Pla d'Usos de la platja d'Empúria-brava i l'any següent es va fer a "Ampuriabrava, S.A." la concessió per tal que hi poguéssim bastir les instal·lacions permanents aprovades en

aquest Pla. Però passaven els anys i no es feien.

Conseqüències: a) Augment molt important dels capitals estrangers, sobretot alemanys, que s'inverteixen a la urbanització. b) Salt espectacular de les construccions (vegeu l'evolució de les instàncies de demanda de llicències d'obres, que tot i ser de Castelló i Empúria-brava, és prou significativa). c) Tant la Promotora com l'Ajuntament es veuen superats per la demanda. d) Creixement intens i incontrolat. e) No es compleixen els projectes inicials. f) Arriben nous projectes d'urbanització. Tot plegat en una cadena rapidíssima i imparabile que no deixa d'afectar la vila de Castelló. Les urbanitzacions que es van fent produeixen de bon principi un creixement en la indústria de la construcció. Veurem com afecten l'oferta turística i l'agricultura.

67

Desenvolupament urbanístic

Nuclis	Poble i masos	Sant Francesc	Els Terrers	Empúria-brava	Mas Nou	Castelló Nou
Data d'aprovació	—	1970	1979	1964	1971	1974
Sup. urbanització	—	25.500 m ²	48.400 m ²	5.033.103 m ²	123.000 m ²	158.000 m ²
Nombre parcel·les	—	54	114	4.468	361	132
Habitatges declarats	422	38	43	9.850	76	26
Residents empadronats	1.976	154	172	1.030	12	10
Residents temporals				60.000	200	140

Font: Ajuntament de Castelló. Dades declarades 1986.

EMPÚRIA- BRAVA

25

68

Empúria-brava és una urbanització residencial marina iniciada a les terres del Mas Moixó a partir de la meitat dels anys seixanta i que s'estén per unes 600 ha. des de la carretera de Figueres a Roses fins al mar, amb un front d'uns quants quilòmetres de platja sorrenca. Aquestes terres estaven ocupades antigament per aiguamolls i llacunes entre la desembocadura de la Muga i la del rec dels Salins, la qual cosa ha possibilitat que la seva superfície actual estigui solcada per 30 km. de canals navegables, amb embarcadors privats i dàrsena col·lectiva per a uns 2.000 amarradors, que la converteixen en una de les

L'any 1972 els terrenys d'Empúria-brava havien experimentat un desenvolupament extraordinari, establert ja els principals eixos de comunicacions i la infraestructura.

principals urbanitzacions d'aquest tipus a Europa.

Començada el 1964 (inici de tràmits) i lliurada al municipi el 1976, disposa d'una completa infraestructura turística de temporada que la fa apreciada pels seus equipaments. Hi ha tallers d'assistència tècnica en tots els sentits, l'edifici del Club Nàutic disposa d'oficines, piscina, sauna, restaurant... hi ha aeròdrom propi, amb una pista de 800 metres, una duana i una completa zona esportiva, amb una gran diversitat d'esports per practicar-hi: des de tir al plat fins a l'equitació, passant pel tennis, el minigolf, les curses de karts... Ara bé, tant els equipaments socials com els serveis d'ús públic previstos als Projectes Inicials no s'han realitzat. L'especulació i els grans interessos comercials que s'hi han bolcat han fet que tots aquests serveis siguin d'ús privat, i a voltes, restringit. El Pla Parcial d'Ordenació Urbanística estableix parcel·les de 400 a 3.000 m². amb una

superfície de construcció del 25% del sòl parcel·lat i a una alçària màxima de 8 metres. En els 16 primers anys de funcionament es varen vendre 10.000 parcel·les i s'hi varen construir uns set mil xalets. Un creixement tan intens va escapar del control de la promotora i també del d'un Ajuntament amb una infraestructura i uns serveis adequats a un poble camperol de 2.000 habitants: la construcció feta sense permisos i sense respectar les

Des de 1976 l'Ajuntament ha hagut d'afrontar també la gestió de 54 km. de xarxa viària pública i les seves senyalitzacions, de 45 ha. de zona verda, i de 1.250 punts d'enllumenat públic, i el manteniment dels 7 km. de platja i d'uns 5.000 arbres plantats a les vores de la xarxa viària. Igualment, ha hagut d'assumir els serveis de recollida d'escombraries, canalitzacions d'aigües i desguassos, policia municipal, assistència sanitària, informació i comunicacions (l'autobús que enllaça Castelló i Empúria-brava el 1987), per una població estival d'uns 50.000 o 60.000 habitants.

Malgrat tot, Empúria-brava ha portat el desenvolupament i la riquesa a Castelló i, sobretot, ha contribuït a transformar les estructures econòmiques i tradicionals, que reflectien encara una societat arcaica i tradicional. I la seva influència s'ha fet sentir en tots els sectors: directament a la indústria turística i al sector de la construcció, i indirectament al règim de la propietat i explotacions agràries i a la modernització de les activitats agro-pecuàries.

El fet de ser una urbanització residencial-marina és el principal atractiu d'Empúria-brava.

normes inicials, l'especulació, la compartimentació del sòl, la introducció de potents immobiliàries i promotores que exercien el monopoli sobre uns sectors, i altres factors conjunturals varen conduir a la situació actual: desenvolupament irregular i discontinu dels diversos sectors, espais buits al costat de blocs de pisos i apartaments, utilització abusiva del sòl urbanitzable, i desaparició dels espais públics i de serveis.

LA INDÚSTRIA TURÍSTICA

26

És una opinió generalitzada que si no hagués estat per Empúria-brava, Castelló d'Empúries encara seria un poble pagès i endarrerit que veuria passar els turistes per davant dels nassos. Les conseqüències de l'arribada del turisme són evidents en tots els sectors: Inversió de la tendència demogràfica (dels 2.056 habitants a què havia baixat el 1950, passà a 2.110 el 1970, 2.252 el 1975 i 3.354 el 1986, i el creixement continua), immigració de treballadors procedents del sud d'Espanya, creixement urbanístic, desenvolupament de la indústria de la construcció, inversió en comerços i serveis

per a cobrir la demanda turística, major especialització en les explotacions agro-pecuàries...

D'altra banda, els serveis municipals i administratius han augmentat d'acord amb tota aquesta demanda: creixement del personal administratiu, burocràtic i tècnic (advocats, arquitectes, aparelladors) de l'Ajuntament i també dels treballadors de la Brigada de Serveis i dels membres de la Policia Municipal, i creació de nous serveis, com és el cas de l'oficina de Turisme i la doble tasca d'informació i de promoció que realitza. També s'han disparat els pressupostos municipals, que han contribuït a millorar la imatge i la infraestructura de la vila i també el nivell de vida i de benestar dels seus habitants. Però el que realment s'ha transformat és l'estructura econòmica i social de la població.

Podem afirmar que l'efecte del turisme ha modificat profundament els sectors

Empúria-brava l'any 1978. La panoràmica mostra l'intens desenvolupament urbanístic i constructiu que experimentà la urbanització en pocs anys.

productius de Castelló i ha contribuït a canviar les relacions de producció en entrar en l'òrbita de la modernització i del capitalisme. Actualment, un 50% de la població de Castelló es dedica a la indústria turística, un 20% als serveis i un 30% a l'agricultura.

En una vila on l'única indústria existent era la transformadora de productes agro-pecuaris, l'aparició d'una gran demanda

Infraestructura turística (1987)

Càmpings	Categoria	Superfície	N. Parcel·les
La Laguna	1	75.000 m ²	500
Mas Nou	1	42.000 m ²	400
Nàutic Almatà	1	100.000 m ²	1.500
Ampurias	2	19.000 m ²	320
Intern. Amberes	1	55.000 m ²	700
Vorammar	2	27.000 m ²	250
La Estrella	3	30.000 m ²	300

Capacitat estimada: 20.000 persones.

Allotjaments

Allotjaments	Categoria
Hotels	3
Hòstals	4
Apart-hotels	3

Capacitat aproximada: 2.000 persones.

L'any 1970 la infraestructura turística de Castelló consistia en 1 hotel, 48 places i 4 càmpings, 1.310 places.

Font. Oficina Municipal de Turisme de Castelló d'Empúries.

en habitatges ha promogut la indústria de la construcció, amb empreses de casa, i també un extraordinari desenvolupament del sector financer (promotores, immobiliàries...). Però la indústria pròpiament turística és poc important: els hotels i restaurants i la infraestructura turística no estan gaire concentrats al municipi, que per altra banda dóna un tipus de turisme també més estable, residencial.

A part que hi ha més de 1.000 persones censades a Empúria-brava, on viuen tot l'any, podem definir l'oferta turística de Castelló com de càmping i d'apartament.

Si hi ha poca concentració en la indústria turística, en el sector comercial hom observa també una manca d'especialització. Per una banda, no hi ha un salt gaire

exagerat en el número de comerços; per l'altra, si pensem que durant la temporada alta, Castelló-Empúria-brava té una població estimada que oscil·la entre els 50.000 i els 60.000 residents, és evident la manca d'especialització comercial, característica dels nuclis reduïts. Bona part dels segons residents del nucli turístic d'Empúria-brava són captats comercialment per Roses i, secundàriament, per Figueres.

UNA AGRICULTURA MODERNA

27

que ocupà el vell edifici del Centre Agrícola i Social. Mentrestant, la Caixa de Pensions es va fer càrrec de la "Caixa Rural de l'antic Centre" i afrontà els dipòsits de les llibretes expedides gràcies a la venda de les terres. No hi havia, per part de l'administració, cap mesura que beneficiés realment l'agricultura, i encara menys els petits pagesos i jornalers. Els descens demogràfic s'intensificà en no haver-hi una demanda de mà d'obra que atragués els excedents de la població treballadora dedicada a l'agricultura.

El 9 de gener de 1959 es redactà l'Acta de Constitució de la Cooperativa Agrícola de Castelló, encarregada de la comercialització dels productes, adobs i maquinària i del repartiment dels cupons d'adobs nitrogenats per a tots els pagesos. Va ser el nucli d'una inicial modernització i mecanització: amb les quotes dels abonats es comprà el primer tractor, un Laus de 38 cavalls, i eines, que es llogaven als pagesos. El bon funcionament d'aquesta cooperativa de Serveis, que dels 150 socis inicials va passar als 500 actuals, provinents dels pobles veïns de la comarca, ampliant considerablement els seus serveis, va provocar que les

noves Cambres Agràries, que substituïen les desaparegudes Hermandades del franquisme, quedessin a Castelló força difuminades i inoperants, encarregant-se de la gestió burocràtica i administrativa dels pagesos.

El desenvolupament del turisme va incidir sobre una agricultura que es desenvolupava i modernitzava lentament: per una banda va augmentar l'especulació sobre la terra i hi hagué un augment dels preus, sobretot a la zona del litoral, la de menys qualitat agrícola, que atreïa capitals i inversions. També va provocar la disminució del nombre de persones que es dedicaven a les activitats agro-pecuàries: per una banda, treballadors i jornalers van passar a treballar a la indústria de la construcció, la indústria turística o els serveis comercials, de creixent demanda de mà d'obra; i per l'altra, pagesos i propietaris mitjans varen començar a invertir a Empúria-brava en immobles, comerços o negocis turístics, però mantingueren la seva anterior ocupació un temps, fins que s'asseguraren que les noves activitats els produïen més beneficis.

Tot plegat va provocar que hi hagués una disminució important de la població dedicada a l'agricultura, que

El fenomen del turisme va provocar, a partir dels anys 70, una transformació radical en tots els altres sectors econòmics de Castelló. L'agricultura i la ramaderia, que durant segles van ser la base de la població, han assolit una especialització i una modernització que han confirmat la seva importància, tot i que ocupin una part molt inferior dels treballadors.

Repassem breument el que passa amb aquesta agricultura de després de la Guerra i que cap al 1960 estava encara molt endarrerida. Després del 1939 aparegué la "Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos", sindicat vertical

L'arribada de la primera màquina de batre a Castelló, a principi de segle, representà un primer pas en la modernització, que no es prosseguí fins a partir dels anys seixanta.

continua tenint, però, un potencial econòmic important dins la vila. Aquesta dualitat agricultura/turisme és un tret certament característic de la realitat castellanina i es mostra perfectament representada en la dualitat urbanística de nucli antic/Empúria-brava. Ara bé, els pagesos que han quedat desenvolupen una activitat moderna i mecanitzada encaminada a obtenir una alta producció i productivitat i a la comercialització òptima dels seus productes. Es tracta de

pagesos propietaris o bé d'arrendataris que s'han concentrat en les millors terres per al conreu: en la producció de blat de moro o cereals, o bé en la d'usurda i farratges per a alimentar una creixent ramaderia. Els cortals i les closes han quedat desplaçats per aquesta creixent agricultura.

La modernització s'ha produït per la mecanització i també pel desenvolupament de comunitats de regants, que vetllen per l'aprofitament de les aigües de la Muga o per Societats Agràries de Transformació amb una creixent infraestructura per a la transformació i comercialització dels productes agrícoles i ramaders.

El sector primari, actualment

EXPLOTACIONS AGRÀRIES (ANYS 1980-81)

0 - 5 ha.	177
5 - 50 ha.	135
50 - 200 ha.	8
200 - 1.000 ha.	1

117 explotacions agràries
160 actius en règim directe
55 assalariats fixos
25 treballadors eventuais

Extensió terme municipal	4.184 ha.
Superfície agro-pecuària	2.944 ha.
Secà	44,8%
Regadiu	22'5%
Prats i closes.	31,3%
Bosc i erms	1,4%
Tractors:	161

EXPLOTACIONS RAMADERES (ANYS 1980-81)

Bestiar porcí:
4.090 caps (3r. de la comarca)
Bestiar boví:
1.483 caps llet (2n. de la comarca)
Bestiar oví:
3.700 caps (1r. de la comarca)

Estadística agrària de les comarques de Girona, Cambra Agrària, Girona, 1983.

EL RÈGIM DEMOCRÀTIC

28

Després de la mort de Franco s'iniciaren les gestions per a la transformació de les estructures del règim. L'alcalde de Castelló d'Aleshores, davant la perspectiva d'una reelecció provisional fins a l'arribada d'unes eleccions municipals, decidí deixar el càrrec. Immediatament després va ser nomenat Francesc Brossa, que formà un consistori provisional del 1975 al 1979, i que fou confirmat en el càrrec a les eleccions d'abril per 735 vots (7 regidors socialistes) davant els 410 dels Centristes (3 regidors) i els 186 de Convergència i Unió (1 regidor).

La principal ocupació del nou ajuntament va ser adequar la infraestructura burocràtica, administrativa i de serveis a les noves demandes de la població: sanejament i asfaltatge dels carrers, arranament dels sectors, nous serveis municipals en cultura i ensenyament, dispensari municipal (Agrupació Popular

Fins a l'any 1987 l'Ajuntament estava a l'antiga Casa de la Vila i Llotja de Mar i després passà al palau dels Comtes. La fotografia mostra l'antic edifici als anys quaranta.

de Sanitat), Llar del jubilat, oficines d'Informació Turística, dinamització cultural i recreativa als estius, augment de la policia i la brigada municipals per servir Empúria-brava... Els pressupostos es van disparar: estaven a l'entorn dels 80 milions de pessetes el 1981, i de 250 el 1984.

Però l'època Brossa, que durà fins al 1983, té tres punts roents: el pla general, Empúria-brava i els aiguamolls. El pla general d'ordenació urbana havia de ser el marc legal i l'eina de l'Ajuntament per tal de controlar racionalment el desenvolupament urbanístic del municipi, adaptat a la realitat per tal de millorar-la. Els sectors d'Empúria-brava i dels aiguamolls retardaven infinitament l'aprovació d'un pla que es necessitava urgentment. Finalment, el consens entre els redactors, els promotors immobiliaris i la Generalitat va permetre'n l'aprovació, al principi del 1984, just quan Esteve Ripoll era elegit nou batlle. Però ja s'havien fet molts projectes i s'havia complicat la situació de certs sectors, cosa que, amb el pla, s'hauria pogut evitar o resoldre.

Empúria-brava és un altre tema polèmic: ningú no dubta

El nou equip de l'Ajuntament democràtic rellançà decididament els serveis socials per a la població. La inauguració de la Llar dels vells n'és un bon exemple.

de la importància de la Urbanització i del turisme per a l'economia de Castelló. La tasca de l'ajuntament en la gran urbanització va ser establir uns controls generals en el seu conjunt i anar prenent mesures concretes i sectorials per intentar resoldre el caos urbanístic a què s'havia arribat en alguns casos. A més, calia dotar-la d'uns serveis (policia, escombraries, aigua) i resoldre unes mancances (comunicació directa amb Castelló, pavimentació i desguassos dels carrers) que encara estaven pendents. Així mateix, Empúria-brava estava lligada al tema de la delinqüència i dels negocis "bruts", notícies sorgides al 1984 (contraban, drogues, màfia...): en el primer cas s'augmentà la dotació policial i s'establiren campanyes de seguretat amb la Guàrdia Civil; pel que fa al segon aspecte, depassa la competència municipal, però cal controlar els residents.

Finalment, pel que fa al conflicte de "Port Llevant",

l'Ajuntament, i Francesc Brossa en persona, impediren decididament la realització d'unes obres aprovades en l'etapa anterior per tal de salvar els darrers espais naturals del terme, d'un gran interès ecològic.

"Port Llevant" era el projecte d'una urbanització marina residencial de gran envergadura que s'havia de construir a la zona dels aiguamolls i ja tenia els plans parcials aprovats per la Comissió Provincial d'Urbanisme el 10 de desembre de 1984.

El 23 de gener d'aquest mateix any, Francesc Brossa i tres

regidors socialistes van dimitir llurs càrrecs a causa d'un conflicte iniciat per haver posat unes quotes de 1.000 ptes. als alumnes de l'Escola Municipal de Música. El tema es polititzà, es recolliren firmes pel carrer i Brossa decidí dimitir per la manca de suport que trobava dins el seu propi grup. Esteve Ripoll, tinent d'alcalde i diputat provincial, el succeí en el càrrec, com també els altres membres del grup, i la crisi es resolgué amb rapidesa. L'etapa Ripoll és qualificada com de continuïtat i de compliment dels compromisos electorals presos, però introduint-hi un nou aire, fruit de la iniciativa del nou equip de govern.

Joan Alsina va néixer a Castelló d'Empúries el 25 d'abril de 1942. Els seus pares, Josep i Genoyeva, eren masovers en un cortal prop de la vila. És el fill gran de tres germans, el mitjà es diu Miquel, la petita, Maria. L'any 1952, als 11 anys, entrà per voluntat pròpia al Seminari de Girona, on estudià els cinc anys d'Humanitats i els tres de Filosofia que el preparaven per a la carrera eclesiàstica. Sensible a la crida missionera, decidí de lliurar el servei pastoral a Amèrica llatina i als 19 anys anà a completar els seus estudis al Seminari Hispano-americà de Madrid, on cursà els quatre anys restants de Teologia i rebé una formació més especialitzada de cara a la seva futura tasca pastoral.

El 12 de setembre de 1965 fou nomenat sacerdot al seu poble mateix, en un acte molt sentit que comptà amb la presència del bisbe de Girona. Durant dos anys exercí de vicari a Malgrat. Finalment, al principi de febrer del 1968, i després d'uns anys d'espera, arribà a Xile. Passà uns mesos de vicari a San Bernardo i després a la parròquia de Puerto de San Antonio, on emprengué un treball pastoral més aviat tradicional. Consiliari del moviment d'Acció Catòlica especialitzada en l'evangelització del món obrer (MOAC), el 1970 entrà a treballar a l'Hospital de San Antonio, com a simple funcionari encarregat del personal, sense deixar la seva tasca pastoral.

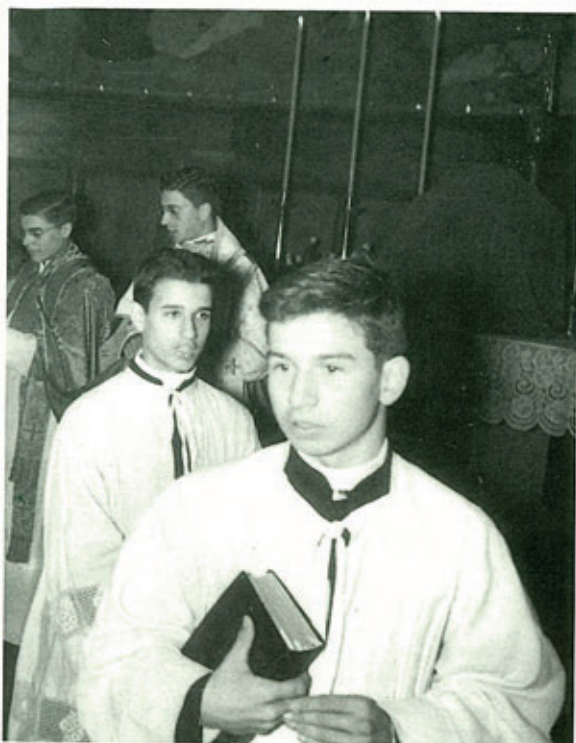
El desembre de 1971 participà com a delegat sindical en el VI Congrés Nacional de la Central única de Treballadors.

Una trajectòria personal tan intensa, en la qual es bolcà completament, no li va impedir de mantenir els contactes amb Catalunya, ni amb Castelló ni amb la seva família. Els pares li pagaren, amb sacrificis, les despeses (desplaçaments, alimentació, llibres...) que ocasionaren els seus estudis eclesiàstics a Girona i a Madrid. Ell, en les cartes que els enviava, sempre els demanava "calés".

En marxar cap a Xile començà una intensa

relació epistolar i amb cassettes enregistrades, que han estat curosament guardades per la seva família i que són el testimoni més clar de la grandesa humana i religiosa de Joan i dels estrets lligams que encara mantenia amb la seva terra. Al començament de 1972 va fer un viatge a Catalunya i vingué a Castelló a passar uns dos mesos de vacances. Persona directa, clara i compromesa en la fe i en l'ajuda als humils, les seves reflexions, primer al diari personal i després i sobretot a les seves cartes, el revelen com una persona dotada d'una gran humanitat i extremament cosmopolita: volia estar al costat del *poble*, en majúscules, dels oprimits, dels pobres, dels necessitats. D'arreu del món. El 1973 deia a la seva família: "L'important per a nosaltres és justament això: que ens uneixi, més enllà de les distàncies, la voluntat de ser, la voluntat d'estimar, la voluntat de servir".

De tornada a Xile, els problemes amb la jerarquia local (que no comprenia la seva doble tasca evangelitzadora i social) el van fer traslladar, a primer de juny de 1973, a Santiago, on el Servei Nacional de Salut el destinà a l'hospital de San Juan de Dios com a cap de l'oficina de personal. El cop d'estat de les Forces Armades a Xile l'11 de setembre de 1973 (amb la mort del president Allende), portà la seva detenció el dia 19 a l'hospital on treballava. El dia 27, vuit dies més tard, els seus companys

Joan Alsina, en una fotografia de joventut.

reberen una comunicació del Consolat espanyol perquè anessin a la Morgue de Santiago a identificar i recollir el seu cadàver. Havia estat assassinat amb vint trets de bala a l'esquena. Fou un dels cinc sacerdots morts durant el cop d'estat a causa dels seus fermes compromisos socials i humans.

Dos dies després de conèixer la notícia de la seva mort, els seus pares van rebre una carta seva enviada temps enrera on els explicava que estava bé i els recomanava que no patissin pels fets que ocorrien a Xile. "Després", expliquen els pares, "totes les cartes que varen anar arribant dels seus amics ens explicaven les bones obres que havia fet". Entre elles hi havia el seu "Darrer escrit" redactat el dia abans de morir. Tot i que la seva obra i el seu sacrifici no han estat prou reconeguts per les altes jerarquies eclesiàstiques, cal dir que el seu exemple fou un model que influí poderosament la sensibilitat d'arreu del món, especialment a Xile i a Catalunya, a casa seva.

Tot i la seva clara, honesta, esforçada i compromesa trajectòria humana i la seva mort com a prova final, algunes veus l'havien titllat de "revolucionari" i de "marxista", confonent el seu altruisme, caritat i solidaritat amb els febles i oprimits amb unes ideologies polítiques determinades. La seva mort i els escrits que ens resten són la millor lliçó i ensenyança de la seva vida.

Tot el món es féu ressò del sacrifici de Joan Alsina. A Castelló d'Empúries, Modest Prats va fer una homilia amb l'assistència de 20 sacerdots, el vicari general de la Diòcesi i el bisbe Camprodon, i a molts pobles i ciutats de Catalunya se celebraren actes en record seu amb la participació de les persones més vinculades a ell i a la seva obra. En un poblet de Xile encara li dediquen misses. Les publicacions laiques i religioses també se'n feren ressò. Per a una aproximació vegeu IGNASI PUJADAS, *Xile al cor*, i el Dossier de *Presència* núm. 337.

ELS AIGUAMOLLS

29

78

El Parc Natural dels aiguamolls està format per un conjunt de zones humides i aigualoses que constitueixen un bon nombre de llacunes costaneres a l'entorn de la desembocadura dels rius Muga i Fluvià, molts dels quals estan dins el terme municipal de Castelló d'Empúries, i també hi podem incloure els estanys, ja més allunyats del mar, que trobem prop de la carretera de Roses a Castelló, Palau i Vilaüt. El Parc ocupa 4.783,5 hectàrees de terreny, dividides en dues àrees, o polígons, segons la llei, les quals inclouen tres zones de reserva integral, d'un total de 870 hectàrees. Als voltants d'aquests dos

polígons, separats per la urbanització d'Empúria-brava, el Parc actua en paratges veïns que mereixen també una especial protecció.

L'interès d'aquesta zona marjalenca es basa en el fet que és molt productiva des del punt de vista ecològic i biològic, acumulant un bon nombre d'espècies animals i vegetals. La progressiva desaparició de les zones humides a casa nostra fa que les que queden siguin reduïdes imprescindibles per a la conservació de moltes espècies. A més del seu interès paisatgístic, cultural i ecològic, les zones d'aigua salada i vegetació de plantes crasses i

les d'aigua dolça amb canyissars i balquers s'han convertit en una zona de pas obligada per als ocells migratoris, entre les maresmes de la Camarga i el delta de l'Ebre. A més, els terrenys fan d'esponja per a les zones veïnes i en permeten el conreu, i el seu potencial econòmic propi es veu reforçat per la reintroducció progressiva de l'arròs, que a més de sanejar i enriquir la zona, permetrà uns ingressos complementaris al parc.

L'alcalde de Barcelona, Pasqual Maragall, va fer lliurament d'una parella de cignes a l'alcalde de Castelló, Esteve Ripoll, en presència del director del Parc Natural, Jordi Sargatal, durant una visita que aquell féu al Parc el març del 1987

El servei de control dels mosquits

Després de 5 anys de funcionament efectiu, el Servei de Control dels Mosquits fou legalitzat el 5 de març de 1987 i quedà constituït com una Mancomunitat Intermunicipal de Serveis. El qui n'havia estat creador i fins aleshores director, Jordi Sargatal, passà a ocupar-se del Parc Natural.

Per lluitar contra els mosquits els municipis litorals contractaven cases comercials dedicades al control de plagues amb insecticides. Segons ho explica Jordi Sargatal, "va ésser a l'any 1977 que l'Ajuntament

de Castelló d'Empúries, per l'evidència de les destrosses ecològiques (grans mortaldats de peixos, d'abelles i altres insectes beneficiosos, d'orenetes, rossinyols, perdius, etc.) ocasionades durant aquests tractaments comercials, decidí iniciar un sistema de control com el que, de fa molts anys, funciona a molts països d'Europa".

Després d'assessorar-se en un servei semblant francès, s'iniciaren gestions que "varen obtenir ràpida i positiva resposta per part dels Ajuntaments convocats: Roses, Sant Pere Pescador, l'Armentera, l'Escala, Torroella de Montgrí i Pals. Va ésser així

com a l'any 1981 es materialitzava la unió, contractant conjuntament tractaments antiadults regulats i racionals, mentre s'enllestia el servei de control antilarvari, el qual va començar a funcionar a partir de la primavera del 1982". Quatre prospectors, quatre tractadors, dos laboratoris i vehicles amfibis asseguren la regulació eficaç de la població de mosquits amb una mínima agressivitat al medi.

SARGATAL, Jordi: *El Control dels Mosquits*, Servei de Control de Mosquits de la Badia de Roses i del Baix Ter, Castelló d'Empúries, 1983, 2ª Ed.

Després de 7 anys de reivindicacions i mobilitzacions populars iniciades l'any 1976 arran del projecte d'urbanització Port Llevant, que afectava 867,5 hectàrees del Parc, el Parlament aprovà per unanimitat, l'octubre de 1983, la Llei de Protecció dels Aiguamolls de l'Empordà. El març de 1984 començà a funcionar la Junta de protecció i l'abril en Jordi Sargatal fou nomenat director. Des d'aquest moment i fins a l'any 1986 es van fer diverses activitats de consolidació i de dotació d'equipaments i d'infraestructura. I s'arriba a l'any 1987, amb el trasllat del

laboratori, oficines i Centre d'informació al Cortalet, al bell mig del Parc, des d'on s'inicien els itineraris de l'"Escola dels estanys", molt visitats pels col·legis, i també els de les llaünes, les altres reserves integrals i els observatoris.

Actualment el Parc Natural compta amb el director i el personal, format per un tècnic, un administratiu, una hostessa per al servei d'informació i els guardes conservadors. Forma part de la Federació Europea de Parcs Naturals i Nacionals, amb la qual manté una intensa relació i intercanvi d'informació i experiències, i

ha començat una ambiciosa campanya de projectes: el conveni signat amb el zoològic de Barcelona pocs dies abans de l'arribada de les cigonyes, que varen ser rebudes amb una gran festa el 22 de març, formant el Centre de Reintroducció de Cigonyes, és el primer dels molts projectes previstos, com el Museu d'Història Natural dels Aiguamolls, el Centre de Documentació, el Centre de Recuperació de Salvatgines, la definició dels Aiguamolls de l'Empordà com a reserva de la biosfera i totes les campanyes puntuals i concretes que es vagin presentant.

Castelló d'Empúries, juntament amb Vilafranca del Penedès, va ser dels primers municipis de Catalunya a iniciar les gestions per catalanitzar el nom del poble a través del Ministerio de Governación. S'aconseguí l'any 1979. Tret d'aquest fet puntual, la vila arribà a la democràcia amb greus mancances quant a la llengua i la cultura. Es catalanitzaren els noms dels carrers i va aparèixer aviat (1977) el *Butlletí d'Informació Municipal*, fotocopiats, escrit en castellà i en català, que pretenia ser un canal d'informació i de testimoniatge del que passava a la vila i esdevenir un mitjà d'expressió

Els carrers canvien de nom

El canvi de nom dels carrers de Castelló, l'any 1979, va anar més enllà de la simple catalanització: va ser restituir-los als noms que havien tingut tradicionalment o donar-los uns altres de nous d'acord amb els temps que vivia la vila. És interessant veure com algunes de les places han canviat, sobretot si ens ho prenem un xic irònicament, amb doble intenció.

ABANS

"Plaza del Caudillo"
"Plaza de los Caidos"
"Plaza Calvo Sotelo"
"Plaza de España"

ARA

Plaça dels Homes
Plaça de les Cols
Plaça Joc de la Pilota
Plaça del Vi

de la gent. Es va reeixir parcialment. Al principi de 1984 va néixer *Pont vell* en substitució de l'antic butlletí, editat pel "Gabinet de mitjans de comunicació de l'Ajuntament". Bimensual, tot en català, va tenir una continuïtat amb l'esperit del seu predecessor, però amb una edició més acurada, amb

fotografies i amb una major diversitat de continguts. El desembre de 1981 va sortir *Ràdio Alt Empordà*, al 101,8 de la FM, iniciada per

Els Rossinyolets era una formació d'alumnes avançats de l'Escola Municipal de Música que va tenir una gran popularitat i que ha donat el nom actual a aquesta escola.

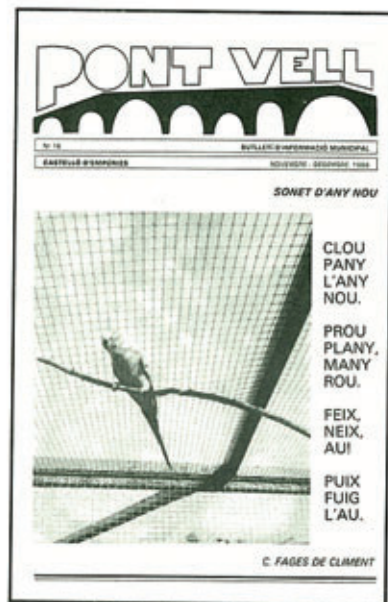

El número primer i el setzè de la revista Pont Vell reproduïen a la portada poemes de Fages de Climent.

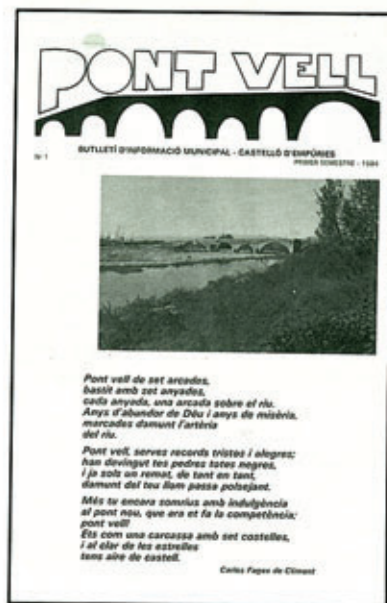
L'Ajuntament amb el propòsit de crear una emissora supramunicipal que informés del que passava a la comarca i contribuís a la seva projecció exterior. La inhibició dels altres Ajuntaments, que iniciaven emissores locals, va fer que Castelló comencés sola. Concebuda inicialment com una ràdio comercial i cobrint una mancança real, assolí audiència i popularitat. Però el nou marc legal que regulava la radiodifusió i l'aparició d'emissores comercials provocà un replantejament als seus responsables, que van decidir circumscriure-la, sense publicitat, a nivell local. Després d'un parèntesi a l'estiu del 1986, ha ressorgit com a Ràdio Castelló (102,6 FM), sota la direcció de Maria Crehuet.

Mentrestant, Jaume Canet, propietari d'un hotel restaurant de la població, s'ha convertit en un avançat dels nous mitjans àudio-visuals i va recollint en vídeo tots els esdeveniments que passen a la vila.

En el camp de la cultura cal esmentar les Escoles Públiques Ruiz Amado, que tenen 11 unitats mixtes d'EGB,

3 unitats de pàrvuls i una direcció amb funció docent. El gimnàs escolar, la proximitat amb la zona d'esports, els menjadors escolars i la construcció d'un nou edifici que allotjarà la guarderia, a més de la contractació municipal d'un especialista psicòleg, una monitora de gimnàstica i una professora de música garanteixen una educació de qualitat. L'Associació de Pares d'Alumnes publica periòdicament *El Bruel*, revista de temàtica escolar que aprofita la capçalera de l'antic òrgan dels joves que formaven l'aspirantat d'Acció Catòlica de Castelló, els anys 54-55.

Finalment, cal esmentar l'Escola Municipal de Música, "Els Rossinyolets", de tanta tradició a la vila. Gratuïta per als alumnes de Castelló, compta el 1987 amb 75 alumnes. Dirigida per Judit Giralt (professora de solfeig, conjunt vocal i piano), té els professors L. Buscarons (flauta travessera), A. Teixidor (violí i trompeta), N. Vicenç (flauta de bec) i J. M. Godoy (guitarra). L'antiga directora va dimidir el desembre de 1984 a causa de la "desunió del que havia estat un gran equip" (Escola Municipal de Música, Escola Pública, Llar d'Infants, Associació de Pares i Ajuntament).

CINEMA I ESPECTACLES

31

82

Si bé el teatre havia estat majoritari durant els primers decennis del segle, passada la Guerra Civil el cinema s'anà introduint amb força, deixant els grups i les representacions teatrals en segon terme. El cinema havia arribat a Castelló cap als anys vint. Es tractava de pel·lícules mudes acompanyades pel piano (que tocava el carnisser de Vila-sacra), com "Los amores de Manón" o "Ben-Hur" i que portaven diverses persones o empresaris al poble amb molt poca continuïtat. Pocs anys després ja era habitual anar els diumenges a la Sala de la "Punyalada" (després "Aires Nous") a veure una pel·lícula i un documental.

La primera pel·lícula sonora arribà l'any 1929 a aquesta sala i va ser "El cantor de jazz". En aquell temps eren Canet i Vidal els empresaris que portaven les pel·lícules. Durant la República, la revista *L'Espiga* va passar amb una certa continuïtat una relació de pel·lícules immorals que no era recomanable anar a veure. Però el teatre era, encara, l'espectacle que despertava més interès i expectació.

Després de la guerra hi havia dues sales que projectaven d'una manera estable. El cine sala Ideal, de la societat "Aires Nous", i el "Centro", a l'antiga sala dels Esplais, llavors convertida en local d'Acció Catòlica de la Parròquia, on es passaven algunes de les pel·lícules poc recomanades, potser per poder controlar qui les anava a veure! En aquell temps de la postguerra, als nens que anaven a doctrina els donaven unes "assistències" que servien per a canviar per figures del pessebre per Nadal o per a tenir una rebaixa en el preu de l'entrada al futbol o al cinema, portats per Acció Catòlica.

Entre els anys 61 i 66 funcionava a Castelló el C.A.A.D., "Castelló Agrupació Artística i Deportiva", cofundada per Esteve Ripoll, Rafael Sayó, Joan Gironella i

Miquel Barceló, entre d'altres, que volia ser un nucli aglutinador de totes les activitats culturals i esportives que es feien, disperses, a la vila. Tot havia sorgit a partir de la Setmana de la Joventut, en què es va fer una enquesta (que, per cert va ser analitzada pel malaguanyat i mai prou valorat Joan Alsina) entre els joves i es constataren aquestes mancances. El cinema ja funcionava sol i el teatre es va revitalitzar a partir d'aquest grup d'Acció Catòlica, que s'havia vist reforçat pels joves de "l'aspirantat".

Des del 1960, joves i més grans representaven un parell d'obres l'any, formant un grup heterogeni i sempre canviant, aglutinat a l'entorn d'Esteve Ripoll.

El 18 d'abril de 1981 es va produir la represa de la Sala Municipal a l'antiga capella del Convent de Sant Domènec i Palau dels Comtes, amb el II Festival de Música Vocal i Instrumental dels alumnes de l'Escola Municipal de Música i la representació del "Ferrer de Tall" per part d'aquest Elenc Teatral. També es va fer un homenatge a la Velleja amb un consolidat Esbart Dansaire i s'iniciaren els festivals benèfics, entre els quals destaca el "Play-back" de l'Associació de la Lluita contra

Gràcies a l'esforç de moltes persones s'ha aconseguit mantenir el caliu del teatre fins avui.

Entre bastidors

Amb una tan llarga tradició teatral com la de Castelló, sempre s'escolen fets i situacions divertides o inesperades de les que no es poden oblidar. Heus aquí un botó de mostra:

Representant l'obra Los dos sargentos, l'Ignasi Gener (en "Nasi", un castelloní tan popular com divertit) feia el paper d'un sergent groller i cridaner. Un soldat, seguint el guió, li diu: "Mi sargento, la tropa està cansada!". I ell, ràpidament, li etziba: "Si se sientan, que se cansen!". I no va tenir prou, ja que poc després ordenava: "Que pongan la caballa al sillo del teniente!".

També es recorda molt el cas que protagonitzà Maria Alberch a "El beso de madrugada", quan digué: "Ahora el cariño lo tendré que «reparir» entre los dos", enmig d'una riallada general.

el Càncer de Castelló, amb la participació de pràcticament tota la vila.

Pel Nadal de 1986 els alumnes de Cicle Superior de l'Escola Pública Ruiz Amado representaren, després d'unes temporades sense fer-se, *Els Pastorets*, en una versió especialment adaptada a la vila de Castelló, amb *El Bruel* com a teló de fons. I al principi de 1987 el *Grup de Teatre Esplai* (l'Elenc Teatral, que ha recollit aquell nom tan evocatiu dels temps de la República) ha publicat l'obra d'Artur Miller "La mort d'un viatjant", traduïda al català per mossèn Andreu Soler Soley, que fou estrenada pel grup a la Sala Municipal de Castelló d'Empúries el 10 i 11 d'abril de 1982.

El passeig de les Oques

Durant la Segona República es va fer habitual realitzar les celebracions de la Festa de l'Arbre en uns espais del marge esquerre de la Muga que havien quedat lliures a causa de les obres d'encarrilament del seu curs. La zona que va des del Pont Vell fins al Pont Nou s'anà convertint en un passeig públic. El fet que sols hi havia un corriol estret sobre el marge feia que la gent hi hagués de passar en fila índia, com un ramat d'oques.

Durant una de les festes de l'arbre es va organitzar entre la mainada del poble una cursa de lentitud. L'aspecte cadenciós i mig còmic dels participants va ser motiu del "bateig" popular d'aquest passeig, que ja s'havia eixemplat i arranjat considerablement. La construcció del camp de futbol i els projectes per convertir tot el sector en una zona esportiva van contribuir a revitalitzar el passeig i rebre les atencions de l'Ajuntament: s'hi prohibí la circulació, s'adequà per passeig, esbarjo i esplai i es completà amb bancs, amb la font de l'Esplai, amb plafons de ceràmica amb versos de Fages de Climent i amb el "Racó de si no fos".

ELS ESPORTS

32

L'equip de futbol Esplais, l'any 1940. D'esquerra a dreta, drets: Ventura Solé, Vicenç Augé, Miquel Noner, Ramon Ferrero, Miquel Canet, Miquel Cantenys, Domènec Dalmau i Cosme Serra; ajupits: Joan Reixac, Papitu Cervosa, Angel Luz i Santiago Compte.

84

Si bé el "joc de la pilota" i alguns altres s'havien practicat a Castelló al segle XIX i els anteriors, no va ser fins a la segona dècada del nostre segle que un esport esdevingué popular: el futbol. D'aquests anys es recorden diversos grups de joves que començaven a practicar aquest esport, amb diferents noms, com ara *Emporium*, *la Col* o la *Penya Ràpids*. Però quan l'any 1934 un grup de joves, motivats per la manca d'activitats culturals i esportives de la vila, van decidir crear, amb l'ajuda de la parròquia, una entitat, els Esplais, en què es veien reflectides totes aquestes aspiracions, el futbol hi era present, entre l'excursionisme,

el teatre i les conferències informatives i culturals. Els joves que anaven practicant el futbol convergiren cap a l'*Esplais*, que va esdevenir un dels equips més sòlids de les nostres comarques. En la seva època daurada solien jugar amb altres clubs pioners, com el F.J.C. Olot, el F.C. Costa Brava de Portbou, l'Agullana, l'Esport Català de Figueres, el Cadaqués, el Borrassà...

Després de la interrupció provocada per la guerra del 1936-39 es tornaren a jugar partits de futbol al camp de l'Esplais, però va ser el 1947 quan es reprengheren definitivament les activitats esportives, a l'entorn d'Acció

Catòlica de Castelló. Aquesta etapa va transcórrer sense pena ni glòria i el futbol no arribà a entusiasmar massivament la població. En arribar als anys 60, uns desacords entre els propietaris del camp de futbol i la Junta Rectora de l'equip acabaren amb la llaurada del terreny de joc. Tot i això, es creà un nou equip entre els joves, el "BP", o "Benparits de Castelló",

*L'equip de futbol
Esplais de l'any 1941
contrastat amb l'equip
de veterans de 1971.*

amb que es demostrava que si llaurant el camp no s'aconseguia eliminar l'afecció al futbol: jugaven al Pas de Sant Pere i al costat de la fàbrica de llet.

I fou l'any 1971 quan l'Ajuntament va creure que havia arribat el moment de tornar a tenir camp de futbol i fer un equip oficial de competicions: tornà a néixer llavors el C.F. Esplais, en record de l'etapa més gloriosa. Es van comprar els terrenys que hi ha a l'entrada del poble, sota el passeig de les Oques, al costat de la Muga i voltats d'arbredes, i es començà a

construir el que ara és el Camp Municipal. Actualment, sota el nom d'Esplais estan inscrits en diferents competicions oficials el primer equip, que a la temporada 1983-84 pujà a Segona Regional, i els equips d'aficionats, juvenils, infantils i alevins. En total són més d'un centenar els esportistes que practiquen el futbol a Castelló.

Però en els darrers temps el jovent ha anat diversificant i augmentant la pràctica dels esports. Al costat del camp de futbol es construeix una pista de bàsquet i també el gimnàs escolar. En el pla general de 1983 es contemplà tota aquesta zona i els seus immillorables entorns com una

àrea d'expansió esportiva de la vila.

Després de diferents retards, l'Ajuntament de Castelló presentà al final del 1986 el projecte de pavelló esportiu cobert, en la primera fase de dotació d'infraestructura esportiva a la vila, que compta amb un pressupost de prop de cent milions de pessetes i que hom preveu completar en un termini màxim de tres anys amb una piscina municipal. Una zona d'esports que creix al servei de les demandes i necessitats de les noves generacions de castellanins, mentre que a Empúria-brava es practiquen els més diversos esports nàutics i també els més elitistes, com ara el paracaigudisme.

LES FESTES POPULARS

33

Avui dia se celebren a Castelló diversitat de festes i altres celebracions populars que són el millor testimoni de la intensa i variada trajectòria de la vila comtal. La festa de la Candelera, abans festa major, en honor a la Mare de Déu que presideix el retaule de l'Altar Major del temple, se celebra el 2 de febrer en honor de la patrona de la vila. La festa major és, des de principi de segle, per sant Llorenç, el 10

La darrera vegada que es va fer el ball dels confits a castelló, a la plaça dels Homes.

El ball dels confits

“En el ball dels Confits de Castelló d'Empúries, els ballaires que desitjaven pendre-hi part anaven com en una cercavila, aplegats en parelles agafades pel braç. Anaven presidits per un personatge, que era el qui donava caràcter a la gresca, que anava descalç i duia una llarga túnica blava tota cosida de petxines i de closques d'altres mol·luscs. Anava cofat amb una curculla i portava una grossa xeringa amb la qual ruixava tothom que se li posava al pas. Feta la volta, la colla acudia a la platja, on es feia el ball. Feien un clos amb corda dins el qual només podien entrar els ballaires. La coreografia d'aquesta dansa, modernament, s'havia perdut del tot.

Les parelles es limitaven a sostenir una lluita aferrissada els uns contra els altres, tirant-se confits, detall que va donar nom al ball. L'estarriot que dirigia el joc ruixava amb la xeringa sobretot la quitxalla.

En desenvolupar-se prop del mar també donava com a resultat que pràcticament tots en sortissin ben xops.

Aquest estarriot o personatge denominat Janot sembla tenir un esperit mític, i derivat de Diana”.

AMADES, J., *Costumari Català*, Barcelona, 1950-56

Programes de la festa major, d'abans i després de la guerra civil.

d'agost, i darrerament és subvencionada totalment per l'Ajuntament per tal de retornar-li l'antic caire popular, a la vegada que s'ofereix un nou atractiu turístic a la vila durant l'estiu.

Cal destacar també el romiatge i l'aplec que es fan a l'ermita de Sant Joan dels Erms, el 29 d'agost, i la festa de Sant Antoni, patró dels cortalers, a la qual acudien dels 29 o 30 masos repartits per tot el terme a la benedicció del bestiar a la vila, i que avui s'ha convertit en una extraordinària exhibició i reunió eqüestre. Era corrent també celebrar la festa de Sant Isidre, dels pagesos, que es modernitzà fent la benedicció dels tractors. Aquestes festes, com la de Sant Roc o la de l'ermita de Sant Sebastià, tenien una llarga tradició a la vila.

Si bé l'aplec de la Sardana s'ha perdut, s'ha recuperat l'Homenatge a la Vellesa, organitzat pel Patronat Local d'Homenatges a la Vellesa i que ja passa de les quaranta edicions, i s'han reimplantat amb molta força les celebracions del Carnaval. A

les festes antigues es combinaven els oficis religiosos amb la gresca, els balls i alguns espectacles o focs artificials. Es decoraven els carrers, les cases i s'il·luminaven diferents parts de la vila i durant uns temps es sortia de la problemàtica i dels treballs quotidians.

Ara bé, els actes de les festes reflectien també l'estratificació social: l'ordre de les confraries participants en la festa del Corpus, la participació dels elements eclesiàstics i els poders civils en els actes religiosos i fins i tot els balls, representaven, almenys fins als segles XV i XVI, la jerarquització de les classes socials castellanines: el "Ball dels Regidors", del qual tenim notícia al s. XVI (a causa d'una

dona que va gosar entrar a la comitiva, per la qual cosa va ser sancionada), n'és una bona mostra.

D'altres tradicions de les festes s'han perdut i seria convenient de recuperar-les, tal com ja s'ha fet amb els gegants, o l'Esbart Dansaire, que ha posat la coreografia a una sardana tan castellanina com és, "El foc de Castelló" del mestre Agramunt. Ens referim, és clar, al "Ball dels Confits", del qual ens parla J. Amades, o també el "Ball de Nyacres", de Castelló i Sant Pere Pescador, en què els més vells ballaven una dansa al so de les petxines a l'entorn d'una barca, amb una clara relació amb el nom. Així, falta la recuperació d'aquest antic i tan popular "Ball dels Confits".

ELS GEGANTS I L'ESBART

34

88

En els darrers anys s'han fet alguns passos per recuperar elements tradicionals del passat castelloní i per crear-ne de nous: és el cas dels Gegants i també de l'Esbart Dansaire.

Castelló havia tingut gegants. Citats per Amades i datats el 1915, el seu record i notícia s'esborra més allà d'aquesta data. De la parella, no en sabem ni els noms: ell era d'aspecte moresc, ella tenia els aires d'una pubilla empordanesa. Participaven en les festes acompanyats d'una "mulassa guita", que treia foc per la boca, i d'en "Verruga", el cap gros.

En un desig de recuperar aquesta tradició, l'Ajuntament

Els gegants de Castelló, Ponç Hug i Adelaida, a la porta de l'església del convent de Sant Domènec, avui sala municipal.

en va encarregar una parella a l'obrador d'en Xavier Gensana, de Barcelona, i van ser estrenats per la festa major l'any 1982, apadrinats pels de Girona, amb la presència dels de Figueres, Torroella i altres llocs de Catalunya. Des d'aleshores participen en les diverses trobades de gegants que s'organitzen per tornar la visita que cada any els fan per

la festa de Sant Llorenç unes catorze o quinze parelles de gegants.

Ell es diu Ponç Hug, fa 3,70 m, d'alt i de pes 50 kg, té la pell socarrimada i un llarg bigoti; ella es diu Adelaida, fa 3,66 m d'alçada, i 50 kg de pes, té la cara esblanqueïda, mig bleda mig avergonyida, amb l'encant precis per ser una bona dona i

mare de família. Reflecteixen en certa manera els seus predecessors, tal com els va dibuixar l'Amades.

Acompanyen els gegants un grup d'unes vint o vint-i-cinc persones tocant la gralla, el tamborí o el flabiol o simplement fent gresca i gatzara. Tots són joves castellanins que mantenen viva aquesta tradició, que enamora tots els que segueixen la cercavila: passen per carrers estrets i recargolats fins arribar a la plaça dels Homes (ara haurà de ser la del Joc de la Pilota), on són rebuts per les autoritats.

L'Esbart Dansaire de Castelló es constituí l'any 1980, format per unes quinze parelles agrupades a l'entorn de l'Albert Reig. Nascut a Figueres l'any 1925, començà a ballar a l'esbart de la seva ciutat i a la penya Tramuntana; des d'aleshores s'interessà per l'estudi i el coneixement de la nostra música i folklore, i trobà en els joves, i no tan joves, de Castelló la possibilitat de formar un grup que ballés diverses peces populars catalanes; al principi acudien a

les festes de la vila, però aviat van ser sol·licitats als pobles veïns, fins que van decidir la constitució en ferm de l'esbart.

Des d'aleshores han anat fent ballades arreu de les nostres comarques, encara que de manera més esporàdica del que desitjarien, perquè quan són més reclamats és a l'estiu, l'època en què tothom té més feina. Tot i això, han anat assajant periòdicament des de la seva formació i han assolit un considerable nivell. El juny de 1986 varen participar en el programa "Gente Joven" de Televisión Española, acompanyats per la Principal de Barcelona.

A Madrid van representar dues peces que han esdevingut tradicionals en el seu repertori:

el "Ball de Nyacres", representant parelles amb paneres de peix i curculles o petxines, en un clar homenatge a la gent pescadora i marinera, tal i com es ballava des de temps antic, i el "Foc de Castelló", la més popular: és la representació de la destrucció i l'incendi de Castelló d'Empúries de l'any 1874 a causa de l'atac de les tropes carlines de Savalls. El mestre Agramunt en féu una sardana-dansa molt completa, que ha estat adaptada i coreografiada per l'esbart: la vistositat i espectacularitat de la dansa reproduint la batalla, amb els moviments d'atac i defensa de la cavalleria, i acabant amb el foc que cremà la vila, han fet que d'altres grups també pensin a adaptar-la.

89

L'Esbart Dansaire de Castelló, en el popular ball de nyacres.

PERSONATGES POPULARS

35

De personatges populars, tots els pobles n'han tingut i en tenen. A Castelló d'Empúries n'hi van haver molts. Eren sobretot jornalers o petits pagesos, nascuts a la vila o sobrevinguts, dotats d'aquella popularitat, enginy i oportunitat que els feia dir sempre la paraula justa en el moment precís. De casos i fets, se'n recorden un munt. Gravats en la memòria de la gent, han passat a entrar al patrimoni col·lectiu i no es pot precisar, ni tampoc interessa, si varen passar fa cinquanta anys o cent.

D'entre ells potser destaca en *Violí*, home pintoresc, somniador, estrambòtic, llunàtic, aventurer... i un xic arrauxat. Conten d'ell que un dia va anar a casa d'un metge, a Barcelona, que li va recomanar que reposés una temporada en un lloc on estigués atès, per veure si es resolia la seva inestabilitat psíquica. A continuació el metge li passa una factura molt elevada, i ell que li etziba: "Cinc mil pessetes per dir-me que sóc boig! A Castelló m'ho diuen tot el dia de franc!".

Es veu que a aquest home li van tocar un dia força diners en una rifa. Es va vendre un camp que tenia i amb tot el que en va fer va anar a París per fer-se canviar totes les dents, bones i senceres com ametlles, per unes altres d'or. Després va fer imprimir unes targetes amb el seu nom i des de dalt d'una avioneta les va anar escampant per tota la capital francesa.

Hi havia també en *Titella*, home imaginatiu com no en corren, que s'empescava les més estranyes aventures per

Josep Serra, més conegut com en Pepitu Sabater, va ser l'ànima de les festes de Castelló amb la seva jazz-band castellanina.

Els germans Riera, a la foto inferior, es van fer populars a Castelló com a fabricants de llengüetes per a instruments musicals. A la foto superior, mossèn Tomàs Miralpeix –el cinquè per l'esquerra, assegut– va ser un gran dinamitzador de la vida cultural del poble.

tal d'enredar tothom. Conten d'ell que tenia una carnisseria al carrer de les "Pescateries". Un veí seu, en Martí Costa, li tenia dit: "El dia que matis una llebre, ha de ser per a mi". En *Titella* sí que mata un gat i li porta a punt de cuinar. A la tarda el troba davant de casa i li pregunta si el conill era bo, mentre li mostra la pell del gat. Per poc no me'l maten!

I en Gardella, que era tan o més fi. Va engalipar un jove de can *Rosquitlla* amb un negoci que els havia de portar molts diners: es tractava de vendre tortugues a França, però per no haver de pagar els impostos a la frontera, les passarien per la muntanya i així els guanys serien més grans. Varen quedar que es trobarien l'endemà a les quatre de la matinada a l'estació de tren de

Figueres per a recollir-les, que les "ferrarien" allà mateix i després ja sortirien cap a França a peu. I ja tenim el jove *Rosquitlla* a les tres de la matinada despertant el ferrer del poble, en Selva, per anar a "ferrar les tortugues a l'estació de Figueres".

I com ells, tants altres: en *Garraus*, venedor de castanyes; en *Pepito Sabater*, que animava totes les orquestres amb el seu timbal i que al banc de la seva sabateria s'hi van fer la majoria de festeigs i prometatges de la vila els anys 40 i 50; en Narcís Buixeda, que sempre portava uns pantalons amb la trinxa fins al coll i que feia dolços i pastissos i els rifava pels carrers; la *Xica Lareta* que venia cacauets i avellanes torrades, com la *Millonària* i la *Joana Roses*, que a més rifaven ànecs i piocs cada diumenge; la *Maria de les puntes*, baixeta, prima i sempre pintada i empolainada; el *Ferrer de les alegries*, l'avi d'en Modest Prats; l'avi *Lali*, que sols reia quan estava enfadat, o la Marieta Bartina, o el *Negríto*... i així una llista interminable.

Tots ells eren persones que, amb les seves peculiaritats, rareses i originalitats, han esdevingut part de la memòria col·lectiva d'un poble.

Joan Puig i Dalmau nasqué a Castelló d'Empúries el 8 de novembre de 1908. Fou alumne dels germans de Sant Gabriel. Cursà estudis superiors a Girona i, després d'una curta estada a Barcelona, emigrà a Alemanya i a Suïssa. Va tornar el 1935 i entrà de periodista al diari *L'Instant*. Fou un dels fundadors dels "Esplais", director de *L'Espiga* i autor de diverses obres de teatre. L'any 1934 n'estrenà tres: "La cançonera del poble", "El Bruel de Castelló" i "Fosca als ulls i llum al cor". Treballador de banca i secretari d'administració local, podia dedicar-se sense tensions a escriure el que li plaïa. L'any 1951 publicà un llibre de

llegendes titulat "Una vegada era un rei". Visqué els darrers anys de la seva vida a Cadaqués, escrivint "Records".

Aplegant motius i dites populars va escriure les seves famoses "Auques". A més de la de Castelló té les de Blanes, Roses, Banyoles, Llers, Garriguella, Pont de Molins i Cadaqués. L'Auca de Castelló fou publicada el 1947 i reeditada el 1981. És una "composició poètico-humorística escrita a base de 350 motius antics i moderns coneguts en aquesta comtal vila", evitant els de "caire polític", "lletja expressió" o que "podrien ser una ofensa per algun veí". Vet aquí alguns fragments.

El Bruel de Castelló
va bramar un any tan fort
que tothom es va esglaiar
fins l'avi RAU i el MARRÀ.
L'endemà en POCA-ROBA
anà a veure en SIN EMBARGO
i diuen que per poc se'l troba
negat a la font d'en NYAGO.
En CURRAJOLA que s'hi trobava
junt amb l'ORELLA i el PARIÓ
per el poble ho escampaven
i es desmaià el BONMINYÓ.
A ca l'ANTON i a cal GRITS
a la CÀMARA i a can NAVAS
i fins al cafè d'en GERONI
varen comentar aquell cas.
A cal TIPO i a ca la DINERA
com també a ca la PATRONA
ho escoltaven la ROQUERA
el PEÓ, el MICO i la CONA.
Tot eren plors i desmais
a ca la CATRINA GRASSA
i a can BERRIS i a can PARONS
tancaven tots els balcons.
En MET BARRAL a can COSME
cantava una petenera

i l'aiguanaf anava a dojo
a casa dels CANALERES.
A ca l'ESCLOPER dormien,
a can BANCS es van esglaiar,
a can XUMBO no ho sabien,
i en CAPI els hi va explicar.
(...)
En l'AYOLA amb la xeringa
va junt amb en MARIETS,
i la MILLONÀRIA hi corre
per a vendre cacauets.
Per no ésser menys a can SABOYA
junt amb els de can BAYÉS
a can SABAS i a can CATRULLA
han anat a pescar peix.
En XIRIL-LO i els de can JULIO
varen fer una gran brenada,
amb la MARIA DE LES PUNTES,
la DOLÇA, la DENTS i la BALADA.
En PAU XARRIET portava
pel camí una grossa poma,
i en BIÓ el tren pujava
en direcció a TARRAGONA.
En PATORRA va volguer
PASSAR L'AIGUA amb en LETS
i en PASSARRIUS li digué:

En Joan Puig Dalmau va escriure una auca on es recollien motius de la gent de Castelló, començant pel seu propi, en Juanito de la Palma.

—Jo no vinc si no ve la ZETS.
En COLOMBÓ i en MUSITU
llogaren en QUIM HOSTENCH
i els senyors de can MACELIS
marxaren amb el PALUENC.
Com que no hi havia espera
en POCUS i l'avi GIL
varen marxar a la GALLINERA
a menjar-hi un bon pernil.
Com que feia molta fred
el LAURO i el VIDRIARE
avisaren a l'ENTIMET
que no els fes esperar gaire.
Com que tot era molt moll
llogaren al CARAGOLET
i s'hi va afegir la POLL
i també els de can CINTET.
(...)
En PIPUS que és molt ROBUSTO
va renyir amb en MATIONS
perquè va donar-li un "susto"
d'acord amb en CARBASSONS.
En el carrer dels Jueus
el MARRINXO vinga manjar,
i el SISCLE i el ROQUERO
diu que'l varen fer plegar.

**La RAMONA CUL DE FERRO
va dir a la REBENTA-PEROLS:**

—Jo si pel camí no m'erro
ja podem anar-hi sols.

(...)

En TIÀ DE L'ESTANYOL
i l'avi PAGÈS DE VIANYA,
un ballava amb un peu sol
i l'altre dalt d'una canya.

A la plaça del Vi
ballaven el rigodon
en BANYOLES i en MET MUNDI
mentre tocava en PUNTON.
EL GALL vinga tocar el pito
i en CASILDO i el ROM
li deien a n'el NEGRITO:

—Hem de ballar un xarleston?
Per acabar amb el fet
i sempre de cara a la llei
ordenat pels de cal REI,
recomanat pel SANT PARE
i visat pels de cal CONDE,
al Bruel van condemnar
que mai més pogués bramar
i avisaren a n'el FRARE
que ho digués a n'el VICARI
i toqués la CAMPANERA,
demanant amb els de cal DÉU
que ho diguessin al SANTCRISTO
i assistits pels d'en MISSES
i d'acord amb cal SANT,
varen decidir anar-hi
amb el carro del CANARI,
acompanyats del VIOLÍ
i seguits pel ROSSINYOL
ben protegits pel BONDEÚ,
i un dia de bon matí
la meitat van anar a peu.
I aquí acaba la història
escrita amb tota la calma
en tres nits i de memòria
per en JUANITO DE LA PALMA.

Bibliografia

*Els estudis històrics i les publicacions sobre Castelló han sofert una gran descompensació pel que fa a les èpoques i temes tractats. El gloriós passat comtal ha atret l'atenció mentre la ruralització posterior no era ni atractiva ni documentada, encara que aquesta fos causada precisament per unes estructures feudals que es resistien a desaparèixer. Destaquem, del conjunt d'articles i obres generals, Pella i Forgas, José: *Historia del Ampurdán, Barcelona, 1883*, per la impressionant informació que dóna de notícies i descripcions incloses en un marc general.*

Fonamental és seguir a Compte, A.: "Un municipi empordanès sota el vell règim: Castelló d'Empúries en els segles XVI, XVII i XVIII" A.I.E.E., Figueres, 1963, la continuació: "El municipi de Castelló d'Empúries en la transició de l'absolutisme al règim liberal", A.I.E.E., Figueres, 1979-1980, i entre el seu estol d'articles, la "Geografia urbana de Castelló d'Empúries" a A.I.E.E., Figueres, 1976, en un número enterament dedicat a Castelló.

*Dels clàssics podem destacar: Bassas, Andreu: *Els privilegis de Castelló i del comtat d'Empúries, l'Avenç, Barcelona, 1917*, Monsalvatje, F.: *Los condes de Ampurias Vindicados, Lib. Ramon Bonet, Olot, 1917*;*

*Negre Pastell, P.: "Castelló de Ampurias. De villa rural a capital del Condado de Ampurias", A.I.E.G., Girona, 1958; Torrent, R.: *Les Llotges de Girona, Sant Feliu i Castelló i la projecció del Consolat de Mar fins el nostre temps, Cambra de Comerç, Girona, 1975*.*

*Els treballs de Badia, J. són fonamentals per conèixer exhaustivament les pedres dels nostres pobles i la bibliografia que en parla: *L'arquitectura medieval de l'Empordà, 3 vol., Diputació, Girona, 1981 i L'Empordà de la col·lecció Geografia comarcal de Catalunya, vol 4, Barcelona, 1982. Finalment, volem esmentar el treball de Guerra, C. i Jordà, S.: *Estructura Econòmica del turisme de Castelló d'Empúries, Castelló, 1986, per ser un intent d'entendre el present, discret però efectiu*.**

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Les fotografies de les planes 8, 10, 17, 19, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 44, 49, 61, 63, 65, 69 i 88 han estat realitzades per Joan Segur; les de les planes 13 i 30 per Josep Maria Oliveras; les de les planes 22, 23 i 83, per Pere Manera; la de la plana 14 per Josep Lluís Guerrero i la de la plana 78 per Francesc Balaguer. Les de les planes 75 i 80 estan exposades a la Llar del Jubilat. La de la plana 40 ha estat reproduïda

de la portada del llibre "Climent". La de la plana 52 ha estat cedida per la família Ametlla; les de les planes 66, 68, 70 i 74 per l'arxiu municipal de Castelló; les de les planes 84 i 85 per Pitu Anaya; les de planes 45, 62, 64, 73, 86, 91 i 93 per Constantí Turró; les de les planes 16, 20, 42, 46, 47, 48, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 90 i els programes de festa major, la portada dels quals reproduïm a la plana 87, i també els números de la revista l'Espiga, dels quals hem extret les il·lustracions de les planes 50 i 51, per Esteve Ripoll; la de la plana 77 per Xavier Carbó, i la de la plana 89, per Albert Reig. Els mapes de les planes 4 i 15 són d'Enric Marquès.

Agraïments

En primer lloc, a l'Esteve Ripoll, alcalde de Castelló, per haver posat a la meva disposició la seva casa i biblioteca, on hi ha pràcticament tot el que s'ha escrit sobre la vila. Les converses amb Josep Augé, Joan Casadevall, Pere Garriga o Albert Compte, entre tants d'altres, m'han donat una visió viva i complexa del poble que hi ha al darrera dels papers i documents. També vull agrair a la Maria Crehuet, en Pitu Anaya i en Pere Gifre les informacions i correccions que m'han donat en alguns aspectes, i a Albert Compte, cronista oficial de Castelló, la revisió que ha fet de l'original, aportant-hi suggeriments ben útils.

Sèries guies:

Títols publicats

1 - Els jueus a les terres gironines

Per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó
Número 1 de la col·lecció

2 - Rutes d'art sacre (1939-1985)

Per Josep Maria Marquès
Número 3 de la col·lecció

3 - Les havaneres, el cant d'un mar

Per Xavier Febrés
Número 5 de la col·lecció

4 - Els estanys eixuts

Per Josep Matas
Número 7 de la col·lecció

5 - El món del suro

Per Santiago Hernández i Bagué
Número 9 de la col·lecció

Propers títols:

6 - El Ter

Per Joan Boadas
J. M. Oliveras i
Xavier Sunyer
Número 12 de la col·lecció

7 - Trens i carrilets

Per Josep Clara
Número 13 de la col·lecció

8 - Canvistes i banquers

Per Narcís Castells
Número 15 de la col·lecció

Sèrie Monografies locals:

Títols publicats

1 - Cornellà de Terri

Per Jaume Portella
Número 2 de la col·lecció

2 - La processó de Verges

Per Jordi Roca
Número 4 de la col·lecció

3 - Anglès

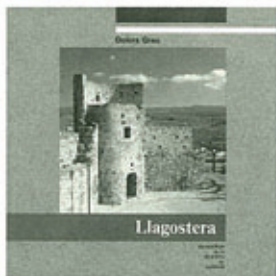
Per Pau Lanao
Número 6 de la col·lecció

4 - Sant Feliu de Guíxols

Per Àngel Jiménez
Número 8 de la col·lecció

5 - Llagostera

Per Dolors Grau
Número 10 de la col·lecció

6 - Castelló d'Empúries

Per Miquel Planas
Número 11 de la col·lecció

Propers títols:

7 - Tossa

Per Jaume Lleonart i
Maria del Pilar Mundet
Número 14 de la col·lecció

Les Planes d'Hostoles

Per Núria Rodà i
Joana Campistol

Palamós

Per Rosa M.ª Medir i
Carles Sapena.

Quaderns de la Revista de Girona

Quaderns de la Revista de Girona és una col·lecció de llibres d'abast popular dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i de les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, la cultura i les tradicions de les nostres terres. La segona vol oferir una panoràmica sobre el passat i el present dels pobles gironins. Se'n publiquen sis títols a l'any.

A partir d'una evolució per les diferents etapes que travessa la vila de Castelló, des de l'antiga capitalitat del comtat d'Empúries, s'intenten explicar les raons de la realitat actual de la població, formada per un nucli antic d'una agricultura i ramaderia moderns i especialitzades i per un nucli nou, Empúria-brava, centrat exclusivament a l'entorn del turisme.

Miquel Planas i Roig (l'Armentera, 1961) és llicenciat en Història moderna per la Universitat Autònoma de Barcelona amb la tesi "La població de l'Alt Empordà durant el règim demogràfic antic. Sègles XVI-XIX". S'ha especialitzat en demografia, tema sobre el qual ha publicat diversos treballs i ha participat en cursos i congressos.

MONOGRAFIES

DIPUTACIÓ
de
GIRONA

CAIXA D'ESTALVIS
PROVINCIAL
DE GIRONA